

**IRAK EKONOMİSİ VE IRAK
TÜRKİYE EKONOMİK
İLİŞKİLERİ**

Nawar SHAMSALDEN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2015

**IRAK EKONOMİSİ VE IRAK – TÜRKİYE EKONOMİK
İLİŞKİLERİ**

Nawar Shamsalden

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof Dr. H. NÜVİT OKTAY

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül, 2015

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Nawar SHAMSALDEN'in "Irak Ekonomisi ve Irak-Türkiye Ekonomik İlişkileri" başlıklı tezi 14 Eylül 2015 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan İktisat Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.H.Nüvit OKTAY

Üye : Prof.Dr.C.Necat BERBEROĞLU

Üye : Yrd.Doç.Dr.Zeki YILMAZ

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yüksek Lisans Tez Öz

IRAK EKONOMİSİ VE IRAK – TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Nawar SHAMSALDEN

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2015

Danışman: Prof. Dr. H. Nüvit OKTAY

Irak, Ortadoğu bölgesinin hem ekonomik hem de siyasi olarak önemli ülkelerinden birisidir. Irak ekonomisinin büyük bir bölümünü petrol gelirleri oluşturmaktadır. İkinci sırada doğalgaz gelmektedir. Fakat artarda gelen savaşlar nedeniyle Irak ekonomisi büyük güç kaybetmiştir. Özellikle 2003 sonra iç karışıklık nedeniyle ekonomisi oldukça bozulan Irak, günümüzde ekonomisini toparlamaya çalışmaktadır. Irak tarım sektörü büyük gelişme göstermiştir. Bunda özellikle sulama olanakları dolayısıyla Fırat ve Dicle nehirlerinin rolü büyüktür. Irak petrolü önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. 2003 yılındaki savaştan sonra her ne kadar alt yapısı zarar görse de yine gelişmektedir. Komşu olmaları dolayısıyla Türkiye – Irak ticari ilişkileri hem hacim olarak çok yüksektir, hem de birbirlerinin ticareti içinde en önemli ülke konumundadırlar. Türkiye'nin ihracatı içinde Irak'a yapılan ihracatın payı büyüktür. Bununla birlikte zaman zaman bölgenin hassasiyeti yüzünden ticari ilişkilerde inişli çıkışlı durumlar gözlenebilmektedir. Ayrıca Türkiye Irak'ta bankacılık sektöründe de etkili olmuştur. Türkiye Irak'ta birçok banka şubesi açarak bu sektörde de var olduğunu göstermiştir. İki ülke arasındaki ithalat ve ihracat önemli ölçüde artmıştır. Türkiye- Irak ortalığı en çok petrol alınında sağlanmaktadır. Irak ekonomisine yardımcı olan bir diğer konuda yatırımlardır. Özellikle yabancı yatırımcıların yoğun katkısı sayesinde büyük çapta gelişmiştir. Yabancı yatırımcılara sağlanan bazı kolaylıklar sayesinde daha da gelişmeyi sürdürmektedir.

Anahtar kelimeler: Irak ekonomisinin yapısı, nüfus, tarım ve hayvancılık, petrol ve doğal gaz, inşaat ve müteahhitlik hizmetleri.

Abstract

IRAQI ECONOMY AND IRAQ - TURKEY ECONOMIC RELATIONS

Nawar SHAMSALDEN

Department of Economics

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, September 2015

Advisor: Prof. Dr. Nüvit OKTAY

In terms of economy and politics Iraq is one of the most important countries in middle east. Oil has a great role in Iraq's economy. Natural gas come in the second place. But Iraq's economy lost a lot blood because of the consistently growing war. Iraq is still trying to get her economic power back which was dramatically damaged by civil problems after 2003. Iraq agriculture sector has also improved it self. Whit watering possibilities provided by Firat and Dicle rivers play a majör rol on that. Iraq's oil never lost its importance. Even though it got damaged during the war in 2003 the oil sector in Iraq still kept growing. Whit the benefit of being neighbors Iraq. Turkey business relations grew large and those two countries became best trade partners to each other. In Turkey's export percentage exports to Iraq takes a big share. There might be some ups and dows because of the politic problems though. Turkey has also been effective on banking sector in Iraq. By opening many new bank branches in Iraq Turkey has shown her existance in this sector too. The export and import between two countries have increased greatly. Turkey- Iraq part nership mostly based on oil sector. Another point that helps Iraq'seconomy to improve is the investments. Especially with the help of foreigner investers this sector has grown in large scale and also keeps growing with the support of the conveniences that were provided for the investors.

Keywords: Economic constuctional of iraq, population, agricultural and ranch, petrol and natural gaz, services of constructional and architectly.

Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi

Bu tez çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada, yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Her hangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

NAWAR SHAMSALDEN

Ad, Soyad

imza

14-09-2015 Eglal

ÖNSÖZ

Bu çalışma sırasında benden bilgi ve yardımlarını esirgemeyen, beni hem bilimsel açıdan hem de psikolojik açıdan hep destekleyen, her zaman bana karşı hoşgörölü ve sabırlı olan, yaptığım her çalışmada kendisini örnek alacağım danışman hocam sayın Prof Dr. H. Nüvit OKTAY'e çok teşekkür ederim.

Gösterdiği anlayış ve sevgi, sunduğu destek ve duyduğu güven için, bana her zaman yanımda olduğunu hissettiren Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Akademik Danışmanlık ve Uygulama Hizmetleri Genel Koordinatörü Yard. Doç. Dr. Çetin POLAT'e; lisans eğitimimden itibaren bana yol gösteren, tezimle ilgili bana her zaman değerli fikirlerini esirgemeyen ve bu çalışmayı yapabilmem için gerekli bilgilerin temellerini atmış olan Bilkent Üniversitesi Bölge Ülkeleri Kurs Programları Direktörü sayın Prof. Dr. Rasim ÖZYÜREK'e ve yanlarına her gidiğimde beni sevgiyle karşılayan Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü öğretim elemanlarına teşekkür etmeyi borç birim.

Çalışmalarımın aksamaması için bana gösterdikleri anlayış için Anadolu Üniversitesi Bilimleri Enstitüsü çalışanlarına ve tezin bu hale gelmesine her emeği geçen, lisan ve yüksek lisans sınıf arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Fiziksel olarak uzağımda olsalar da maddî ve manevî anlamda hep yanımda olan bana olan sonsuz güvenleri için Sevgi ve desteklerini her zaman bana hissettiren, her koşulda yanımda olan, bu güne gelmemde büyük pay sahibi, çalışmam boyunca bana yardımcı olabilmek için elinden gelen her şeyi yapan babam, annem ve ağabeyime ne kadar teşekkür etsem azdır.

Eylül, 2015

Nawar Shamsalden

İçindekiler	Sayfa
Jüri ve Enstitü Onayı	ii
Öz	iii
Abstract	iv
Önsöz	v
Özgeçmiş	vi
Tablo Listesi	ix
Şekil listesi.....	x
Kısaltmalar Listesi	xi
Giriş	1

Birinci Bölüm
Irak Ekonomisinin Yapısı

1. Irak Ekonomisinin Özellikleri	3
1.1. Irak'ın Coğrafik Özellikleri Doğal Kaynakları	3
1.2. Irak'ın Demografik Yapısı	6
1.2.1 Nüfus	6
1.2.2. İşgücü Yapısı	9
1.3. Irak Temel Ekonomik Gösterileri	10
2. Irak Ekonomisinin Sektörel Durumu	15
2.1. Madencilik ve Doğal Taş Sektörü	16
2.2. Tarım ve Hayvancılık	17
2.3. Sanayi	24
2.4. Enerji	26
2.4.1. Petrol ve doğalgaz	26
2.4.2. Elektrik enerji	30
2.5. Hizmetler	31
2.5.1. Sağlık hizmetleri	31
2.5.2. İnşaat ve müteahhitlik hizmetleri	33
2.5.3. Bankacılık ve finans hizmetleri	39
2.5.4. Turizm	40

2.5.5. Ulaşım	41
2.6. Yatırımlar	41
3. Irak Dış Ekonomik İlişkileri	43
3.1. İhracat	44
3.2. İthalat	50
3.3. Dış Ticaret Dengesi	55
3.4. Dış Borçlar	55

İkinci Bölüm

Irak – Türkiye Ekonomik İlişkileri

1. Irak Türkiye İkili İlişkileri	59
1.1. Kapsamlı Ortaklık Anlaşmaları	61
2. Irak Türkiye Ticari İlişkileri	63
2.1. Irak'ın Türkiye'ye Mal İhracatı	71
2.2. Irak'ın Türkiye'den Mal İthalatı	72
2.3. Türkiye'nin Kuzey Irak İle Ekonomik İlişkileri	72
2.4. Irak Ve Diyarbakır Dış Ticareti	74
2.5. Türkiye'nin Irak'a Yatırımları	76
Sonuç ve Öneriler	78
Kaynakça	80

Tablolar Listesi	Sayfa
Tablo 1. Irak'ın Komsu Olan Ülkelerle Sınır Uzunlukları (Km.)	4
Tablo 2. Irak Nüfusunun Yıllar İtibarı İle Gelişimi (1940 – 2012)	7
Tablo 3. Nüfus Yapısı Ve Yaşam Cinsiyetine Göre – 2011	7
Tablo 4. Irak'ın Eyalet Adı Ve Nüfusu (Bin)	8
Tablo 5. Irak'ın Ekonomisinin Temel Göstergeleri	13
Tablo 6. Irak'ın Ekonomik Göstergeler	14
Tablo 7. Irak Ekonomisinde Temel Sektörlere Göre Dağılım (%).....	16
Tablo 8. Irak'ın Maden Ve Doğal Taş Sektörü Üretimi*	17
Tablo 9. 2011 Ve 2014 Yılları Arasında Hedeflenen Tarım Ürünleri (Ton)	24
Tablo 10. 2011 Ve 2014 Yılında Hedeflenen Hayvancılık Tablosu (Adet)	25
Tablo 11. Irak'ın Petrol Üretim, Tüketim ve Ticaret Verileri	30
Tablo 12. Irak'ın Doğalgaz Üretim, Tüketim ve Ticaret Verileri	32
Tablo 13. Irak Dış Ticaret Rakamları (2006- 2012) (Milyon Dolar)	45
Tablo 14. Irak'ın Ana Mal Gruplarına Göre İhracatı (1000 ABD Doları)	46
Tablo 15. Irak'ın İhracatı İçinde Ürünlere Göre Dağılım – 2012	47
Tablo 16. Irak'ın İhracat Yaptığı İlk 20 Ülke – 2012	48
Tablo 17. Irak'ın İhracatının Sektörler Ve Ülkeler İtibarı İle Gelişimi ...	49
Tablo 18. Irak'ın Başlıca İthalat Maddeleri (1000 ABD Doları)	51
Tablo 19. Irak'ın İthalat Yaptığı İlk 20 Ülke – 2012	52
Tablo 20. Irak'ın İthalatı İçinde Ürünlere Göre Dağılım – 2012	53
Tablo 21. Irak'ın İthalatının Sektörler ve Ülkeler İtibarı İle Gelişimi	54
Tablo 22. Irak Dış Ticaret Rakamları (2006- 2012) (Milyon Dolar)	56
Tablo 23. Anlaşmalar ve Protokoller	61
Tablo 24. Irak Türkiye Arasında 2013 İlk Ayı İle 2014 Ayının Karşılaştırması	63
Tablo 25. Irak – Türkiye İkili Ticaret İstatistikleri (000\$)	64
Tablo 26. Türkiye'nin Irak'tan İthalatının Sektörel Dağılımı	69
Tablo 27. Madencilik Ve Doğal Taş Sektör	71
Tablo 28. Türkiye'nin Irak'a İthal Ettiği Başlıca Ürünler (Bin Dolar) ...	72
Tablo 29. Türkiye'nin Irak'a İhracat Ettiği Başlıca Ürünler	73

Şekiller Listesi

Şekil 1: Ortadoğu Ülkeleri	5
Şekil 2: Irak Enflasyon Oranı	14
Şekil 3: Irak Toprak Kullanım Haritası	18
Şekil 4: Petrol Doğalgaz Üretimi	29

Kısaltmalar Listesi

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AB: Avrupa Birliği

BM: Birleşmiş milletler

BİM: Uluslararası İŞ Monitörü

CIA: Merkezi İstihbarat Ajansı

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

İMF: Uluslararası Para Fonu

ITC: Uluslararası Teletrafik Kongresi

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

USAID: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Kuruluşu

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

Giriş

Irak, Ortadoğu bölgesinin önemli ülkelerinden birisidir. Bağımsızlığını kazandığı 1958 tarihinden itibaren sahip olduğu doğal kaynaklarının da etkisiyle ekonomisinde hızlı bir büyüme yaşamıştır. Ancak 1980 – 1988 yılları arasında süren İran – Irak Savaşı ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınmasına olumsuz etki yapmıştır. Kısa süren (yaklaşık 3 yıl) barış sürecinin hemen sonrasında Körfez Savaşı başlamış ve Irak tekrar askeri ve siyasi bir koalisyon içerisine girmiş ve bu durum uzun yıllar boyunca sürmüştür. Buna rağmen söz konusu dönemde ülke ekonomisi güçlenmiş ve Ortadoğu coğrafyası için büyük bir güç haline gelmiştir.

2003 yılına kadar süren bu olumlu tablo 2003 yılında başlayan askeri müdahale süreci dolayısıyla, ülke tekrar siyasi ve askeri bir kargaşanın içine girmiştir. Kısa süren işgal süreci sonrasında ülke içinde barışın ve huzurun sağlanmasına yönelik uzun yıllar sürecek Koalisyon Güçlerinin varlıkları ve onların oluşturdukları Hükümet, ülkenin tekrar eski gücüne gelebilmesinde bir takım tedbirler almış ve politikalar uygulamıştır. Bu çabalara rağmen ülke sürekli bir iç karışıklık içerisinde kalmış ve bu durumun yaratmış olduğu istikrarsızlık ülkenin ekonomik gücünü tam olarak elde etmesine engel olmuştur. Bunda iç karışıklık dolayısıyla petrolden elde edilen gelirlerin büyük ölçüde savaş ve savunma harcamalarının finansmanı için kullanmasının payı büyüktür. Irak bu olumsuz gelişmeler içerisinde bile düşük düzeyde de olsa ekonomik olarak büyümeyi başarabilmiştir.

Körfez Savaşı sonrası için yeterli düzeyde veri elde edilememesine rağmen, elde edilen veriler çerçevesinde mümkün olduğunca analiz yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde sanayi, tarım, enerji, ulaşım ve bu sektörlerin alt gurupları ele alınmakta ve dış ticaret gösterileri değerlendirilmektedir. Ancak şu bilinmektedir ki savaş sırasındaki silah ve diğer savaş araçlarına yapılan harcamalar, ülkede özellikle savaş ekonomisinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Öte yandan savaş sonrasında tahrip olan alanların inşası da ekonomik açıdan inşaat ve ilişkili sektörler için önemli bir ekonomik yarar vaat etmektedir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Irak Ekonomisi'nin yapısı ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılacak, İkinci bölümünde ise kısaca Türkiye ekonomisine değinildikten sonra Irak – Türkiye ekonomik ilişkileri ayrıntılı olarak incelenecektir.

Birinci Bölüm

Irak Ekonomisinin Yapısı

Irak ekonomisi bilindiği gibi petrole dayanmaktadır. Dünya kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin yüzde sekizine sahip olan Irak'ın ekonomisi işgal ve iç savaşın ardından yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Ülkenin temel gelir kaynağı, petrol ve doğal gaz üretimi teşkil etmektedir.

Irak ekonomisinin en önemli gücü, sahip olduğu petrol kaynaklarıdır ve dolayısıyla ekonomisi petrol gelirlerine dayanmaktadır (Körfez Savaşı öncesinde Irak'ın döviz gelirlerinin %95'i petrolden sağlanmaktaydı). Irak'ın sahip olduğu petrol olanakları, diğer kaynakları ihmal ederek ekonomik gelişimini petrole dayalı olarak yönlendirmesine neden olmuştur. Petrol dışında varlığına baktığımızda, petrolden tamamen bağımsız düşünemediğimiz sanayi ve ardından tarım kesimi karşımıza çıkmaktadır.

1. Irak Ekonomisinin Özellikleri

Bir ülkenin ekonomi gücünü ortaya koyan unsurlar, o ülkenin sahip olduğu üretim faktörleridir. Dolayısıyla bir ülkeni ekonomik gücünün artması da o ülkeni üretim faktörlerinde meydana gelecek artışa bağlıdır. Çalışmanın bu bölümünde ülkenin sahip olduğu coğrafik yapı, doğal kaynakları, demografik yapısı ve temel ekonomik göstergeleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.1 Irak'ın Coğrafik Özellikleri ve Doğal Kaynakları

Bir Ortadoğu (Ön Asya) ülkesi olan Irak'ın yüz ölçümü 441.839 km²'dir. Irak, kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyde Suudi Arabistan, batıda da Ürdün ve Suriye ile komşudur. Tablo 1.1'den de görüleceği üzere Irak'ın en uzun sınıra sahip olduğu komşusu 1458 km ile İran'dır. Bunu sırasıyla 814 km. ile Suudi Arabistan, 605 km. ile Suriye, 352 km. ile Türkiye, 240 km. ile Kuveyt ve 181 km. ile Ürdün takip etmektedir.

Tablo 1. Irak'ın Komsu Olan Ülkelerle Sınır Uzunlukları (km.)

Komşu Ülke	Sınır Uzunluğu
İran	1458
Suudi Arabistan	605
Suriye	352
Türkiye	240
Ürdün	181

Kaynak: <http://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/irak-ulke-raporu2013>(Erişim tarihi:20. 08. 2014)

Irak'ın on sekiz tane eyaleti vardır. Vilayet olarak en büyük yüz ölçüme sahip olan vilayet ilk sırada olan Anbar'dır, ardından Mutene, Musul ve en küçük alana sahip olan vilayet Bağdat görülmektedir. Bunların geneli içindeki payları ise Anbar %32, Mutena %12, Musul %8 ve son olarak %1 ise Bağdat'tır.¹

Irak ve İran sınırı birbirine yakın olduğundan dolayı dağlık ve açık arazilerden oluşmaktadır. Irak'taki topraklar ise tarım alanı %13'tür, otlak ise %10'dur, % 4'ü orman ve çalılıklar oluşturmaktadır. En yüksek yerleri Handran (2625 m.) ve Sincar Dağı (1500 m.)'dir. Türkiye'den uzanan Fırat ile Dicle akarsuları en önemli nehirleridir. Değişiklik arz eden bölgelere göre bir iklimi vardır. Bağdat'ta iç kesimlerde bulunan yıllık sıcaklık ortalaması 23 °C, yağış ortalaması yıllık olarak ise 140 mm'dir. Basra şehrinde bu ortalama, 24°C /171 mm.'dir. En sıcak aylar Bağdat'ta Temmuz ve Ağustos aylarında görülmektedir. Bu aylarda en düşük ve en fazla sıcaklıklar ortalama. 24-43°C'dir. Başkent'te en soğuk ay 4-16°C ile Ocak ayıdır. Yağışın en az olduğu aylar 1 mm ortalama ile Haziran-Eylül ayıdır. 28 mm ile Mart ayında en iyi yağış ortalamasına sahiptir.

Irak'ın resmi dilleri Arapça ve Kürtçe'dir diğer bölgelerde ise Türkmenlerin çoğunlukta oldukları bölgelerde Türkçe konuşanlarda vardır. Azınlık yerlerde de Asurice ve Ermenice konuşulmaktadır.

¹ <http://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/irak-ulke-raporu2013>. (Erişim tarihi: 20. 08. 2014)

Şekil 1. Ortadoğu Ülkeleri

Kaynak: http://i.alalam.ir/news/Image/650x375/2014/06/13/alalam_635382515685542365_25f4x3.jpg/ (Erişim Tarihi: 03.21. 2015)

1.2. Irak'ın Demografik Yapısı

Bir ülkenin demografik yapısı, o ülkedeki insanların niceliksel ve niteliksel yapısının ifade etmektedir. Dolayısıyla bir ülke ne kadar çok nüfusa ve aynı zamanda ne kadar sağlıklı ve eğitilmiş bir nüfusa sahipse gelişmesinde ve kalkınmasında o kadar başarılı olacaktır. Irak'ın demografik yapısı içinde önce ülkenin nüfusu nicelik açısından incelenecek ve daha sonra niteliksel açıdan ele alınacaktır.

1.2.1. Nüfus

Irak 2012 yılı verilerine göre 32,2 milyon nüfusa sahiptir. Tablo 2'den de görüleceği üzere Irak 1940 yılı itibarı ile 3,7 milyon nüfusa sahiptir. Daha sonraki yıllarda nüfus ortalama %2 artarak 2012 yılında 32,2 milyon düzeyine ulaşmıştır. (Savaşlar nedeniyle son 20-30 yılda 4 milyondan fazla Iraklı diğer ülkelere göç etmiştir. Göç eden Iraklıların yaklaşık 1,5 milyonu Suriye'de 500 ile 750 bini Ürdün'de, geri kalanı ise Mısır ve Lübnan'da yaşamaktadır.) Nüfus içerisinde erkek nüfusun sayısı, ortalama-okuma yazma oranı %46'dır (erkeklerde % 65, kadınlarda % 26). 1995 oldukça genç bir nüfusa sahiptir. Aynı yılın nüfusunun %44'ü 0 - 14,%53'ü 15-64, %3'ü de 65 ve üzeri yaş diliminde yer alırken, 2003 yılı itibarıyla nüfusun % 40.7'si (5.103.669 erkek, 4.946.443 kadın) 0-14,% 56.3'ü (7.033.268 erkek, 6.855.644 kadın) 15-64 ve %3'ü de (384.790 erkek, 395.499kadın) 65 ve üzeri yaş dilimindedir.²

²<http://www.irakisdunyasi.com/irak-su-kaynaklari-icin-100-milyar-dinar-yatirdi/> (Erişim Tarihi: 18.02. 2015)

Tablo 2. Irak Nüfusunun Yıllar İtibarı ile Gelişimi (1940 – 2012)

Yıllar	Gelişim
1940	3,7 Milyon
1960	6,8 Milyon
1980	13,2 Milyon
1990	17,7 Milyon
1995	20,6 Milyon
2001	24,2 Milyon
2003-2004	24,7 Milyon
2012	32,2 Milyon

Kaynak: <https://www.cia.gov/library/publications/download/download-2012/index.html>(Erişim Tarihi: 03.21. 2015)

2011 yılı verilerini içeren Tablo 3 incelendiğinde nüfusun %58,9 gibi yüksek bir oranı 15 – 65 yaş arasındaki nüfus olarak karşımıza çıkmaktadır. %38’lik kısmı ise 0-14 yaş arasındaki nüfusu ifade ederken %3,1’lik nüfus dilimi ise 65 yaş ve üstü nüfusu göstermektedir.

Tablo 3. Nüfus Yapısı ve Yaşam Cinsiyetine Göre – 2011

Yaş aralığı	%	Erkek	Kadın
0-14 yaş arası	38	5 882 682	5 678 714
15-64 yaş arası	58.9	9 076 558	8 826 545
65 ve üstü	3.1	435 908	499 138

Kaynak: <https://www.cia.gov/library/publications/download/download-2012/index.html> Erişim Tarihi: 03.21. 2015

Tablo 4. Irak'ın Eyalet Adı ve Nüfusu (bin)

Eyalet Adı	Nüfus (bin)
Bağdat	7.000
Nineve (Musul)	2.000
Basra	1.915
Süleymaniye	1.894
Bebil	1.654
Ziker	1.616
Diyele	1.563
Erbil	1.542
Anbar	1.480
Selahattin	1.195
Necef	1.092
Vesit	1.000
Kedsiye	991
Kerkük	900
Kerbele	887
Meysen	825
Mutanne	612
Dohuk	507

Kaynak:<http://www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2014/09/Irak-Dogal-Tas-Sektoru-Ulke-Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 20. 01. 2015)

Tablo 4'ten de görüleceği üzere 2007 yılında, Irak'ta en kalabalık eyalet 7,1 milyon nüfusu ile Bağdat'tır. Verimli arazilere yakınlığı ve başkent de bulunması nedeniyle Bağdat ve çevresi, nüfusun yaklaşık dörtte birini barındırmaktadır. Bağdat'ı, Nineve ve Basra eyaletleri izlemektedir. BM (Birleşmiş Milletler) Göçmen Bürosu'nun verilerine göre son yıllarda yaklaşık 2 milyon Iraklı, güvenlik kaygıları nedeniyle ülke içinde yer değiştirerek daha güvenli yerleşim bölgelerine göç etmiştir.³

32 milyon nüfusa sahip olan Irak, incelemesi için etnik açıdan dört gruba ayrılmaktadır. Kuzeyde çoğunluğu Kürtler ve Türkmenler etnik grup oluşturmaktadır. Güneyde dini bir topluluk olan ve Irak'ta nüfusun çoğunluğunu

³<http://www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2014/09/Irak-Dogal-Tas-Sektoru-Ulke-Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 20. 01. 2015)

en çok Şii Araplardır. İki gurubun arasında da nüfusu az olan Sünni Araplar bulunmaktadır. Irak'ta net bir nüfus sayımı (1997) uzun zamandan beri yapılmamıştır. (Amerika Birleşik Devletleri) ABD'nin öncülüğünde 2007 yılında yapılacak olan nüfus sayımı 2009 yılına ertelenmiştir. Ancak söz konusu nüfus sayımı 2009 yılına yapılamamış ve 2010 yılına ertelenmiştir. Çözüme kavuşturulamayan sorunlar dolayısıyla nüfus sayımı bir türlü yapılamamıştır. Irak'ta ikamet eden etnik gruplar yüzünden, grupların dini ve mezhepsel gerçek sayısı tahmini olarak söylenmiştir. Kuzeydeki Kürt grupların sayımın sonuçları Kerkük gibi petrol yönünden zengin ihtilafli bölgelerin geleceğine ilişkin iddiaları doğrultusunda kullanmak istemeleri de bu duruma etkili olmuştur. Irak'ta nüfusunun genel itibariyle %64'ünü Araplardır, %18'ini Kürtler, %13'ünü Türkmenler ve kalan %5'ini Asuri, Keldani, Yezidi gibi diğer topluluklar oluşturmaktadır. Araplar çoğunlukla Irak'ın orta ve güney bölgelerinde yaşamaktadırlar. Türkmenlerin resmi rakamlarında Irak ve birçok uluslararası kuruluşların yayınladığı verilerde %5 altında gösterilmesinin zorunluluk nedeniyle kendilerini Türkmen yerine Arap veya Kürt olarak ifade etmeleridir. Ayrıca, Türkmenlerin yarısının Şii olması nedeniyle Şii Araplarla birlikte değerlendirilmişlerdir. Nüfus olarak %60.65'inin Şiiler, %32,27'sini Sünniler olduğu görülmektedir. Genel olarak Kürtlerin tümü Sünni'dir. Irak'taki Kürtlerin yaklaşık beşte üçü, Sünni Müslümanlığın Şafii mezhebini oluşturmaktadır. Bilhassa Kürtler arasında en yaygın tarikatlar Kadiri ve Nakşibendi tarikatları bulunmaktadır. Irak'ta Türkmenler önemli bir unsurunu teşkil etmektedir, yaşadıkları toprakların stratejik konumları, Irak'ın jeopolitik, ve sosyo/kültürel durumları bakımından Irak'ta bir denge unsuru konumundadırlar ve bağdaşık bir toplum yapısına sahiptirler. Irak'ta Mezhepler ayrımı ve siyasi hayatta Araplar arasında çok önemli bir rol oynarken; Türkmenler arasında, hiçbir kargaşaya ve ayrılığın yol açmamaktadır. Arapça ve daha sonra yeni Irak Anayasası ile kabul edilen Soreni Lehçesi halen resmi dil olarak kullanılmaktadır. Türklerin yaşadığı Musul çevresi, Erbil, Kerkük ve Diyala, Hanekin, Karatepe, Mendeli gibi kasabalarında ve Bağdat'ın içinde olan birkaç mahalleler de yaşayan 300.000'e yakın Türk topluluğu Türkçe konuşmaktadır. Irak'ta, başka bir dini grup olan Hıristiyanların da sayısı küçümsenmeyecek derecedir ve 18 kentine dağınık halde yaşamaktadırlar. Bunlar Keldaniler, Asuriler, Süryan Ortodokslar, Süryani

Katolikler, Ermeni Ortodokslar ve Ermeni Katoliklerle birlikte Protestanlardır, çoğu Bağdat'ta yaşamaktadırlar. Hıristiyanların buldukları diğer bölgeler ise Musul çevresi, Erbil, Kerkük, Duhok ve Basra'dır. Irak'ta yaşayan bir diğer dini topluluk Yezidilerdir. Yezidiler, şehirleşmeye rağmen aşiret yapısı korumaktadırlar. Irak'ın demografik yapısındaki bu çeşitlilik, sosyal yapının kırılma olmasına ve kolaylıkla zedelenmesine sebep olmaktadır.⁴

1.2.2 İşgücü Yapısı

Irak'ta işsizlik erkeklere oranla bayanlarda daha azdır. Genel olarak petrol doğalgaz ve diğer sektörlerde tercih edilmektedir. Buna rağmen işsizlik Irak'ta büyük bir problemdir. 2003 yılındaki savaş nedeniyle işsizlik oranı büyük bir oranda artış göstermiştir.

Irak'ta işsizlik ciddi bir toplumsal sorundur. İşsizlik verileri (aktif işgücü içindeki) Irak'ta ortalama %8'dir. Çalışan bayan nüfus içindeki işsizlik (%13) oranı, (%7) erkeklere göre daha fazladır. Bu nedenle 15 yaş üstü yaş grubunun yaklaşık %58'i ekonomik faaliyette bulunmamaktadır. Bu kapsamdaki bayanların %78'i ev hanımı olup çalışma hayatında yer almamaktadır. Erkeklerin çalışmama gerekçeleri ise genelde devam eden eğitim eksikliği, yaşlılık ve sağlık sorunlarıdır. Irak'ın başkenti olan Bağdat'taki işsizlik oranı ise %10 seviyesindedir. En yüksek işsizlik oranına sahip şehirler, Dikar (%17), Anbar (%16) ve Diyala'dır (%14). En düşük işsizlik ise Kerkük (%2), Erbil (%4) ve Musul'dadır (%5). İşsizlik kırsal kesime göre şehirlerde daha yüksek orandadır. Bayan nüfus içindeki işsizlik en çok 15-24 yaş grubunda eğitim görmüş diplomalı ve şehirlerde yaşayanlarda görülmektedir.⁵

Irak'ın ihtiyacı olan yeniden inşa projelerini kendi imkânları ile tamamlaması mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, Türkiye, İran ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Irak'a yakın coğrafya ülkeleri gibi, Fransa, Çek Cumhuriyeti Güney Kore, Rusya gibi dünyanın diğer ülkelerinin şirketleri de Irak'ta yoğun olarak faaliyet göstermektedir. 2009 yılı itibarıyla 7,6 milyon iş gücüne sahip Irak'taki işsizlik

⁴<https://www.acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/671/tez2013.pdf?show/>(Erişim Tarihi: 20.01 2015)

⁵ <https://www.acikarsiv.atilim.edu.tr> (Erişim Tarihi: 20.01 2015)

oranının savaş döneminde tırmandığı % 28 seviyesinden 2010 yılı itibariyle % 16 civarına düştüğü tahmin edilmiştir.⁶

1.3. Irak Temel Ekonomik Gösterileri

Irak ekonomisinin yapısını değerlendirirken önemli hareket noktaları olarak temel ekonomik göstergeler kapsamında, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Büyüme ve Enflasyon parametrelerindeki gelişmeler yeterli olacaktır.

Aşağıdaki tabloda IMF'ye göre GSYİH sabit fiyatlarla 2010'dan 2012'ye kadar yükselmiştir. 2013 yılında bir düşüş yaşamıştır. 2014 yılında tekrar yükselmiştir. GSYİH sabit yüzde değişimi 2010'dan 2012 yılına kadar büyük bir çıkış yakalamış fakat 2013-2014 yıllarında eksilere kadar düşmüştür. GSYİH cari ulusal para birimiyle 2010 yılından 2014 yılına kadar istikrarlı bir artış göstermiştir. GSYİH cari fiyatlarla 2010'dan 2014'de kadar sürekli artmıştır. GSYİH deflatörü endeksi 2010'dan 2014 yılına kadar giderek arttığını görmekteyiz. Kişi başı GSYİH sabit fiyatlarla 2010 yılından 2013 yılına kadar sürekli artmış ama 2014 yılında ciddi oranda bir düşüş yaşamıştır. Kişi başına GSYİH cari fiyatlarla (Irak dinarı) 2010'dan 2013'e kadar yükselerek gitmiştir. 2014 yılında az bir oranda da olsa düşüş yaşamıştır. Kişi başına GSYİH cari fiyatlarla (ABD Doları) 2010 yılından 2014 yılına kadar sürekli olarak düşüş yaşamıştır. En büyük düşüşü 2013 yılında olmuştur. Gayri safi milli tasarruf fiyatları yüzde değişimi ise 2011 yılında yükselmiş 2011 yılından 2013 yılına kadar en düşük seviyeye inmiştir. 2014 yılında 2013 yılına göre yükselse de yine de seviyenin altında kalmıştır. Enflasyon ortalama tüketici fiyatları endeksi 2010 yılından 2014 yılına kadar sürekli artış yaşamıştır. Enflasyon ortalama tüketici fiyatları yüzde değişimi 2010'dan 2013 yılına kadar artış göstermiş fakat 2014 yılında bu artışını koruyamayarak düşük seviyelere inmiştir. Enflasyon dönem tüketici fiyat sonu endeksi 2010- 2011 yıllarında yükselmiş. 2012'da düşmüş sonra tekrar yükselmeye başlamıştır. Enflasyon dönem tüketici fiyatları sonu yüzde değişimi 2011 yılında düşmüş ve

⁶ <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa/> (Erişim Tarihi: 11. 04. 2014)

2012'de yükselmiş 2013 yılında tekrar düşmüş ve 2014 yılında en düşük seviyeye ulaşmıştır.

Genel hükümet geliri (Irak Dinarı) 2010 yılından 2012 yılına kadar artış göstermiş fakat 2013- 2014 yılların da düşmeye başlamıştır. Genel hükümet geliri yüzde değişimi(GSYİH) 2011 yılına kadar artmış daha sonra 2014 yılına kadar düşük seviyede seyretmiştir. Genel devlet toplam harcama (Irak Dinar) 2013 yılına kadar yükselse de 2014 yılında tekrar düşüşe geçmiştir. Genel devlet toplam harcama yüzde değişimi 2010 ve 2013 yıllarında aynı seviyeyken kalan yıllarda düşük seviyelerde kalmıştır. Genel devlet net borç/ödünç (Irak Dinarı) 2010 yılında eksilerde olmasına rağmen 2011-2012 yıllarında artmış 2013-2014 yıllarında tekrar eksilere düşmüştür. Genel devlet net borç/ödünç yüzde değişimi 2010- 2013- 2014 yıllarında eksi seviyelerde 2011- 2012 yıllarında yüksek seviyelerdedir. Genel devlet faiz net borç/ödünç (Irak Dinarı) 2010 yılında eksilerde seyrederken 2011-2012 yıllarında artış göstermiştir. 2013-2014 yıllarında tekrar eksiye düşmüştür. Genel devlet faiz net borç/ödünç yüzde değişimi 2010 yılında eksi 2011-2012 yılında yüksek ve 2013-2014 yıllarında tekrar eksi seviyelerdedir. Genel devlet brüt borç (Irak Dinarı)2010'dan 2011'e artmış daha sonraki yıllarda 2014'e kadar yılına kadar düşüş göstermiştir. Genel devlet brüt borç yüzde değişimi sürekli düşerek devam etmiştir. Mali yıl tekabül GSYİH cari fiyatlarla(Irak Dinarı) yüksek seviyelerde seyretmiştir.

Tablo 5. Irak'ın Ekonomisinin Temel Göstergeleri

	2010	2011	2012	2013	2014
GSYİH sabit fiyatlarla (Irak Dinarı)	57.751,6	63.650,4	70.201,3	73.158,0	71.208,8
GSYİH (sabit) (% Değişim)	5,5	10,2	10,3	4,2	-2,7
GSYİH (cari) (Irak Dinarı)	162.064,6	217.327,1	251.907,7	267.395,6	270.766,0
GSYİH (cari) (ABD Doları)	138,5	185,8	216,0	229,3	232,2
GSYİH deflatörü (indeksi)	280,6	341,4	358,8	365,5	380,2
Kişi başına GSYİH (sabit) (Irak Dinarı)	1.823.451,2	1.948.584,5	2.082.935,0	2.103.679,8	1.985.141,9
Kişi başına GSYİH (cari) (Irak Dinarı)	5.117.032,7	6.653.221,9	7.474.324,3	7.689.039,5	7.548.354,9
Kişi başına GSYİH cari fiyatlarla (ABD Doları)	4.373,5	5.686,5	6.410,2	6.594,4	6.473,7
Gayri safi milli tasarruf GSYİH (% Değişimi)	27,3	33,3	28,8	15,3	18,0
Enflasyon ortalama tüketici fiyatları (İndeksi)	125,1	132,1	140,1	142,7	149,5
Enflasyon ortalama tüketici fiyatları (% Değişimi)	2,4	5,6	6,1	1,9	4,7
Enflasyon dönem tüketici fiyat sonu (İndeksi)	127,9	135,6	140,5	144,9	156,5
Enflasyon dönem tüketici fiyat sonu (% Değişimi)	3,3	6,0	3,6	3,1	8,0
Genel hükümet geliri (Irak Dinarı)	73.571,6	104.565,0	119.449,3	115.417,6	114.401,6
Genel hükümet geliri / GSYİH (% Değişimi)	45,4	48,1	47,4	43,1	42,3
Genel devlet toplam harcama (Irak Dinarı)	80.344,1	94.254,0	109.041,1	131.242,2	122.583,2
Genel devlet toplam harcama / GSYİH (%Değişimi)	49,6	43,4	43,3	49,1	45,3
Genel devlet net borç/ödünç (Irak Dinarı)	-6.772,5	10.311,0	10.408,2	-15.824,7	-8.181,6
Genel devlet net borç/ödünç (% Değişimi)	-4,2	4,7	4,1	-5,9	-3,0
Genel devlet faiz net borç/ödünç (Irak Dinarı)	-5.984,1	11.868,8	11.330,1	-14.839,5	-6.699,6
Genel devlet faiz net borç/ödünç (% Değişimi)	-3,7	5,5	4,6	-5,6	-2,5
Genel devlet brüt borç (Irak Dinarı)	82.704,1	85.012,2	84.299,2	83.795,5	83.217,1
Genel devlet brüt borç (% Değişimi)	51,0	39,1	33,5	31,3	30,7

Kaynak: https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=W3YdVteXJKne8geunoX4Cw&gws_rd=ssl#q=IMF+irak+ekonomik+g%C3%B6stergeleri (Erişim Tarihi: 19.03.2015)

Irak'ın ekonomisine uygulanan ambargonun azltilması sonrasında seri bir büyüme sürecine girmiştir. Sağlıklı bilgilere ulaşılammakla birlikte, GSYİH'nın

1999 yılında %18, 2000 yılında %4 büyüdüğü ve sonrasında 2001 yılında %6, 2002 ise %3 ile geriye düştüğü tahmin edilmektedir. Bu gelişmeler sonrasında, GSYİH'nın 2000 yılında 31,8 milyar dolara vardığı, 2001 yılında %6 oranında azalarak 28,5 milyar dolar olarak gerçekleştiği, 2002'de 27,6 milyar dolar var olduğunu düşünülmektedir. Ekonomideki büyümeye paralel olarak enflasyon oranında da etkili bir düşüş meydana gelmiştir. 1998 yılında %90 olan enflasyon oranı, 1999 yılında %80'e, 2000 yılında da %70'e ve 2001 yılında %60'a düştüğü görülmektedir. Ancak 2002'de enflasyon oranı yeniden %70'e artmış olduğu gözlenmektedir.⁷

Tablo 6. Irak'ın Ekonomik Göstergeler

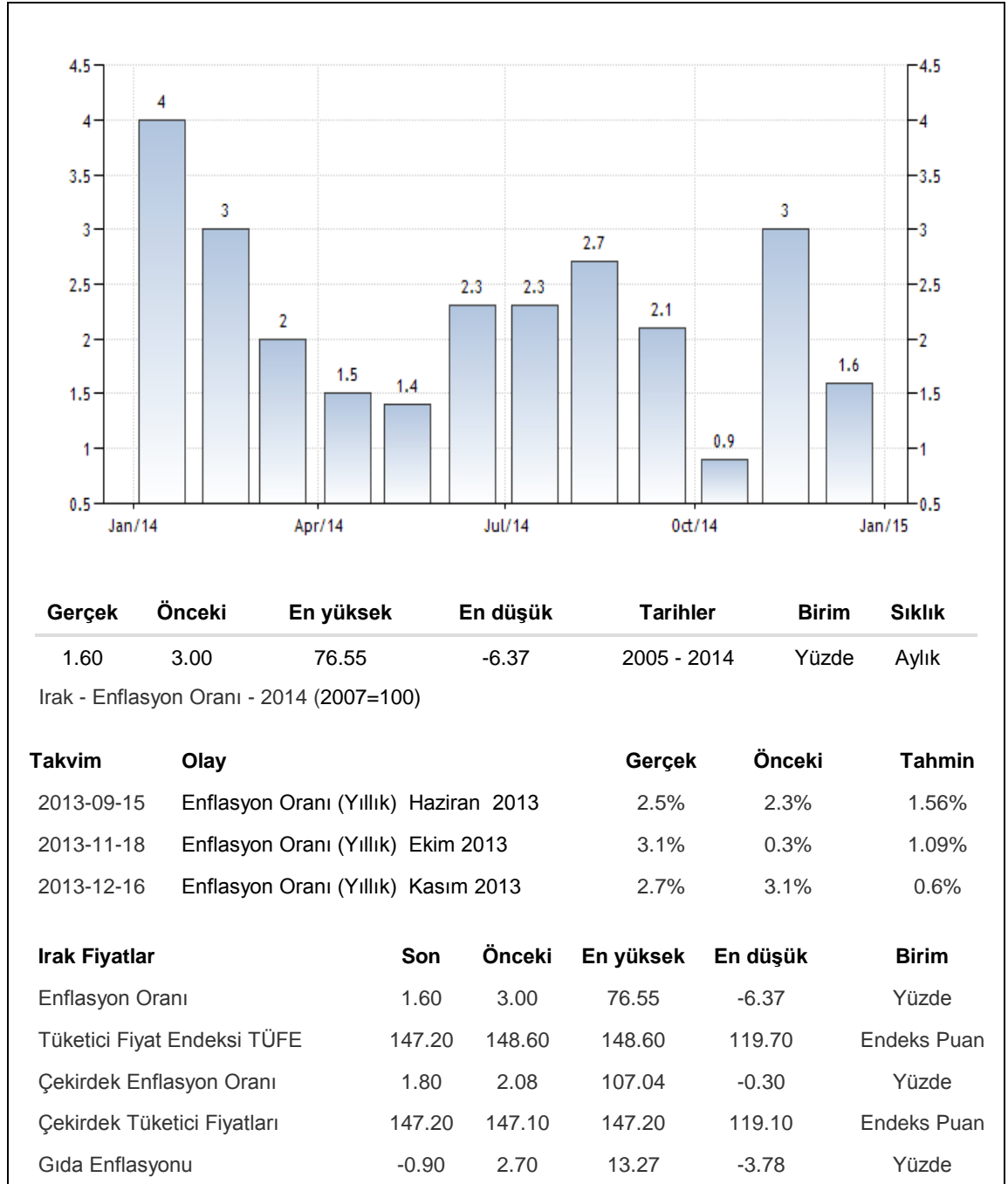
	2010	2011	2012	2013
Nominal GSYİH (milyon)	146.100	157.110	179.423	199.160
Gerçek GSYİH'deki Artış (%)	7	10	10	10
Kişi Başı GSYİH (Tahmin \$)	4 100	5 440	5 900	6 510
Tüketici fiyat Enflasyonu (ort.,%)	3,0	6,5	6,6	6,3
Petrol üretimi (varil/gün, ort)	2 400	2 720	3 250	3 560
Bütçe Dengesi (GSYİH'nın %'si)	3,1	14,0	5,0	7,4
İhracat (Milyar ABD Doları)	52,0	80,0	82,1	97,5
İthalat (Milyar ABD Doları)	44,0	54,9	67,0	85,8
Cari Hesap Dengesi (Milyar ABD Doları)	2,4	19,0	8,0	5,5
Cari Hesap Dengesi (GSYİH'nın %'si)	2,0	13	4,4	3,0
Döviz Kuru (Ort. 1\$)	1,180	1,180	1,181	1,181
Dış Borç (Yıl Sonu Milyar\$)	53,0	45,5	43,0	34,5

Kaynak: [https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=vWUeVpAiy7PzB-HnpeAN&gws_rd=ssl#q=Economist+Intelligence+Unit+\(EIU\)%2C](https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=vWUeVpAiy7PzB-HnpeAN&gws_rd=ssl#q=Economist+Intelligence+Unit+(EIU)%2C).(Erişim Tarihi:19.03.2015)

Yukardaki tabloda Economist Intelligence Unit verilerine göre ABD (Amerika Birleşik Devletleri) saldırımadan önce Irak ekonomisinde yaşanan diğer bir olumlu gelişme ise, özel sektörün giderek daha aktif hale gelmesi olmuştur. Saddam Hüseyin 2000 yılın başlarında, özel sektör firmalarının, sanayi yatırımları yapmaları için teşvik edilmesi için önemli kararlar alınmasını sağlamıştır. Bu

⁷ <https://www.google.com.tr/IMF+irak+ekonomik>(Erişim Tarihi:19.03.2015)

gelişmeler, uzun yıllardır sosyalist ekonomik politikalar uygulayan ve sanayi tesislerinin çok büyük bölümünü kamuya ait olduğu Irak'ta daha bir liberal bir ekonomik düzene geçiş için adımlar olarak değerlendirilmiştir. (Amerika Birleşik Devletleri) ABD işgali ile birlikte ekonomide bu tür radikal dönüşümler de askıya alınmış durumdadır.

Şekil 2. Irak Enflasyon Oranı – 2014

Kaynak: <http://tr.tradingeconomics.com/iraq/inflation-cpi/> (Erişim Tarihi: 15. 07. 2014)

2. Irak Ekonomisinin Sektörel Durumu

Irak ekonomisinde petrolün önemli bir yeri olmasına karşın, ekonomide diğer sektörlere yönelik faaliyetler de azımsanmayacak düzeydedir.

Çalışmanın bu bölümünde Irak Ekonomisinin sektörel yapısı ana sektörler bazında incelenecektir. Bu değerlendirmede önemli sorunlardan birisi, değerlendirmede kullanılacak verinin yetersiz olmasıdır. Irak ekonomisi ile ilgili Irak – Amerikan Ticaret Odası'nın yapmış olduğu çalışma, değerlendirmelerde önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Tablo 7. Irak Ekonomisinde Temel Sektörlere Göre Dağılım (%)

	2003	2004	2005	2006	2007
Tarım	15,0	12,5	13,7	12,0	12,2
Sanayi	54,4	61,0	58,0	58,2	59,0
Hizmetler	28,0	26,0	27,8	26,0	25,0

Kaynak: <http://www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2014/09/Irak-Dogal-Tas-Sektoru-Ulke-Raporu.pdf>(Erişim Tarihi: 15. 07. 2014)

Irak ekonomisinin sektörel yapısı ile ilgili Tablo – 7 incelendiğinde görülmektedir ki Irak ekonomisi içinde sanayi sektörünün payı büyüktür. Sanayi sektörünü Hizmetler ve Tarım sektörü izlemektedir.

İşgal döneminde özel sektör faaliyetlerine yönelik veriler kısıtlı olmakla beraber Irak-Amerikan Ticaret Odası'nın yaptığı bir araştırmaya göre, Irak'ta özel şirket sayısı işgal öncesinde ortalama 16 iken bu sayı işgal sonrasında ortalama 12'ye düşmüştür.

Çalışmanın devam eden bölümünde Irak Ekonomisi sektörlerine, Madencilik ve Doğal Taş Sektörü, Tarım Sektörü, Sanayi Sektörü, Enerji Sektörü ve Hizmetler Sektörü başlıkları altında incelenecektir.

2.1 Madencilik Ve Doğal Taş Sektörü

Irak'ın başlıca yeraltı kaynakları;

- Petrol,
- Doğalgaz,
- Fosfat,
- Sülfür oluşturmaktadır.

Irak'ta toplam fosfat ve rezervlerinin 12 milyar ton civarında olduğu düşünülmektedir. Suriye sınırı civarında olan Akashat'taki fosfat yatakları, gübre üretimi amacı ile işletilmektedir. Irak'ta petrol arıtma işlemi esnasında bir yandan da kükürt üretilmektedir ve Kerkük'ten çıkarılan ham petrol yüksek oranda kükürt içermektedir.

*Tablo 8. Irak'ın Maden ve Doğal Taş Sektörü Üretimi**

	2008	2009	2010	2011	2012	08/12	11/12
Bentonit	1.606	3.958	6.126	6.451	6.500	305,97	0,75
Kaolin	1.524	1.981	2.607	3.000	3.000	96,85	0,0
Fosfat	0	0	42.700	46 840	44 530	-	-5,05
Tuz	100 000	114.000	103.000	136 000	140.000	28,43	2,95
Sülfür	31.000	21.000	21.000	21.000	21.000	-33,34	0,0
Toplam	33.128	138.938	172.433	29.452	169.500	-	-

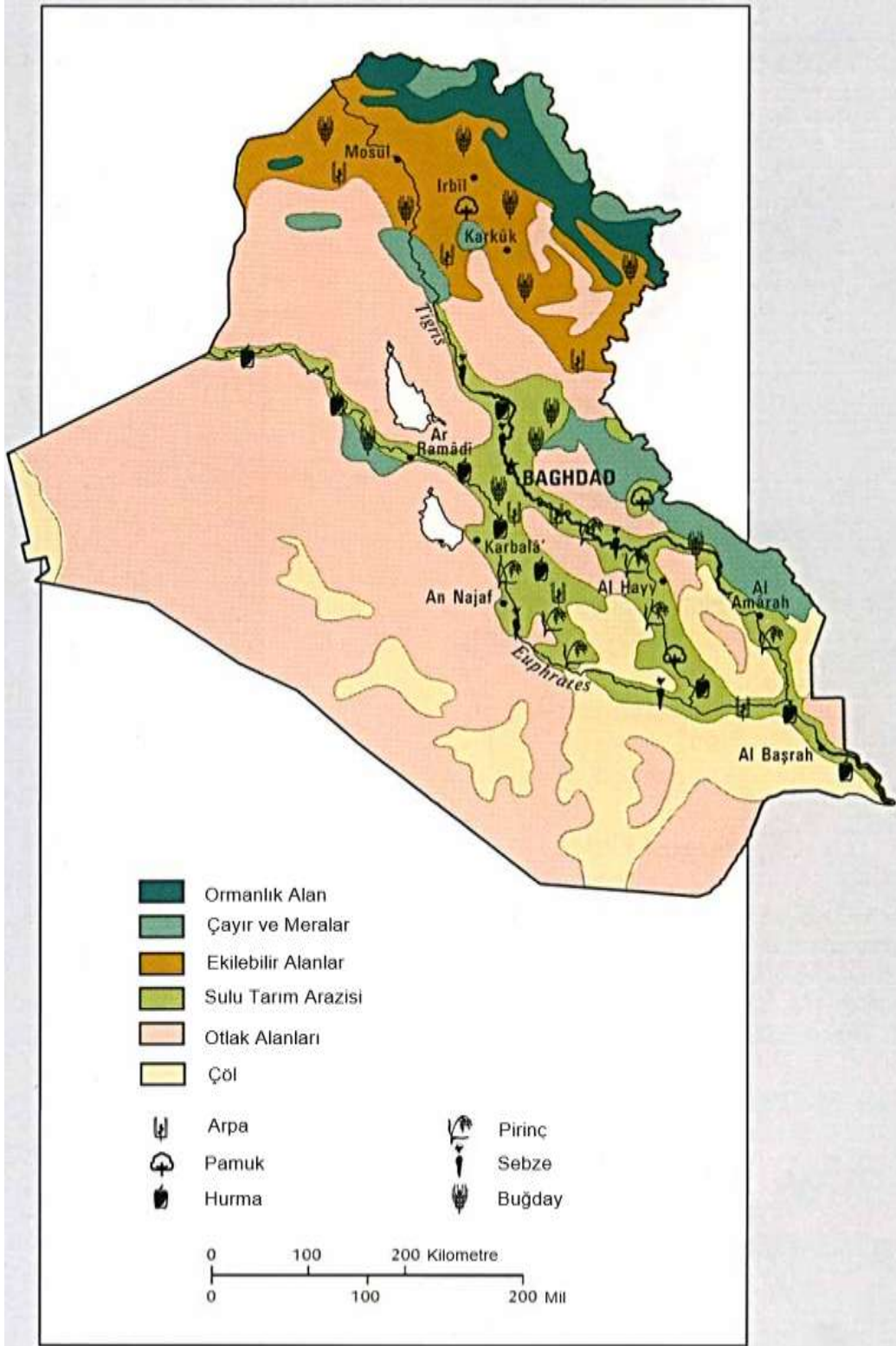
Kaynak:https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=W3YdVteXJKne8geunoX4Cw&gws_rd=ssl#q=IMF+irak+ekonomik+g%C3%B6stergeleri(Erişim Tarihi:19.03.2015)

Bentontie 2008 yılından 08/2012 yılına kadar giderek artış göstermiştir. 11/2012 yılında ise büyük bir düşüş olmuştur. Dünya bentonit üretimi sıralamasında Irak, 2011'deki 6451 tonluk bentonit üretimi ile 36. sırada iken 2012'de üretimi 6500 tona çıkmasına rağmen 37. sıraya gerilemiştir. Dünya

üretimi içinde Kaolin, 3000 tonluk değeri ile 2011-2012 yıllarında 25. sırada yer almıştır. 2011-2012 yıllarında aynı oranda kalmıştır. Fosfat'ın Dünya sıralamasında yeri bilinmemektedir. Tablodaki değerlerine göre 46.840 tonla 2011'de yüksek olmasına rağmen 2012'de 44530 tona düşmüştür 2008 ve 2009 yıllarında ise değeri bilinmemektedir. Tuz Dünya sıralamasında Irak, 2011 yılında 136.000 tonla 57. sırada olmasına rağmen 2012 yılında 140.000 60. sıraya gerilemiştir. Sülfür Dünya sıralamasında Irak, 20000 tonla 2011 yılında 44. sırada yer almıştır. Yine aynı 20000 tonla 2012 yılında ise 46. sırada görülmektedir.

2.2. Tarım Ve Hayvancılık

Irak bölge haritasına bakıldığında koyu yeşil yerler ormanlık alan olarak görmekteyiz. Ormanlık alanlar Bağdat'ın üst bölgesindedir. Ormanlar bir bölgede toplanmışlardır. Hayvancılığa geldiğimizde mavi renkteki yerler hayvancılığı görmektedir. Her alanda hayvancılığı gözleyebiliyoruz orman alanının aksine hayvancılık dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Sarı renkteki yerler boş arazileri göstermektedir. Boş araziler genellikle Kerkük, Musul, Erbil şehirlerinin olduğu bölgelerde bulunmaktadır. Ekilebilen yerler açık yeşil renkle ifade edilmiştir. Bu yerler Dicle ve Fırat nehirlerinin yanında daha fazla görülmektedir. Sulamaya elverişli olması etkeniyle bu bölgede ekilebilen yerler oldukça fazla bulunmaktadır. Haritada pembe olarak gördüğümüz yerler ot olan yerlerdir. Haritada en çok yer kaplan yer ot yerleridir. Açık sarı yerler çöl ve kullanılmayan yani boş yerlerdir. Bu yerlerde haritada fazla yer kaplamamaktadır. Bu yerler bir birine yakındır fakat birleşik değildir. Haritaya genel olarak baktığımızda pembe renk yani ot yerleri büyük bir alan kaplamakta ikinci olarak tarım alanları üçüncü çöllere daha sonra ise hayvancılık ve ormanlar olarak sıralanmaktadır.

Şekil 3. Irak Toprak Kullanım Haritası

Kaynak: http://images.nationmaster.com/images/motw/atlas/middle_east/iraq_land.jpg,
Erişim Tarihi:27.04.2015

Irak'ta tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı bölge Fırat ve Dicle nehirlerinin geçtiği Mezopotamya bölgesidir. Fırat ve Dicle nehirleri ile sulanan, zengin ve verimli topraklara sahip olan Mezopotamya Ovaları, Irak'ın en verimli tarım alanlarını oluşturmaktadır. İnsanlık tarihinde Mezopotamya organize tarımın doğduğu yer olarak kabul edilmektedir. Dicle ve Fırat nehirlerinin aşağısındaki alüvyonlu ovalar, verimli toprakları ve bol sulama olanaklarıyla ülkenin can damarıdır. Kuzeydeki dağlık bölgeler ise akarsu vadileriyle ve ekili alanlarla bölünmektedir. Dağların eteklerindeki tarım alanları genellikle verimsizdir ve orta seviyede yağış almaktadır. Irak'ın yaklaşık beşte birini kaplayan Suriye sınırındaki Cezire Platosu, büyük miktarda ekilebilir alan içermekle birlikte kurumaya yüz tutmuştur. Batı çölü ülke topraklarının % 40'ından fazlasını kaplamaktadır. Öte yandan Irak, Dicle ve Fırat nehirleri, gölleri, bataklıkları ve su depolarıyla komşularına göre çok daha zengin su kaynaklarına sahiptir. Irak'ın başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, pirinç ve hurmadır. Fakat üretim talebi karşılayamadığından gıda ürünlerinin %65'i ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Irak'ın ekilebilir alanı yaklaşık 8 milyon hektar civarında olmasına rağmen bu alanın yılda ancak yarısı işlenebilmektedir. Tarım sektörü, GSYİH'ye katkı yapan ikinci büyük sektör (%6-8) olup toplam işgücünün dörtte birini istihdam etmektedir. Irak'ta tarım sektöründe tarım Bakanlığı'nın kontrolü oldukça sıkıdır. Buğday ve tarım ithalatı, Irak Ticaret Bakanlığı'na bağlı Tahıl Kurulu tarafından açılan ihaleler yoluyla yapılmaktadır. Irak tarımsal üretimi artırmaya yönelik teşvikler sonucunda sektörde önemli büyüme beklenmektedir. Irak Yatırım Ajansı araştırmalarına göre, Irak tarım sektöründe hızlı bir gelişme öngörülmesinin üç temel nedeni vardır:

- Irak'ın Orta Doğu'da en hızlı nüfus artış hızına sahip ülke olması. Irak'ın nüfusunun 2025 yılında 40 ve 2040 yılında 50 milyona ulaşması beklenmektedir.
- Irak'ın verimli tarımsal kaynaklara sahip olması. Ekilebilir boş araziler ile eksik istihdam edilmiş ve yer değiştirmiş çiftçiler bu kaynaklara arasında sayılabilir.
- Savaş sonrasında ekonomideki olumlu gelişmelerin hayat standardını yükseltmesi. Hayat standardındaki yükselme talebin de artmasına neden olmuştur.

Irak'ta tarım sektörü de önemli yer almaktadır. Irak'ta işlenmiş gıda sektörünün gelişmeye açık olması, tarım sektörü üretimini ve pazarlaması ile istihdama katkı gücünü önemli düzeyde arttırmıştır. Irak'ın doğal kaynakları, özellikle su kaynakları bakımından zenginliği küresel ekonomi içerisinde tarıma uygun imkanlar sunmaktadır. Irak Hükümetinin desteği ve uluslararası örgütlerin programları yardımıyla hayvancılık laboratuvarları kurulması, hayvanlardaki bulaşıcı hastalıkların takip edilmesi ve önlenmesi, hayvan kesimi yerlerinin hijyene kavuşturulması, toprak analizleri, üretimi artırıcı gübre ve tohum tespitine yönelik çalışmalar halen sürdürülmektedir. Irak'ta tarım alanlarının sulanması ve dağıtımı konusunda önemli çalışmalar yapan Irak Su Kaynakları Bakanlığı öncülüğünde diğer Bakanlıklarla ortaklaşa planlamalar yapılmaktadır. Tüm bu çalışmalara rağmen, henüz üretime yönelik bir gelişme olmadığından Irak tarım ürünleri ihtiyacının büyük kısmını ithal edilmektedir. Önemli miktarlarda gıda ithal edilmesine rağmen et ve süt gibi ürünlerin kişi başına düşen tüketimi çok düşük seviyelerdedir.⁸

Irak'ın 43.5 milyon hektarlık yüzölçümünün, yaklaşık 8.7 milyon hektarlık kısmı tarıma elverişli olup, bunun 3.5 milyon hektarlık kısmı sulanabilmektedir. 4 milyon hektar ise otlak alanıdır. Tarım sektörü, 82 milyar dolar değerindeki ülke milli gelirinin (GDP) %8'ini oluşturmaktadır. Nüfusun %35'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Bir Iraklı'nın ortalama aylık geliri 300-400 dolar seviyesindedir. Tarım ülkenin halen en önemli istihdam alanıdır. Tarım ürünlerinin yanısıra; balıkçılık ve tavukçuluk ile büyük ve küçükbaş hayvan besiciliği de söz konusudur. Güneyde Dicle ve Fırat arasındaki bölge kısmen bataklıktır. Tarımsal üretim genelde ülkenin kuzey-doğusu (Erbil, Süleymaniye, Dohuk, kuzey Musul, Kerkük, Selahaddin) ile orta-güney kesminde (Diyala, Wasit, Nejef, Kerbela, Mutena, Missan, Diqar, Basra) yapılmaktadır. Güneyin petrol ve ticaret merkezi olma yolunda ilerleyen Basra Vilayeti, aynı zamanda tarım ve hayvancılık faaliyeti ile de dikkat çekmektedir. Bu güney bölgesinde üretilen başlıca ürünler domates, pirinç, mısır ve hurmadır. Tahıl üretimi ağırlıklı olarak kuzey kesimlerde (Kerkük, Erbil, Dohuk, kuzey Musul) yapılmaktadır. Bağdat ve

⁸<https://www.atso.org.tr/download/1780/irak-pazari-yavuz-selim-ozden.html>
www.atso.org.tr.from/ (Erişim Tarihi: 16. 07. 2014)

güney-doğusu boyunca sulu tarım yapılmaktadır. Batı sınırlarına yakın (Anbar) kırsal kesimlerde ise küçük ölçüde hayvancılık faaliyeti söz konusudur. Ülkede yaklaşık 600 bin çiftçi olduğu tahmin edilmektedir.⁹

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden (BMYK) Irak gıda sektörü, eğitim malzeme ve Techizatı, tarım sektörü ve sağlık sektörü, için onay almaktaydı 1 Mart 2000'den sonra onay alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Petrol Karşılığı Gıda, İlaç ve İnsani İhtiyaç Malzemeleri Programı kapsamında gıda sektörünün iyileştirilmesi hedefiyle ayrılan kaynaklar da artırılmıştır. Ancak, (Amerika Birleşik Devletleri) ABD işgali sonrasında bu uygulamanın günümüze şartlarında kullanıldığı pek görülmemektedir. Körfez Savaşı'ndan önce tarımsal ihtiyaçlarının önemli bir kısmını (Amerika Birleşik Devletleri) ABD tarafından karşılamaktaydı. Irak İkliminin şartları ve tarımda kullanılan ilkel metotlardan dolayı kendi ihtiyaçlarını giderebilecek bir kapasiteye sahip değildi. 1991'den sonraki dönemde sulama tesislerinin bakımsızlığı ve yetersizliği tarımsal faaliyetlerde sıkıntıya sebep olmuştur. Sulama tesislerinin bu yapısı ve güney bölgelerdeki oluşan tuz batakları nedeniyle tarımsal faaliyetler olumsuz etkilenmiştir. Bu yüzden Irak tarımsal ihtiyaçlarını ürünleri ithal ederek karşılamıştır. Ülkede yaşanan iki savaş (1980-1988 Irak- İran savaşı ve 1991 Körfez savaşı) nedeniyle tarım sektörü büyük zarar görmüştür. Irak'ın 1980'lerin ortasında, tarım sektöründen elde edilen gelir Irak'ın ulusal gelirinin yalnız %14'ünü oluşturmaktaydı. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Irak'a ekonomik ambargo konulmuştu, Irak'ın sadece yalnız bir çıkış yolu vardı o da: "Petrol Karşılığı Gıda Programı". 1996 yılına gelindiğinde Irak'a Petrol Karşılığı Gıda Programı uygulamaya konulmuştur. Bu aşama da ilaç, yemek ve temel besin maddelerinin petrol karşılığı ithaline izin verilmiştir. Ambargo dönemindeki Irak ekonomisinin kötülüğü vatandaşlarına da olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. İnsanlar esas besin maddelerini temin etmek için ancak 2 ya da 3 işte çalışmaları gerekiyordu. Tarım sektörü 1992 yılında Irak'ın ulusal gelirinin yaklaşık %35'i düzeyindeydi. Irak'ta sürekli nüfusun artmasından dolayı ekonomisine kötü yansımalar olmuştur. Tüm bu gelişmelere bakılarak Irak'ın kendi tarımsal ihtiyaçlarının ithalattan karşılanması gerektiği söylenebilir. Irak'ın özellikle savaş zamanında ve

⁹ <https://www.acikarsiv.atilim.edu.tr/671/tez2006.pdf?show/> (Erişim

sonrasında arındırma sulama tesisleri verilen hasar nedeniyle, çok kötü duruma gelmiştir. Bunun olumsuz yansımaları yalnız bitkisel ürünlere değil, aynı zamanda kümes ve çiftlik hayvanlarına da olmuştur özellikle veteriner hizmetlerinin yetersiz olması bu gibi büyük sorunlara yol açmıştır.¹⁰

Irak devletince yeniden yapılanma projeleri kapsamında ilk defa Divaniye'de Brezilya'lı bir şirkete 48 milyon maliyetle tarım izni vererek yapılan bu yatırım projesinin çok iyi bir altyapıya ve teknolojiye sahip olduğunu ve Irak'ta tarım konusunda farklı bir vizyon oluşturacağı kaydedildi. Bu projenin ayrıca gelecekteki projelerin temelini oluşturacağı ve tarım konusunda sadece sebze ve meyve değil bitki, ağaç ve benzeri ürünler içinde projeler bulunduğu belirtildi.¹¹

2012 yılında Irak'taki yönetim su sıkıntısını gidermek için birçok yatırımlara imza atmıştır. Irak'ta bulunan akarsuların hem tarım hem de genel su ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için verimli kullanılabilmesi amacıyla 2013 yılında yeni projeler başlatılmıştır. Başlatılan projelerle, başta tarım olmak üzere tüm sektörlerde önemli yapısal değişiklik ve gelişmeler olması sağlanmış ve yaklaşık olarak 1 milyon dönüm tarım alanının sulaması planlanmıştır. Ayrıca bu dönemde 3 milyon dönümlük bir alan için projelendirme çalışması oluşturulmuş ve kısa zamanda uygulamaya geçirilmesi planlanmıştır.¹²

Irak'ta artırılan yatırımlardan dolayı tarım için devlet tarafından alınan önlemlerin yanı sıra besicilik konusunda da belli destekler verilmiştir. Bu desteklerin önemli bir örneği olan Basra'da Babil yakınlarında kurulan devekuşu eti, yumurtası, tüyü ve derisi konusunda önemli potansiyel oluşturan devekuşu çiftliğidir. Aynı şekilde El Khasib ilçesinde devekuşu yetiştiriciliği için tahsis edilen 20 dönüm arazi ve Babil'in Mahawil ilçesinde tavuk yetiştiriciliği için tahsis edilen 24 dönüm arazi diğer örnek tesislerdir.¹³

¹⁰ <http://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=63513/> (Erişim Tarihi: 17.02 2015)

¹¹ <https://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/5733/> (Erişim Tarihi: 20. 12. 2014)

¹² <https://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/5733/> (Erişim Tarihi: 20. 12. 2014)

¹³ <https://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/5733/> (Erişim Tarihi: 20. 12. 2014)

Irak Tarım Bakanlığı'ndan yapılan duyuruda 200 ton işleme kapasiteli bir suni gübre işleme merkezinin toplam 750 milyon dinar maliyet üzerinden anlaşması imzalanmıştır. Irak Tarım Bakanlığı Tarım ve hayvancılıkla ilgili bir dizi yatırımların yapılacağını ve bu uygulamaların Irak'ın kalkınmasında önemli rol oynayacağını belirtmiştir.¹⁴

Buğday üretimi, 2011 yılında yaklaşık olarak 2,8 milyon ton, 2014'te ise yaklaşık 4,3 milyon ton olarak hedeflenmiştir. Pirinç 2011 yılında 180 milyon ton 2014 yılında ise 250 milyon ton olarak hedeflenmiştir. Hurma 2011'de 550 milyon ton 2014'te 780 milyon ton olarak hedeflenmiştir. Arpa 2011 yılında 650 milyon ton 2014 yılında 900 milyon tona çıkması hedeflenmiştir. Mısır 2011 yılında 440 milyon tona 2014 yılında ise 988 milyon ton olarak hedeflenmiştir. Soğanda hesaplama ise 2011 yılında 165 milyon dolar 2014 yılında 250 milyon ton olarak hesaplanmıştır. Domates 2011 yılında 1.300 milyon ton 2014 yılında ise 2.400 milyon ton olması hedeflenmiştir. Patates ise 2011-2014 yıllarında 680 milyon ton ve 1.400 milyon ton olarak hedeflenmiştir.

Tablo 9. 2011 ve 2014 Yılları Arasında Hedeflenen Tarım Ürünleri (Ton)

	2011	2014
Buğday	2.8	4.370
Pirinç	180	250
Hurma	550	780
Arpa	650	900
Mısır	440	988
Soğan	165	250
Domates	1.300	2.400
Patates	680	1.400

Kaynak: <http://www.irakisdunyasi.com/irakin-divaniyedeki-ilk-buyuk-tarim-projesi/?lang=ar/>
(Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

Koyun ve keçide 2011 ve 2014 yılında bin başta 9.200 ve 14.500 olarak hedeflenmiştir. İnek bin başta 2011 yılında 2.600 2014 yılında 4.000 olarak hesaplanmıştır. Buffalo ve deve bin başta 2011'de 350 2014 'te 450 olarak hedeflenmiştir. Tavuk (yumurta) ise bin başta 2011 ve 2014 yıllarında 980 ve 2.000 olarak hedeflenmiştir.

¹⁴ <http://www.irakisdunyasi.com/irakin-divaniyedeki-tarim-projesi> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

Tablo 10. 2011 ve 2014 Yılında Hedeflenen Hayvancılık Tablosu (Adet)

	2011	2014
Keçi ve koyun	9.200.000	14.500.000
İnek	2.600.000	4.000.000
Deve ve Bufalo	350.000	450.000
Tavuk (yumurta)	980.000	2.000.000

Kaynak: <http://www.irakisdunyasi.com/irakin-divaniyedeki-ilk-buyuk-tarim-projesi/?lang=ar/>
(Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

2.3. Sanayi Sektörü

Irak sanayisinde petrole dayalı sanayi, demir-çelik, inşaat vb. sektörler başlıca sanayi alanlarıdır. En büyük sanayi alanını petrol rafineleri oluşturmaktadır. Irak sanayisinde bunları görmekteyiz.

Irak'ta Körfez Savaşından önce gelişmiş sektörler olarak: petrol ürünleri, inşaat malzemeleri ve işlenmiş gıda sanayisi varlık göstermiştir. Kamuya ait sanayi, tesislerin büyük bir kısmı oluştururken, Körfez Savaşı öncesinde özel sektör, yatırım için teşvik edilmiştir. Körfez Savaşı sonrası Irak'ın sanayi tesisleri zarar görmüş, Petro-kimya rafineri, tarım makineleri, demir – çelik, ilaç, gıda, elektrikli, makine, inşaat malzemeleri ve tekstil sektörleri, yedek parça, yarı mamul ve hammadde sağlanamaması sebebiyle çok düşük kapasitelerle çalıştırılabilmiş, hammadde sıkıntısı nedeniyle ve tesislerin bir kısmı kapatılmak zorunda kalınmıştır. Savaş öncesinde kapatılan tesisler açılması için ve işletilmesi konusunda (BM) Birleşmiş Milletler Petrol Karşılığı Gıda, İlaç ve İnsani İhtiyaç Maddeleri Programı sonrası, önemli bir kaynak ayrılmıştır. Irak savaş sonrası sanayi tesislerinde daha fazla bir tahribatın olduğunu tahmin edilmektedir. Tesisetteki tahrip olan şu an baştan yapılmaktadır ve işler duruma getirilmesi için hem çok büyük maliyet, hem de oldukça uzun bir zaman gerektirmektedir.¹⁵

¹⁵ <https://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/5733> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

Irak'ın en önemli ekonomik kaynakları petrol ve doğalgazdır. Petrol ve doğalgaza dayalı bir ekonomi kabul edilmesine rağmen son zamanlarda, Irak'ta sanayi sektörünün kökleri 1951'li yıllara uzanmaktadır. Irak'ta 1958 yılından sonra (krallığın devrilmesinden) devletçiliğe uyan bir politika uygulanmıştır. Devletçi politika 1990 yılına kadar sanayi sektöründe Irak-İran savaşı dahil olmak üzere kendi ekonomisini ayakta tutacak bir sanayi hizmeti yaratmıştır. Bugün Irak'ta en büyük sorunlardan birisi, eski ve çok sayıda olan her sektörü kapsayan devlet kuruluşlarının, modernize edilerek verimli hale getirilmesidir. Bu çerçevede, 2006 yılında 13 Sayılı Irak Yatırım Teşvik Kanunu yayımlanmış ve Kanun Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe sokulmuştur. Bu kanun ile kurulan Irak Yatırım Komisyonu da Aralık 2007 tarihinde faaliyete geçmiştir. Irak Yatırım Yasası, 250.000 (Amerika Birleşik Devletleri) ABD Doları'nın üzerindeki tutarlarda ve petrol, sigortacılık bankacılık ve dışındaki tüm konulardaki yatırımları içerecek şekilde düzenlenmiştir. Yasa ile eyaletler çerçevesinde bölgesel yatırım komisyonları kurulacak olmakla birlikte, yatırım konusu ve büyüklüğüne göre yatırım ile ilgili kesin kararın Irak Yatırım Komisyonu tarafından verileceği bildirilmektedir. Yasa, yatırımcılara yardım için onları koruyan bir karar almıştır. Yatırımcı, yabancı işçi ve istediği işçiyi çalıştırabilecek, makine parkı, sabit sermayesi ve taşınamayan varlıkları koruma altında olacak, hiçbir durumda müsadereye tabi tutulmayacak ve millileştirilmeyecektir. Anlaşmazlıkların giderilmesi ile ilgili olarak ise, Iraklı idarelerle yatırımcı arasındaki mali sorunlar ve yatırımcı ile çalışanları arasındaki sorunları gidermek için bir kararı da öngörmüştür. Son olarak, Irak'ın en önemli Bakanlıklarından birisi konumda olan Irak Sanayi ve Madenler Bakanlığınca bünyesinde bulundurduğu 50'den fazla fabrika ile, inşaat, petrokimya, tekstil, kauçuk, mühendislik, demir çelik ve madenler gibi birçok sektörde faaliyet gösteren fabrikalarının modernize edilmesi ve iyileştirilmesi için Mayıs 2008'de ihale açmıştır. Bu anlaşmalar ile yatırımcıların, özelleştirme konusu fabrikalarını en modern teknolojik imkanlar ile modernize etmek ve iyileştirilmesini üstlenmek, fabrikanın yönetilmesi, işletmesi ve belirli bir dönem için tesis gelirlerinden faydalanması planlanmıştır. Bakanlığın özelleştireceği 42 tesis arasında çimento ve gübre fabrikasının da içinde bulunduğu 6 adet fabrika, toplam değerinin %74'ünü oluşturmakta ve tesislerde toplam 131 bin kişi istihdam edilmektedir. Söz konusu 13 numaralı yasa ve

gündemdeki özelleştirmeler Irak sanayisinin yeniden yapılandırılmasının temelini oluşturmaktadır. Ancak yatırımcıların, Irak'taki işgücünün mezhep ve etnik grupların oluşturulduğu bir süreç içerisinde, güvenlik durumunun henüz belirginleşmediğinden, özelleştirme projelerine tedirgin yaklaştıkları görülmektedir. Özellikle bu tesislerin özelleştirilmesinden sonra bünyelerinde taşıdıkları ağır istihdam yükünden kurtulmaları ve üretim odaklı olmayan ve bir nevi sübvansiyon işlevi gören istihdam yapısının kırılmasının hayli güç olacağı değerlendirilmektedir.¹⁶

2.4. Enerji

Irak'ta petrol rezervlerinin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Dünyanın en çok doğal gaz rezervlerine de sahiptir. Bu bakımdan petrol ve doğal gaz Irak enerjisinde önemli rol oynamaktadır.

2.4.1. Petrol ve Doğalgaz

Irak'ın tespit edilmiş petrol rezervleri 2012 yılında 143,1 milyar varilken, 2015 yılında bu rakamın %21 oranında artması beklenmektedir. Doğalgaz kaynakları Irak'ta oldukça fazladır ama bir kısmı kullanılmamaktadır. 2012 yılında 4000 milyar metreküp olup Irak %2 oranındaki rezervleriyle dünya petrolünde önemli yer kaplamaktadır. 2015 yılında rezervlerin önemli ölçüde artış göstermesi beklenmektedir. Irak dünyanın en düşük petrol ve gaz üretimi maliyetine sahip ülkelerinden birisidir. Irak'taki petrol, yeryüzüne yakın olduğu için çabuk bulunabilmektedir. Bu nedenle en büyük sahaya sahiptir. Irak'ın rezervlerinin üçte birinden daha fazlası yer yüzeyinin sadece 600 metre altındadır, bu sebepten ve doğal sebeplerinde yardımıyla yüzeye oldukça yakındır. Böylelikle tüketim maliyeti de oldukça düşüktür. Diğer üretici ülke olan Suudi Arabistan'la eşit maliyette bulunurken diğer ülkelerden oldukça düşük maliyete tüketmektedir. , Mevcut üretim seviyesinde kaç yıllık rezerv kaldığını gösterir, fakat çok büyük sahaya sahip olduğu için gelecek uzun yıllara yetecek ve diğer petrol bulunan Afrika bölgesinin en yüksek oranındadır. Üretim genellikle Kerkük civarındaki

¹⁶ <http://www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2014/09/Irak-Dogal-Tas-Sektoru-Ulke-Raporu.pdf/> (Erişim

merkez ve kuzey kısımlardan gerçekleşmektedir. 2003 yılındaki Amerikan işgali sırasında Irak ekonomisi büyük bir zarar görmüştür. En büyük zarar ise fiziki altyapı, petrol sahaları ve elektrik santrallerinde olmuştur. Ham petrol üretimi Nisan ayında önce günlük oldukça fazla iken Nisan ayında neredeyse sıfırlanmış ve Haziran ayının sonuna kadar petrol ihracatı yapılamamıştır. 2005 yılında petrol üretiminin günlük ortalama 1,8 milyon varil, 2006 yılında ise 1,9 milyon varil olduğu tahmin edilmektedir. Saddam döneminden sonra Elektrik üretimi ilk 18 ayda dörtte bir oranında azalmış ve arz (ithalat dahil) işgal öncesi dönemdeki seviyelerin üstüne sadece bazı zamanlarda çıkabilmiştir.¹⁷

Şu an itibariyle Irak petrol üretiminin büyük bir kısmı kuzey Irak'tan, Güney Rümaila'dan ve Kerkük'ten karşılanmaktadır. Petrol Bakanlığı petrol ve gaz üretimi geliştirilmesinde kontrol Bakanlığı sahibi olsa da kuzey Irak'taki North Oil Company (NOC), the South Oil Company (SOC) ve teh Missan Oil Company (MOC) şirketleri özerk niteliktedir. NOC şirketinin coğrafi operasyon alanı Tahmin (Kerkük), Nineveh, Erbil, Bağdat, Diyala, Babil, Hille, Wasit ve Kut'a kadar uzanmaktadır. MOC şirketi 30 milyar varillik rezerv sahiptir. MOC ve SOC şirketleri Amara, Halfaya, Huwaiza, Noor, Rifaae, Dijaile, Kumait and Doğu Rafidain Bölgelerini kapsamaktadır. Irak'ın Ortadoğu petrol tüketimindeki payı Business International Monitor tahmini rakamlara göre 2015 yılında %10.27 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Petrol üretimindeki payı ise 2015 yılında % 11.56'sına denk gelmesi öngörülmektedir. Katar'dan sonra bölgedeki petrol ihraç potansiyeli en yüksek olan ülke Irak'tır. Irak'ın 2015'te Ortadoğu'nun doğalgaz tüketimindeki payının %2.38 olması beklenmektedir. Doğalgaz üretimindeki payı ise 2015 yılında %2.93 olması öngörülmektedir. Petrol ihracatının büyük bir sayıda al-Basra (Mina al-Bakır) ve Khor al-Maya terminallerinden sağlanmaktadır. Bu terminallerin toplam petrol ihraç kapasiteleri günlük 1,7 milyon varilidir. Irak petrol üretiminin 2011-2021 yılları arasında yüzde 65,7 artarak günlük 4.15 milyon varile ulaşması beklenmektedir. Petrol tüketiminin ise yine aynı zamanda % 62,9 oranında artarak günlük 1.14 varile ulaşması öngörülmektedir. Irak doğalgaz rezervi 2012 yılında 31.72 milyar iken bu rakamın 2021 yılında 42 milyar olması beklenmektedir. Irak, Suudi Arabistan

¹⁷ <http://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=63513/> (Erişim Tarihi: 24.04 2014)

ve İran'dan sonra 115 milyar varillik rezervleriyle Irak dünyanın en büyük üçüncü petrol tedarikçisidir. Hükümet gelirlerinin % 85'ini petrol gelirleri oluşturmaktadır. 2009 Kasım ayında bu yana Bağdat Hükümeti, günlük ortalama 2,5 milyon varile olan üretim kapasitesini 10-12 milyon varile çıkarmak amacıyla Irak genelindeki 10 petrol kuyusunu geliştirmek üzere yabancı firmalarla anlaşmalar imzalanmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde Irak'ın petrol gelirlerinin 2012 yılında 57,62 milyar dolar olması öngörülmektedir. Irak'ın rafineri kapasitesi şu anda tahminen 804.000 varil/gündür. Irak rafinerilerinin mevcut kapasitelerinin ortalama %60'ını kullandıkları düşünülmektedir. Genel olarak Irak'ın 10 adet rafinerisi ve üst petrol ünitesi bulunmaktadır. Bunlardan hiçbiri savaşta zarar görmemiştir. En büyük rafineri 300.000 varil/gün ile Baiji tesisidir. Savaş sonrasında arz kıtlığı ve mevcut rafineri sorunları nedeniyle Irak komşu ülkelerden (özellikle Türkiye, Kuveyt, İran ve Suriye'den) petrol ürünleri ithal etmiştir. İhtiyacın daha hızlı bir şekilde karşılanması amacıyla Temmuz 2007'de yabancı şirketlerinin de Irak'ta rafineri kurmalarına ve işletmelerine izin veren bir kanun onaylanmış, bu rafinerilerine denetimi ise yerel yönetimlere bırakılmıştır. Irak'ın petrol ve doğal gaz sahaları ile boru hattı altyapısı modernizasyon gerektirmektedir. Dünya Bankası'nın tahminlerine göre, mevcut petrol üretimini sürdürmek için en az 1 milyar Dolar değerinde yatırıma ihtiyaç bulunmaktadır. Petrol Bakanlığı önümüzdeki on yılın sonuna kadar mevcut üretim 4.15 milyon varil/güne çıkarmayı planladığını duyurmuştur. Irak'ın belirtilen bu seviyede üretim yapabilmesi için 25 milyar ile 75 milyar dolar arasında bir yatırım yapması gerektiği belirtilmektedir.¹⁸

¹⁸ <http://www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2014/09/Irak-Dogal-Tas-Sektoru-Ulke-Raporu.pdf>
(Erişim Tarihi:19.03.2015)

Tablo 11. Irak'ın Petrol Üretim, Tüketim ve Ticaret Verileri

	2008	2009	2010	2011*	2012*
Tespit edilmiş petrol rezervi (milyon varil)	120	120	120	130	145
Günlük Petrol üretimi (milyon varil)	2.48	2.51	2.61	2.60	2.72
Günlük Petrol Tüketimi (varil)	620.000	675	750.000	740.000	780.000
Günlük Petrol İhracatı (milyon varil)	1.85	1.90	1.92	1.92	2.00
Sağlanan gelir Petrol İhracatından (milyon dolar)	62.050	40.450	50.730	52.800	57.450

Kaynak:<http://www.bing.com/search?FORM=UP97DF&PC=UP97&q=Business+International+Monitor+BMI>(Erişim Tarihi:19.03.2015)

Tespit edilmiş petrol rezervi 2008'den 2010 yılına kadar artış veya düşüş göstermemiştir. 2011 yılında % 25'lik bir düşüş gösterse de 2012 yılın da artmıştır. Petrol üretiminde 2008'den 2012 yılına kadar sürekli artış görülmüştür. Petrol tüketimi de üretimi gibi artışını sürdürmüştür. İhracata geldiğimiz de 2008 2010 2011 yılları aynı düzeydedir. 2009 ve 2012 yılların da artış olduğunu görüyoruz. Petrol ihracatından sağlanan gelirin en yükseği 2008 yılında olmuştur.2009 yılında düşüş gösterse de daha sonra hızla artmaya devam etmiştir.

Şekil 4. Petrol Doğalgaz Üretimi

Kaynak: http://i.alalam.ir/news/Image/650x375/2014/06/13/alalam_635382515685542365_25f_4x3.jpg/ (Erişim Tarihi: 03.21. 2015)

Tablo 12. Irak'ın Doğalgaz Üretim, Tüketim ve Ticaret Verileri

	2008	2009	2010	2011	2013
Tespit Edilmiş Doğalgaz rezervi (milyar m³)	3.192	3.192	3.720	3.720	4.500
Doğalgaz Üretimi (milyar m³)	4.4	4.10	5.5	6.5	8.6
Doğalgaz tüketimi (milyar m³)	4.4	5.0	5.3	5.8	7.5
Doğalgaz İhracatı (milyar m³)	-	-	-	0.7	1.4
Doğalgaz İhracatındaki Gelir (milyon dolar)	-	-	-	160	340

Kaynak:http://i.alalam.ir/news/Image/650x375/2014/06/13/alalam_635382515685542365_25f_4x3.jpg/(Erişim Tarihi: 03.21. 2015)

Tespit edilmiş doğalgaz rezervi 2008 ve 2009 yılında aynı orandadır. 2010'da artmış ve 2011 yıllarında da aynı oranda kalmıştır.2012 yılında yükselmiştir. Doğalgaz üretimi 2008'den 2012'ye kadar sürekli artış göstermiştir. Üretimdeki gibi tüketimde de aynı şekilde artış görülmüştür. Doğalgaz ihracatında 2008'den 2010 yılına kadar bilenen bir ihracat yoktur fakat 2011 ve 2012 yıllarında artmış olarak ihracat vardır. İhracattan gelen gelirden artmıştır.

2.4.2. Elektrik Enerji

Irak'ta elektrik üretimi tesislerinin Körfez Savaşında zarar görmesinden dolayı yok olma düzeyine gelmiştir. Savaş sonrasında Irak hükümetinin çabaları ile tekrardan onarılarak işler hale getirilmesine rağmen elektrik alanında sıkıntılar giderilememiştir.

Irak'taki elektrik şebekesinin %90'ı Körfez Savaşı sırasında büyük zarar görmüştür. Söz konusu zarar görmüş 20 adet güç istasyonunun %75'i 1992 yılının başlarında işler hale getirilmiştir. 2001 yılında Irak'ın, elektrik üretimi 36 milyar kwh iken elektrik tüketimi ise 26,4 milyar kwh olarak gerçekleşmiştir. Üretilen enerjinin yaklaşık % 55'i ulaşımda, %35'i sanayide, %10'u ise meskenlerde kullanılmaktadır. Bu çerçevede; 2003 öncesinde, Çin, İsveç, Rusya ve Fransa

orijinli şirketlerle elektrik üretim tesisleri imar etmek üzere anlaşmalar yapılmıştır.¹⁹

Elektrikğin talebini yakalamak ve bu talebi karşılamaya devam etmek ulusal gelişiminde çok fazla önem arz etmektedir. 2012 raporuna göre Irak'ta Uluslararası Enerji Ajansı'nın mevcut talebin %70 daha fazla elektrik üreterek tamamının karşılanabilmesi gerektiğini bildirmiştir. Irak devleti, son dönemde elektrik teminine yönelik enerji sektöründeki artırmak ve mevcut üretimi yükseltmek hedefiyle çeşitli çalışmalar yaparak bazı sabit gerçekleştirmekte ve özel fonlar oluşturarak yeni anlaşmalar yapmak üzere girişimlerde bulunmaktadır. Fakat tüm bu çalışmalara rağmen elektrik sektöründeki problemler tam anlamıyla giderilememiştir. Irak'ta su sıkıntıları, tesis yetersizlikleri, fueloil kısıtları, enerji hatlarının savaş sırasında zarar görmesi ve dış kaynaklı elektrik alımlarında ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklar, bu sıkıntıların oluşmasında önemli rol üstlenmektedir. Irak'ın Elektrik Bakanlığı tarafından, elektrik üretimine ilişkin olarak Irak genelinde entegre bir stratejinin izleneceği, bildirilerek Bakanlık ile Irak Genel Elektrik Şirketi arasında imzalanan 7 Milyar Dolar tutarında toplam 7.000 megavat güç üretme kapasitesine sahip 56 elektrik santralının kurulmasına ilişkin yapılan anlaşma kapsamında Elektrik Bakanlığı tarafından Nasiriye'de bulunan buhar gücü ile çalışan elektrik santralının iki ünitesinde 33 Milyon Dolar tutarında yenileştirme yatırımı yapılacağını belirtilmiştir. Irak'ın elektrik açığını kapatabilmesi için Uluslararası Enerji Ajansı'nın yapmış olduğu analize göre, Irak'ın 2035 yılına kadar elektrik üretim kapasitesini yaklaşık 70 gigavat arttırması gerekmektedir. Bu çerçevede, Irak Elektrik Bakanlığı elektrik üretimi ile ilgili bu açığı kapatmak üzere üretim kapasitesin 2015 yılına kadar dört katına çıkarmayı hedeflemektedir. Bunun için Dünya Bankası tahminlerine göre, 20-25 milyar dolarlık yatırım gerekmektedir. Irak Elektrik Bakanlığı uzun vadede elektrik üretimine 50 milyar dolar yatırım yapmayı planlamıştır.²⁰

¹⁹https://www.kobilersizinicin.com/pdf/ulke_bulten/2014/Irak_Ulke_Bulteni_2c2014.pdf/ (Erişim Tarihi: 18.01. 2015)

²⁰https://www.kobilersizinicin.com/pdf/ulke_bulten/2014/Irak_Ulke_Bulteni_2c2014.pdf/ (Erişim Tarihi: 18.01. 2015)

2.5. Hizmetler

Irak hizmetler sektöründe ilk sırayı sağlık hizmetleri almaktadır. Daha sonra inşaat ve müteahhitlik, bankacılık, ulaşım ve turizm olarak sıralanmaktadır.

2.5.1. Sağlık Hizmetleri

Irak sağlık sektöründe istediği büyümeyi yakalayamamıştır. Çevre sorunları nedeniyle atık ve pis suların ölümleri arttırması, çevre sorunlarının çözülmesi ve yetersizliklerinin giderilmesi için hükümet çalışmalarını hızlandırmış ve stratejiler belirlemiş ve bir takım tedbirler uygulamaya koymuştur.

2011 yılı itibariyle; Irak'ta toplam 339 hastane faaliyet göstermektedir. Bunlardan 229'u kamu hastanesi olup, 46 tanesi Bağdat'tadır. Özel hastane sayısı ise 100'dür. Ayrıca ülke genelinde yaklaşık 2.730 sağlık kliniği de (halk sağlık merkezi) bulunmaktadır. Hastanelerin toplam yatak sayısı 41.600'dür. Toplam 26 bin doktor, 6.000 diş hekimi, 7.000 eczacı ve 14.800 hemşire ile sağlık sektöründe hizmet verilmektedir. Doğumların %60'ı hastanelerde olmaktadır. Bakanlığa göre Irak'ın 7bin anestesi uzmanına ihtiyacı bulunmaktadır.

Evlerin bir kısmı temiz ve düzenli su hizmetlerden yararlanabilmektedir. Irak genelinde, kanalizasyon bağlantısı olan ev sayısı ortalama %30'dur. Atık suların yarısı doğrudan doğal su kaynaklarına karışmaktadır. Atık su arıtma sistemi en çok Bağdat'ta gelişmiştir. Bu bağlamda tüberkülos, akut paraliz, tifo, hepatit-A, kızamık geçmişte yoğun yaşanmış bazı hastalıklardır. Irak'ın sanayi tesislerinin %60ının atık su arıtma tesisi bulunmamakta olup, yaklaşık 1 milyon ton atık su Irak'ın su kaynaklarına karışmaktadır. Kısaca temel sorunlar; su kirliliği, katıatık arıtma ve imhası, kapalı alan hava kirliliği, sıvı atık arıtması, değişken, düzensiz sağlık ve çevre politikaları ve yönetimidir.²¹ Sektördeki iyileştirmesi ve giderilmesi gereken en önemli açıklardan birisi de "Acil Yardım ve Ambulans" hizmetidir. Ambulans sayısı 2011 yılındaki ise 2.130'dur. Tam donanımlı (yatak, malzeme, tıbbi, klima) hastane, kalifiye sağlık personeli (özellikle bayan hemşire, anestezi

²¹<http://asiadhrra.org/wordpress/2008/03/10/little-progress-in-wto-agri-talks/> (Erişim Tarihi: 11. 04. 2015)

uzmanı) ve tıbbi malzeme yetersizliği ile elektrik kesintisi ve temiz su ihtiyacı diğer başlıca sorunlardır. Hastanelerin yoğun bakım ve enfeksiyon kontrol sistemlerinin iyileştirilmesi, sağlık kurumlarının daha hijyen hale getirilmesi Hükümetin hedefleri arasındadır. Kardiyoloji ve radyoterapi merkezleri ile laboratuvar ve sıvı, katı tıbbi atık ürünler işleme tesislerinin kurulması, yürütülen bazı projeler arasındadır. Irak 2010 yılında yaptığı tahsisat 3,8 milyon dolar, 2011'de 6 milyar dolar seviyesindedir. 2012 yılının 100 milyar dolarlık kamu bütçesinde sağlık ve çevre için öngörülen harcama tutarı bütçenin %5'idir. Kamu harcamaları içindeki Sağlık Bakanlığı giderlerinin payı; 2009'daki %5,5 seviyesinden, toplam harcamaların arttığı 2010'da %4,6 düzeyine gerilemiştir. İlaç ve tıbbi malzeme ithalatındaki en büyük alıcı kuruluş Sağlık Bakanlığıdır. Bakanlığa bağlı KIMEDIA (The Public Company For Marketing Drugs and Medical Appliances Management) kuruluş "ilaç ve tıbbi malzeme alımları" yapmakta ve özellikle kamu sektörünün ihtiyaçlarını tedarik etmektedir. İhalelerine katılmak isteyen üretici firmalar, ürünlerini ve firmalarını bu kuruluşa tescil ettirmeleri gerekmektedir.²²

KIMEDIA, yılda 1 milyar dolara yaklaşık tıbbi malzeme ve ilaç alımı gerçekleştirmekte olup, pazarın % 40'ına hakimdir. Irak'a ilaç satmak isteyen yabancı bir firmanın ürününün Irak Sağlık Bakanlığına kaydı doğrudan (üretici) yabancı firmanın kendisi tarafından yapacağı gibi, Irak'ta yerleşik "scientific bureau" ünvanlı firmalar kanalıyla da yaptırılabilir. Piyasadaki özel firmalara ihracat yapmak isteyen firmaların da aynı şekilde ürünlerini Sağlık Bakanlığına (KIMEDIA) tescil ettirmeleri gerekmektedir. Tescil işlemleri, doğrudan üretici yabancı firma tarafından yapılacağı gibi, Irak'ta yerleşik "scientific bureau" ünvanlı firmalar kanalıyla da yaptırılabilir. Irak'ta (Erbil veya Basra'da) düzenlenecek sektörel uluslararası ticaret fuarlarına katılımın, Irak'a ihracat ve temsilcilik verilmesi açısından büyük önem talep etmektedir.²³

²²<http://asiadhrra.org/wordpress/2008/03/10/little-progress-in-wto-agri-talks/> (Erişim Tarihi: 11. 04. 2015)

²³<http://asiadhrra.org/wordpress/2008/03/10/little-progress-in-wto-agri-talks/> (Erişim Tarihi: 11. 04. 2015)

2.5.2 İnşaat ve Müteahhitlik Hizmetleri

Irak'ta inşaat sektörü ülkenin gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle savaşlar yüzünden tahrip edilmiş ve eski yapıların yenilenmesinin gerekliliği inşaat ve taahhüt sektörünü Irak'ta gözde sektör haline getirmiştir.

Irak'ta inşaat sektörü hızlı bir büyüme dönemine girmiştir. Şuan itibariyle şartlara uyum sağlamayan ya da hasar görmüş yapılar, Irak'ta yeni inşa etmekle, iş ve malzemeler pazarı gelişmektedir. Baştan yapılması planlanan inşaat çalışmalarının toplam maliyetinin 100 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu projelerle İnşaat malzemeleri ve ilgili teçhizatlar önümüzdeki yıllarda da sürekli dinamik kalacaktır.

Irak'ta inşaat sektörü uzun yıllar büyük devlet kuruluşlarının egemenliği altında kalmıştır. Bununla birlikte Irak hükümeti bu sektörün bir ölçüde özelleştirilmesine öncelik vermiş ve devlet kuruluşlarının yaptıkları işleri üstlenecek yeni özel ortaklar aramaya başlamıştır. 2008 yılı Nisan ayında Irak hükümeti bu anlamda bir adım atarak, her ikisi de Irak çimento şirketi bünyesinde faaliyet gösteren AL Kerkük Çimento ve AL Kaim Çimento kuruluşları için yeni özel sektör-devlet ortaklığı ilan edilmiştir. Bu model daha sonraki özelleştirmeler için bir potansiyel model teşkil etmektedir. 2008 yılından itibaren Türk müteahhitlik firmalarının faaliyetlerinin Irak'ın kuzeyinden yavaş yavaş ve diğer bölgelere doğru kaydığı gözlenmekte olup günümüze kadar da bu eğilim sürmektedir. Irak'ta halen hızla devam etmekte olan yeniden yapılanma sürecinin, önümüzdeki dönemde de müteahhitlik sektörü için cazibesini sürdürmesi beklenmektedir. Irak'ta istikrarın sağlanması ve güvenlik sorunun çözümlenmesinin ardından, özellikle Bağdat ve çevresi olmak üzere ülkenin diğer bölgelerinde Türk müteahhitlik firmaları için iş fırsatlarının olacağı ve muhtemel müteahhitlik projelerinden önemli bir pay sahibi olunabileceği düşünülmektedir. 2013 yılı sonu itibariyle Türk inşaat firmalarının Irak'ta üstlendikleri toplam 824 projenin toplam değeri 19,5 milyar dolar olmuştur. 2010-2014 kalkınma planı çerçevesinde, hükümet 2700 adet proje için 170 milyar (Amerika Birleşik Devletleri) ABD Doları bütçe ayırmıştır. Hükümet ayrıca, düşük gelirli vatandaşlar için 2014 yılına kadar 2 milyon konut inşası planlamıştır. Irak'ta kurulu 17 adet devlete bağlı çimento fabrikası, toplam çimento talebinin ancak beşte birini (yıllık

6 milyon ton) karşılayabilmektedir. Talebin karşılanabilmesi amacıyla mevcut Çimento fabrikalarının yenilenmesi ve yeni fabrikalar kurulması planlanmaktadır. Sanayi Madencilik Bakanlığı, toplamda 3 milyar Amerikan doları değerinde 19 yeni çimento fabrikası inşaatına izin vermiştir. Yatırımcıları en çok çeken sektörler arasında bayındırlık işleri, su, elektrik, kanalizasyon arıtma, köprüler, otoyollar, imar ve inşaat işleri bulunmaktadır. Irak'ta 6 tanesi uluslararası olmak üzere toplamda 29 tane havalimanı bulunmaktadır. Bunlardan en aktif ve en büyük olanı yılda 7,5 milyonluk yolcu kapasitesiyle Bağdat Uluslararası Havalimanı'dır.

Irak'ta 4 tane liman mevcuttur. Bunlar; Basra Limanı, Khor al-Zubair Limanı, Mina al Bakır Limanı ve Umm Kasır Limanı'dır. Bunun dışında, al-Faw Limanı'nın yapımı projesi gündemdedir. 20 milyar dolar değerindeki bu proje bir İtalyan firması tarafından yürütülmektedir. Ayrıca Kuveyt sınırına Bubiyan Limanı yapımı projesi 3.47 milyar dolar değerindedir ve İtalyan Technital firması tarafından gerçekleştirilmektedir.

2003 işgalinden sonra demir yollarının yeniden yapılandırılması çalışmalarına hız verilmiştir. Irak'ta 2272 km uzunluğunda bir demiryolu ağı mevcuttur. Bu ağı genişletmek adına çok sayıda proje bulunmaktadır. Baghdad- al Basra-Um Kasır hattının ve Bağdat- al Musul-Rabia hattının iyileştirilmesi gündemindedir. Ayrıca Irak'ın Türkiye, İran, Suriye ve Ürdün ile var olan uluslararası demiryolu hatlarının iyileştirilmesi ya da yenilerinin yapımı da gündemindedir.

Bağdat Loop Line projesi ile hem yolcu hem yük treni için demiryolu yapımı düşünülmektedir. Bağdat'ın büyük bir bölümünü kapsaması düşünülen bu ağın uzunluğu 112 km olup çift yönlü olması planlanmaktadır. 23 milyon yolcu ve 46 milyon ton yük kapasitesine sahip olup 2 ana istasyonu olması sağlanacaktır. Bu ağın yapımı 4 yıl sürecektir. Projenin toplam maliyeti 3 milyar olup, toplam uzunluğu 2.272 km'dir. Bağdat metrosu projesinin ise 18 ve 21 km uzunluğunda 2 hattan oluşması düşünülmektedir. 3-4 milyar dolar değerindeki bu projeyi henüz hiçbir şirket üstlenmemiştir.

Basra'ya 22 enerji santrali geliştirilmesi ve yapımı projesi Kasım 2010 Diwaniye Muhtanna, Maysan için açıklanmıştır. Proje kapsamında enerjinin % 30 artması düşünülmektedir. Santrallerin kapasitesi 12.25 MV ve değeri 40.25 milyon dolardır. Enerji santrallerin geliştirme projesini Fransa şirketi olan Alstom'dir. Projenin toplam maliyeti 20.83 milyon doları bulmaktadır. Hükümet 2012 yılında 47.4 milyar KWH olan elektrik üretimi yapmaktadır. Yeni gaz tribünlerinin inşası bu kapsamda söz konusudur. Bu projenin 900 milyon dolarlık kısmı 3 Türk firmasına verilmiştir. Çalık Enerji, Anka İnşaat ve Eastern Lights firmalarıdır.²⁴

2003 yılı İşgali sonrasında üretimde yaşanan daralma nedeniyle; küçük çaptaki teşebbüslerin arttığı görülmüştür. Bilindiği üzere savaş sonrası ülkede patlak veren isyanlar daha çok yabancıları ve Iraklı müteahhitleri hedef almış, bu kişilerden bazıları rehin alınmış ya da öldürülmüştür. 2010-2014 Kalkınma planına göre ayrılan bütçe 170 milyar (Amerika Birleşik Devletleri) ABD dolarıdır ve bu bütçe 2.700 proje için kullanılacaktır. Irak'ta günümüz şartlarına uymayan ya da hasar görmüş yapılar yeniden inşa edilmekte ve inşaat malzemeleri pazarı gelişmektedir. Irak'ta yürütülen başlıca alt yapı yatırımları, temiz su temini projeleri, elektrik santrali, atık su arıtma tesisi, hastane, okul ve konut inşaatı, kara yolu, hava yolu, köprü ve liman inşaatı alanlarında düşünülmüştür. Irak'ta yeniden yapılandırma, onarım ve inşaat projelerinin sayısındaki yükseliş çimento başta olmak üzere inşaat malzemelerine ve ilgili iş makineleri ve ekipman pazarının bu tür alanlarda önümüzdeki yıllarda sürekli aktif kalacağı görülmektedir.

Irak Yatırım Ajansı'nın yaptığı çalışmaya göre Irak'ta inşaat sektöründeki potansiyel fırsatlar aşağıda değerlendirilmektedir;

- Irak'ta inşaatla ilgili malzemelerin üretimi için güçlü bir temel mevcuttur ve Irak hükümeti devlet-özel sektör ortaklığı kapsamında devlet kuruluşlarıyla işbirliği yapacak özel yatırımcılar aramaktadır. Çelik, çimento, tuğla, cam ve mermer alanında ortaklık fırsatları mevcuttur.

²⁴<http://www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2014/09/Irak-Dogal-Tas-Sektoru-Ulke-Raporu.pdf/>
(Erişim Tarihi: 21. 03. 2015)

- Ülkenin en önemli sorunlarından biri konut ihtiyacıdır. Hükümet yetkililerine göre Irak'ın en az 2 milyon konut ihtiyacı vardır. Hükümetin hedefi her vatandaşı ev sahibi yapmaktır. Devlete maliyetinin ise asgari 2 milyar dolar olacağı hesaplanmaktadır.

Irak hükümetinin gelecekle ilgili diğer bir projesi ise, ülkeyi güney-kuzey hattı karayolu transit geçiş güzergahı haline getirmektir. Plana göre, Arap Körfezine gelen Uzakdoğu bandralı gemilerin özellikle Avrupa varışlı yüklerinin, Basra'da boşalarak Irak ve Türkiye üzerinden karayoluyla Avrupa'ya transit taşınmasıdır. Bu çerçevede, köprüler ile mevcut otoyollarının yenilenmesi ve ilaveten yeni otoyollar inşa edilmesi planlanmaktadır. Yukarıda belirtilen projelerle (şehirlerarası yol, toplu konut, kamu binası) ilgili kurum, İnşaat ve Konut Bakanlığıdır. Bakanlık bünyesindeki 'State Commission for Housing' ve 'State comission for Building' ile 'State Corporation for Roads & Bridges' ilgili teknik birimlerdir:²⁵

- Altyapı yatırım projeleri içinse ilgili kurum Belediyeler Bakanlığı ile Su Kaynakları Bakanlığıdır. (Irak'ta sadece Bağdat'ta müstakil belediye başkanlığı söz konusu olup, diğer şehirlerde belediye hizmetleri valilikler bünyesinde faaliyet gösteren dairelerce yürütülmektedir) Sağlık Bakanlığı hastane, klinik projelerinden sorumludur.
- Mezkur merkezi Bakanlıklara ilaveten; Valilikleri ve Yatırım Komisyonlarının da bütçeleri dahilinde' veya yatırım yoluyla' konut ve altyapı inşası için yetkileri bulunmaktadır.

Irak'ta uzun yıllar büyük devlet kuruluşlarının tekeli altında kalmıştır. Irak devleti inşaat sektörünün büyük bir ölçüde özelleştirmesine öncelik vermiş ve devlet kuruluşlarının yaptıkları işleri üstlenecek yeni özel ortaklar aramaya yönelmiştir. Irak bu anlamda bir adım atarak 2008 yılında, Çimento Şirketi bünyesinde faaliyet gösteren El –Kerkük Çimento Şirketi ve El-Kaim Çimento kuruluşları için yeni özel sektör-devlet ortaklığını ilan etmiştir. Bu gelişme, daha sonraki özelleştirme için potansiyel bir model teşkil etmektedir. Irak'ta kurulu 17

²⁵<http://www.irakisdunyasi.com/irak-hukümetinin-tarima-yaptigi-yatirim/> (Erişim Tarihi: 20. 01. 2015)

adet devlete bağılı çimento fabrikası, toplam çimento talebinin ancak beşte birini (yıllık 6 milyon ton) karşılayabilmektedir. Türk müteahhitlik firmaları, Irak'ın coğrafi ve lojistik durumları nedeniyle ülke ile yakından ilgilenmektedir. Müteahhitler ülkeyi büyük bir pazar olarak görmektedir. Ayrıca iddia edilene göre Irak'ta her şey resmi ya da istatiki kayıtlara geçmediği için inşa edilen binaların gösterilen ve söylenilenden çok daha fazla olduğu iddia edilmektedir. Türk firmaları ilk kez 1981 yılında Irak müteahhitlik pazarına girmiştir. Bu durum işgalden sonra daha da ivme kazanmıştır. Çünkü asıl ihtiyaç alanı o zaman ortaya çıkmış, altyapı ve üstyapı yatırımlarıyla 2012 yılından itibaren Türk firmaları Irak'ta 13 milyar dolarlık projeyi üstlenmişlerdir. Türk müteahhitler komşu ülke olan Irak'a daha rahat malzeme ulaştırmak için 'Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar'da Değişiklik Yapılmasına Dair Karar' çerçevesinde işlerini daha da sıklaştırmış ve rahatlatmışlardır. Erbil, Türkiye sınırına 3,5 saat uzaklıktadır. Bu yüzden ki bu bölgede yapılan inşaatların büyük bölümü Türk firmalar tarafından yapılmıştır. Bu firmaların neredeyse %60'ı Erbil'de çalışmaktadır. Aynı durum Kerkük ve Süleymaniye için de geçerlidir. İlk yıllarda Türk müteahhitler sadece sınıra yakın olan yerlerde inşalarına devam ederken, 2008 yılından sonra yavaş yavaş daha iç bölgelere doğru inmişlerdir. Günümüzde de Irak, Türk müteahhitler için hala çekiciliğini korumaktadır. Çünkü bölgede yapılacak daha çok iş vardır. Özellikle ülkenin ve yaşayanlarının güvenliğinin sağlandıktan sonra, başta Bağdat olmak üzere birçok yerde istihdam açığı vardır.²⁶

2003'e ise 242 milyon, 1,2 milyar Amerikan doları 2004 yılında ve Irak'taki Türk müteahhitlik firmalarının faaliyetleri, 2005 yılında Irak'ta 1,3 milyar Amerikan doları ile en yüksek seviyeye ulaşan gelişmelerle birlikte daha istikrarlı bölgelere yönelmeye başlamıştır. 2006 yılında Amerikan doları 386'ya kadar düşmüştür. 2007 yılında baktığımızda başında zayıf bir yükselme eğilimi gözlenirse de Nisan ayında özellikle güvenlik ve hak ödenmesine ilişkin endişelenen Türk firmalarının faaliyetlerini sınırlamıştır. 2007 yılında 506 milyon maliyetle 33 adet proje üstlenmiştir. 2008 yılında bu rakam 1,43 milyar Amerikan dolarıyla 71 adet projeye, 2009 yılında 46 adet projeye 1,27 milyar Amerikan doları, 2010 yılında

²⁶https://www.kobilersizinin.com/pdf/ulke_bulten/2014/Irak_Ulke_Bulteni_2c2014.pdf/ (Erişim Tarihi: 18.01. 2015)

2,28 milyar Amerikan doları ile 94 projeye ve 2011 yılında 41 adet projeye 2,42 milyar Amerikan dolarına çıkmıştır. 2012 yılında Türk müteahhitleri toplam 12.9 milyar Amerikan dolar değerinde 645'i aşkın proje üstlenmiştir. Irak'ta Türk firmaları yeniden inşa için çeşitli projelere imza atmıştır. Bunlar; yol, köprü, baraj gibi altyapı projeleri okul, hastane gibi sosyal tesislerdir. Irak'ta işlerin uluslararası firmaların ABD makamlarından % 40'lık 1 oran ve yerel makamlardan % 60'lık oranda iş alınmıştır.²⁷

2.5.3. Bankacılık ve Finansal Hizmetleri

Irak'ta ekonomideki gelişmelerle birlikte finansal yapının güçlendirilmesi için bir takım düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Irak'ta bankacılık sistemi, halihazırda 7 devlet bankasının kontrolü altındadır. Bunların arasında ilk ön plana çıkanlar, Rafidain ve Rasheed bankalarıdır (Mevduatların %96'sı). Bunların dışındaki diğer hükümet bankaları Emlak Bankası, Sanayi Bankası, Tarım Bankası, Iraq bank ve Trade bank of Iraq'tır. Irak'ta kendi bankası kadar Türk bankaları da bulunmaktadır. Türkiye de Irak'ta banka şubeleri açarak destek olmuştur.

Irak'ta 2003 yılı işgal sonrası bankacılık konusundaki en önemli gelişme, bağımsız bir Merkez Bankası'nın Uluslararası Para Fonunun (IMF) kurulmasıdır. MB, Bankacılık Konusundaki bazı Prensipleri merkez bankaları güçlü bir yapıya sahip yeterli kaynakları sağlayan ve hesap verebilen kurumlar olması ilkeleri kapsamında bir karar almıştır. Bu kararla IMF bağımsızdır. Kişi, hükümet ya da herhangi bir kurumdan talimat alamaz ve karar verme mekanizmalarına müdahale edemez. Bankacılık sektörünün yasal altyapısını düzenleyen 3 mevzuat vardır. Bu 3 yasal altyapıya ilave olarak BM tarafından çıkarılan kararlarda vardır:

1. Merkez Bankası Kanunu (2004)
2. Bankacılık Kanunu (2003)
3. Kara Para Aklama Kanunu (2004)

²⁷https://www.kobilersizininicin.com/pdf/ulke_bulten/2014/Irak_Ulke_Bulteni_2c2014.pdf/ (Erişim Tarihi: 18.01. 2015)

Fakat bankacılığının gelişmiş ve modern bir altyapısı yoktur. Son zamanlarda yapılan bankacılık gelişmelerinde özel bankacılığı ve devlet bankalarını yeniden yapılandırma politikası uygulanmıştır.

Yatırımcı kamu kurumlar ihale bedeli ödemeleri, teminat mektubu gibi finansal işlemlerini genelde TBI üzerinden yürütmektedir. Irak'ın dışarıya açılan kapısı olan TBI bankasının, Türkiye'de şube açması gündemdedir. Irak'ta Ağustos 2009 itibariyle,43 banka bulunmaktadır. Bunlardan 7'si yukarıda belirtilen devlet bankaları iken, 24 tanesi özel banka, 7 tanesi İslami banka ve 5 tanesi yabancı

2006 yılında T.C. Ziraat bankası, Bağdat'ta bir şube açmıştır. Erbil Şubesi açma prosedürleri bitmiş olup 14 Şube 2011 tarihinde açılmıştır. İş bankası 28 Şubat tarihinde Erbil şubelerini açmıştır. Irak'taki Türk Bankalarının sayısı 5'dir. Ziraat Bankası, Vakıfbank, İş Bankası, Albarakatürk ve Asya. Ziraat bankasının Bağdat'ta yeri olup diğerleri Kuzey Irak'tadır.²⁸

2.5.4. Turizm

Irak'ta turizm hızla gelişmektedir. Bağdat, Musul'da iç karışıklık sürdüğü için turistler Kuzey Irak'ı tercih etmektedirler. Irak bu artışla beraber otel restoran sayısında da artma yaşamıştır.

Kuzey Irak'ta sağlanan güvenlik konusunda hiçbir sorunun olmadığı ve gelişen ekonomik nedenler sayesinde yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı oldu. Kuzeyde ekonomik ve siyasi alanında büyük oranda yürütülen başarılı çalışmalar bölgeye ilgiyi arttırıyor. 2012 yılında Turizm Bakanlığı Kuzey Irak'taki Bölgelerine gelen turist sayısı açıklamasında yüzde 30 artış olduğunu söyledi. Bununla ilgili açıklamalarda bulunan turizm bakanlığı sözcüsü Nadir Rosti, 2012 yılında turizm sektöründe büyük başarı elde edildiğini söyledi. Nadir Rosti, karşılaştığında 2012 yılında yüzde 30 artış görüldüğünü belirterek, 2 milyon 217 bin yerli ve yabancı kişinin geldiğini kaydetti.

²⁸<https://www.google.com.tr=Yavuz+Selim+Özden+Ülke+Masalarl+Uzman+Yardımcısı/> (Erişim Tarihi: 07. 02. 2015)

Turizm Bakanlık sözcüsü Nadir Rosti, turistlerin çoğunluğunun önceki yıllara göre konaklama ve hizmet alanlarında daha iyi şeyler yapıldığını açıklamıştır. Irak'ın güneyi ile İran ve Türkiye'den geldiklerini hizmet ve 2011 yılında bölgede 180 otel faaliyet sürdürürken 2012`de 242 otel hizmete açılmış, restoran sayısı ise 966`dan 1.480`e yükselmiştir. Turistlerin en çok tercih ettikleri merkezlerin sayısı ise 44`ten 54`e çıktı. 2012 yılında Turizm Bakanlığı başlatılan 30 turistik projenin tamamlanması için bu yıl 22,5 milyon dolar tahsis edilmiştir. 41 milyon 666 bin dolar tahsis edileceği 47 yeni proje için ve yakın zamanda Türkçe broşürler yayınlanacağı da ifade edilmiştir.²⁹

2.5.5. Ulaşım

Irak en büyük karayoluna sahiptir. Bunu demiryolu ve denizyolu takip etmektedir. Savaştan sonra havaalanında büyük bir tahribat oluşmuştur.

Irak 2003 yılın işgal öncesinde oldukça gelişmiş ulaşım ağına sahip olduğu bilinmektedir. 2003'teki verilere göre, 45.550 km karayolu uzunluğu tahmin edilmekte ve iyi bir karayolu altyapısına sahip bulunmaktaydı. Irak'ın 2003 yılındaki demiryolu ağı 1.963 km bulunmaktadır. Ulaşım ile Denizyolu için ise 1015 km olan 3 liman bulunmaktadır. 2003 yılındaki savaşta tahribat sebebiyle havaalanı sayısı yaklaşık 150 tane olduğunu tahmin edilmektedir.³⁰

2.6. Yatırımlar

Irak'a yatırım yapanlar yerli yabancı ayrımı olmadan 10 yıllık vergi muafiyetine hak kazanmaktadır. Iraklı ortağın payının yüzde 50'yi aştığı durumlarda vergi muafiyeti 15 yıla çıkmaktadır. Yatırım izni alındıktan sonra yatırımda kullanmak amacıyla ithal edilen mallar için izin tarihinden itibaren 3 yıl için vergi muafiyeti bulunmaktadır. Oteller, turizm projeleri, hastaneler, sağlık merkezleri yatırımında gümrük vergisi muafiyeti vardır ve teçhizat her 4 yılda bir kez muafiyet kapsamında yenilenebilir.

²⁹ <http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2009/09-10/11.pdf/> (Erişim Tarihi: 18. 02. 2015)

³⁰ https://www.interactivebrokers.com/en/?f=/en/general/about/about.php?ib_entity=llc/ (Erişim Tarihi: 18. 03. 2015)

Irak ekonomisi, kamu ekonomisi ağırlıklıdır. Yatırım projelerinin büyük miktarı kamu bütçesinden karşılanmaktadır. Proje bazında, IMF ve Dünya bankası ile bazı gelişmiş ülkeler de (Japonya, Çin, Güney Kore, Almanya) Irak Hükümetine kredi imkanı verebilmektedir. Trade Bank of Iraq Irak'ta Kamu bankası olan dış kredilerde büyük bir yer almıştır. Kamu işletmeleri faaliyetlerinin devlet bankalarıyla birlikte yürütmektedirler. Özel sektör bu faaliyette finansal ve iş tecrübesi açısından yeteri kadar bilgili değildir. Yerli yatırımcılar yetersiz kaldığı için yabancı yatırımcılara olanaklar sağlanmıştır. Irak Konut Bankası Nitekim konusunda basına yaptığı bir açıklamada, okul, hastane, yol/köprü, konut ve altyapı projelerini gerçekleştirebilmek için yabancı firmalara ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Irak Hükümetinin yabancı yatırımcıya yönelik kısıtlayıcı bir politikası söz konusu olmamıştır. Irak'ın özel sektörü ise ülkede dönem dönem yaptığı siyasi, askeri ve mali sıkıntılar nedeniyle büyümemiştir. Irak'ta faaliyet gösteren petrol arıtma istasyonları, petrol boru hatları, montaj fabrikaları, çimento ve demir-çelik fabrikaları, enerji santralleri tamamen devlete aittir. Irak'ta hemen her bakanlığa bağlı devlete ait (sanayi/ticaret/inşaat) şirketleri bulunmaktadır. Irak tüm ihtiyaçlarını bu şirketler kanalıyla sağlamaktadır. Hükümete bağlı çalışan bu şirketlerin yaklaşık 200 civarında olduğu ve bazılarının kuruluş sermayelerinde çok az (%5-10) özel şahısların payı olduğu bilinmektedir. Irak'taki tek müstakil belediye Bağdat'ta bulunmaktadır. Diğer bölgelerde ise Valilikler bünyesinde birer daire şeklinde bir yapılanma mevcuttur. Merkez Bankaları dışında, bölgelerde valiliklerin de (il yatırım komisyonları), bütçeleri dahilinde konut ve altyapı işlerini ihaleye verme yetkileri vardır. En faal çalışan il Bu kapsamda; Basra'dır. Amerikan Ticaret Bakanlığına bağlı kuruluş USAID, gelecek için potansiyel teşkil eden illeri Basra, Kerkük, Necef, Ambar, ve Kerbela olarak söylenmiştir.³¹

2006 yılında yayınlanan ve 2007 yılında yürürlüğe giren 13 sayılı Yatırım Teşvik Kanunu'na göre, yabancılar Irak'ta toprak sahibi olamamakta, ancak 50 yıllığına arazi kiralayabilmektedir. Yabancı yatırımcılar Petrol, bankacılık ve sigortacılık sektörüne doğrudan yatırım yapabiliyorlar. Kuzey Irak'ta uygulanan Kanunla, yabancıların toprak sahibi olmasına ve petrol alanında yatırım

³¹ <http://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/irak-ulke-raporu2013.from> / (Erişim tarihi: 20. 08. 2014)

yapmalarına izin verilmektedir. Irak'ta yatırım yapanlar ayırım olmaksızın 10 yıl vergi muafiyetinden muaf olmaktadır. Ortaklık %50'yi aştığında vergi muafiyeti 15 yıla çıkmaktadır. Oteller, turizm projeleri, hastaneler, sağlık merkezleri gümrük vergisinden muaftır ve 4 yılda bir malzemeler yenilenebilir. 2003 işgalinden sonra Irak'ta başta inşaat, enerji ve iletişim olmak üzere birçok sektörde yabancı yatırımcıya ihtiyaç vardır. Irak, Uluslararası Çalışma Örgüyü gençlerin çalışma şartlarının iyi olması için taraftı. Irak kanunlarına göre işverenler işçinin ulaşım, konaklama ve yemek gibi ihtiyaçlarına karşılık zorundaydı. Yatırım kanununa göre Iraklılara öncelik tanınmalıdır.³²

3. Irak Dış Ekonomik İlişkileri

Irak, kurulduğu 1958 yılından bu yana hem bulunduğu coğrafyada hem de uluslararası her alanda ilişkilerine önem vermiştir. Bu kapsamda özellikle komşu ülkeleri başta olmak üzere ticari ilişkilerini de her geçen zaman geliştirmeye yönelik politikalar izlemiştir. Ancak çalışma içerisinde de sık sık bahsedildiği gibi yaşamış olduğu siyasi ve askeri sorunlar ekonomik anlamda ilişkilerini de üst düzeyde etkilemiş ve Irak'ın gelişmesi ve kalkınmasında önemli sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bu ortamda Irak'ın dış ticari ilişkileri aşağıda ele alınmaya çalışılmıştır. Değerlendirmeler sınırlı veriler (veri yokluğu ve yetersizliği) çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 13. Irak Dış Ticaret Rakamları (2006- 2012) (Milyon Dolar)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dış İhracat	30.530	39.590	58.810	40.860	50.120	65.800	64.610
Dış İthalat	18.710	16.625	37.220	35.770	42.570	48.875	59.615
Denge	11.825	23.000	21.600	5.090	7.555	16.955	4.995
Hacim	49.240	56.220	96.030	76.650	92.700	114.750	124.220

Kaynak: <https://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/5733> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

³² <http://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/irak-ulke-raporu2013.from> (Erişim tarihi: 20. 08. 2014)

İhracat 2006'dan 2009 kadar olan zamanda artış göstermiş fakat 2009 yılında bir düşüş yaşamış ve 2010 yılından sonra artış göstermeye devam etmiştir. İthalat 2007'de ve 2009'da düşüş gösterse de diğer yıllarda oldukça yüksektir. Dengede ise 2009, 2010 ve 2012 yıllarında alt seviyeler de olsa da 2006, 2007, 2008 ve 2011 yıllarında yüksek seviyededir. Hacim 2009 yılı hariç diğer yıllarda oldukça üst seviyelere çıkmıştır.

3.1. İhracat

Irak ihracatı incelendiğinde Tablo 15'ten de görüleceği üzere Irak'ın mineral ürünler konusunda oldukça fazla değerlerde ihracat yaptığı görülmektedir. Irak'ın en çok ihracat yaptığı ürünler 15,7 milyar ABD Doları ile petrol dayalı mineral ürünlerdir ve bunu 12,5 milyon ABD Doları ihracatla hububat izlemektedir. Mineral ürünler kadar olmasa da hububatta ihracatta önemli yer tutmaktadır. Bu ürünler dışında alüminyum eşya, nükleer reaktörler, kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları sebzeler ve bazı kök ve yumurtalar, elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları, motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet ve diğer, yün, kıl, at kılı, bunların iplik ve dökümleri yer almaktadır. Bunların ihracat değerleri birbirine yakındır. Son olarak ise ihracatın en az yapıldığı 1,4 milyon ABD Doları tutarıyla optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları tıbbi alet gelmektedir.

Tablo 14. Irak'ın Ana Mal Gruplarına Göre İhracatı (1000 ABD Doları)

MADELER	Değer
Yağlar Mineral Yakıtlar	15.677
Baklagiller (Hububat)	12.550
Alüminyum Eşya ve Alüminyum	9.100
Nükleer Reaktörler, Makina ve Cihazlar, Parçaları	3.240
Sebzeler ve Yumurtalar	3.020
Elektrikli Makine Aksam ve Parçaları	2.680
Traktör, Motorlu Kara Taşıtları ve Diğer	1.910
Yun, Kıl, Bunların İplik ve Dokumları	1.880
Fotoğraf, Sinema,Optik, Ölçü, Kontrol ve Tıbbi Alet.	1.445

Kaynak: https://www.interactivebrokers.com/en/?f=/en/general/about/about.php?ib_entity=llc/
(Erişim Tarihi: 18. 03. 2015)

İhracatta öne çıkan maddeler mineral ürünler ve hububatlardır. En az ihracat optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları ve tıbbi aletler gelmektedir. Diğer maddelerde bu iki madde kadar olmasa da önemli derece de ihraç edilmektedir.

Tablo 15. Irak'ın İhracatı İçinde Ürünlere Göre Dağılım – 2012

Sıra	Ürün	Pay (%)
1	Ham Petrol	10
2	Saf haline getirilmiş Petrol	0,30
3	Altın	0,20
4	Tropikal Meyveler	0,15
5	Benzenler ve Naftalinler	0,050
6	Kıymetli Metal Yazısı	0,040
7	Tabaklanmış Koyun Ürünleri	0,035
8	İş Makinaları	0,05
9	Hurda Plastik	0,020
10	Kükürt	0,015
11	Koyun Gizler	0,015
12	At ve Sığır Ürünleri	0,016
13	Telefonlar	0,0060
14	Bitkisel Özsu	0,0055
15	Tabaklanmış At ve Sığır Ürünleri	0,0055
16	Sakatatlar	0,008
17	Petrol Gazı	0,008
18	Geri Dönüşüm Kağıt	0,0050
19	Hayvansal ve Bitkisel Yağlar	0,0045
20	Petrol Atıkları	0,0040

Kaynak: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irq>(ErişimTarihi:11.01. 2015)

Irak'ın ihracatında ilk üç sırayı alan ham petrol, rafine edilmiş petrol ve altındır. Ham petrol % 99, rafine edilmiş petrol %0,29, altın ise %0,18 dir. Daha sonra ise tropikal meyveler % 0,11, benzenler ve naftalinler %0,049, değerli metal yazısı % 0,038, tabaklanmış koyun gizler %0,031 olarak sıralanmıştır. Sekizinci sıraya geldiğimizde kazı makinalarının yüzdeleri payı %0,02, hurda plastik ise % 0,018, kükürt'ün yüzdeleri payı %0,014, koyun gizler %0,012, at ve sığır gizler ise on ikinci sırada görmekteyiz yüzdeleri payı % 0,011dir. Telefonlar, bitkisel özsu, tabaklanmış at ve sığır gizler, hayvan organlar, petrol gazıdır. Bu ürünlerin

yüzdeler sırasıyla % 0,0052,% 0,0051,% 0,0051, %0,005, %0,005 olarak sıralanmaktadır. Son üçe geldiğimizde ise kurtarılan kağıt % 0,0044, hayvansal ve bitkisel yağlar %0,0043 son olarak petrol çöke ise % 0,0032 olarak yer almaktadır.

Tablo 16. Irak'ın İhracat Yaptığı İlk 20 Ülke – 2012

Sıra	Ülke	Pay (%)	Sıra	Ülke	Pay (%)
1	Hindistan	30	11	Singapur	1,6
2	Çin	19	12	Brezilya	1,4
3	Güney Kore	16	13	Mısır	1,1
4	İtalya	7	14	Almanya	1
5	İspanya	6	15	Portekiz	0,35
6	Japonya	4,2	16	Malezya	0,33
7	Hollanda	3,6	17	Ürdün	0,33
8	Yunanistan	3,5	18	Türkiye	0,26
9	Fransa	2	19	Polonya	0,12
10	Fas	1,8	20	İsveç	0,12

Kaynak: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irq/> (Erişim Tarihi: 11. 01. 2015)

Irak'ın ihracat yaptığı ilk üç ülke sırasıyla Hindistan, Çin, Güney Kore'dir. Bu ülkelere Irak'ın ihracat payı Hindistan'a %30, Çin'e %19, Güney Kore'ye ise %16'dır. Diğer beş sırayı ise İtalya %7, İspanya %6, Japonya %4,2, Hollanda %3,6, Yunanistan %3,5 payla yer almaktadır. Dokuzdan on üçüncü sıraya kadar olan sıralama Fransa %2, Fas %1,8, Singapur %1,6, Brezilya %1,4, Mısır %1,1 olarak sıralanmaktadır. On dördten on yedinci sırayı ise Almanya %1, Portekiz %0,35, Malezya %0,33, Ürdün %0,33 payla almaktadır. Son üç sıraya geldiğimizde %0,26 payla Türkiye, % 0,12 payla Polonya, %0,12 payla İsveç yer almaktadır.

Tablo 17. Irak'ın İhracatının Sektörler ve Ülkeler İtibarı ile Gelişimi

Sektör	Sektörün İhracat Artış Değeri (%) 2009-2013	Sektörün İhracatında İlk 3 İthalatçı Ülkenin Payı (%)		İlk 3 İthalatçı Ülke	
		2009	2013	2009	2013
Deri Ürünleri	156.0	97.3	97.3	Hindistan; Türkiye; Kore Cumh.	İtalya; Hindistan; Türkiye
Ağaç Ürünleri	109.2	93.1	99.8	Türkiye; Hollanda; Lübnan	Türkiye; Romanya; Bulgaristan
İşlenmiş Gıda	64.6	78.7	96.0	Türkiye; Lübnan; Cezayir	Hindistan; Türkiye; Lübnan
Temel Üretir	38.3	88.8	93.4	Türkiye; Kanada; Ürdün	Çin; Türkiye; Umman
Tekstil	35.6	85.7	98.5	Mısır; Türkiye; Ürdün	Türkiye; ABD; Ürdün
Mineraller	23.5	49.9	57.9	ABD; Hindistan; Kore Cumh.	Hindistan; Çin; ABD
Çeşitli Üretim	15.5	81.1	85.7	ABD; Katar; Türkiye	ABD; Türkiye; İngiltere
Giyim	13.9	87.8	83.6	Filipinler; Türkiye; Belçika	Türkiye; Mısır; Filipinler
Taze Gıda	10.9	87.6	81.6	Hindistan; Fas; Türkiye	Hindistan; İtalya; Türkiye
Kimyasallar	5.8	98.3	98.8	Pakistan; Ürdün; Türkiye	Ürdün; Türkiye; Çin
Taşıma Cihazları	3.7	99.0	96.3	Pakistan; Türkiye; Lübnan	Pakistan; Türkiye; Rusya
IT & Sarf Elektronik	2.4	83.1	71.4	İsveç; Hollanda; Macaristan	Hollanda; Hindistan; İngiltere
Sigara Elektronik Makine	-0.6	91.9	48.4	İtalya; Türkiye; ABD	Rusya; Hollanda; Venezuela
Elektronik bileşenler	-7.5	86.5	86.5	İsviçre; Türkiye; Hollanda	Hollanda; Türkiye; İsveç
Sınıflandırılmamış ürünler	-17.1	97.8	93.3	ABD; Türkiye; Japonya	Türkiye; Almanya; İngiltere

Kaynak: https://www.interactivebrokers.com/en/?f=/en/general/about/about.php?ib_entity=llc/
(Erişim Tarihi: 18. 03. 2015)

Bu tabloda 2009 ve 2013 yılları arasındaki Irak'ın ihracatının ülkeler itibarı ile gelişimini inceleyeceğiz. Irak'ın ihraç ettiği deri ürünlerinde 2009 yılında Hindistan, Türkiye, Kore Cumhuriyetidir. 2013 yılında bu sıralama İtalya, Hindistan, Türkiye olarak sıralanmıştır. Daha sonra ağaç ürünlerinde 2009 yılında Türkiye, Hollanda, Lübnan'dır. 2013 yılında bu sıra Türkiye, Romanya, Bulgaristan olarak değişmiştir. Üçüncü sırada işlenmiş gıda almaktadır. 2003'te Türkiye, Lübnan, Cezayir varken 2013 yılında Hindistan, Türkiye, Lübnan olmuştur. Temel üretir de 2009 yılında Türkiye, Kanada, Ürdün varken 2013 yılında ise Çin, Türkiye, Ummandır. Tekstil'de 2009 da ilk sırayı Mısır, Türkiye,

Ürdün'dür. 2013 yılında Türkiye, ABD, Ürdün olmuştur. Minerallere baktığımızda 2009'da ABD, Hindistan, Kore Cumhuriyeti 2013 yılında Hindistan, Çin, ABD'dir. Daha sonra çeşitli üretimde 2009 da ABD, Katar, Türkiye 2013 yılında ABD, Türkiye, İngiltere olmuştur. Giyim 2009 da Filipinler, Türkiye, Belçika'dır. 2013 te ise Türkiye, Mısır, Filipinler olmuştur. Sonrasında taze gıda 2009 da Hindistan, Fas, Türkiye 2013 te Hindistan, İtalya, Türkiye'dir. Kimyasallar 2009 yılında Pakistan, Ürdün, Türkiye olmuştur. 2013 yılında Ürdün, Türkiye, Çin olmuştur. Taşıma cihazlarında 2009 da Pakistan, Türkiye, Lübnan 2013 yılında Pakistan, Türkiye, Rusya olmuştur. IT ve saf elektronikte 2009 yılında sırasıyla İsveç, Hollanda, Macaristan iken 2013 yılında Hollanda, Hindistan, İngiltere oluşturmaktadır. Sigara, elektronik makine ihracatında 2009 yılında İtalya, Türkiye, ABD 2013 yılında Rusya, Hollanda, Venezuela olmuştur. Elektronik bileşenler de 2009 yılında İsviçre, Türkiye, Hollanda'dır. 2013 yılında bu sıralama Hollanda, Türkiye, İsveç olmuştur. Son olarak ise sınıflandırılmamış ürünler 2009 yılında ABD, Türkiye, Japonya 2013 yılında Türkiye, Almanya, İngiltere olmuştur. Irak'ın ihracat yaptığı ülkeler bu şekilde sıralanmaktadır. 2009 ve 2013 yıllarında yapılan bu ürün ihracatlarının değerleri; deri ürünlerinde sektörün ihracat artış değeri %156.0 sektörün ihracatında ilk 3 ithalatçı ülkenin payı 2009'da %97.3 2013'te 97.3, ağaç ürünlerinde ihracat artış değeri % 109.2, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %93.1 2013'te %99.8'dir. İşlemiş gıda ihracat artış değeri % 64.6, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %78.7 2013'te %96.0, temel üretir de ise ihracat artış değeri%38.3, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %88.8 2013'te % 93.4 olmuştur. Tekstil sektöründe ihracat artış değeri %35.6'dır, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %85.7 2013'te 98.5 olarak görülmektedir. Mineraller de ihracat artış değeri %23.5, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %49.9 2013'te % 57.9, çeşitli üretim ihracat artış değeri %15.5, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %81.1 2013 yılına geldiğimizde %85.7 olmuştur. Giyimde ihracat artış değeri %13.9, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %87.8 2013'te %83.6'ya gerilemiştir. Taze gıda sektöründe ihracat artış değeri %10.9'dur, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %87.6 2013 yılında %81.6 olarak görülmektedir. Kimyasallar ihracat artış değeri %5.8, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %98.3 2013'te %98.8'dir. Taşıma cihazları ihracat artış değeri % 3.7, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %99.0 2013'te %96.3'tür. IT ve sarf elektronik ihracat artış değeri %2.4, ithalatçı ülkenin payı 2009'da %83.1 2013'te %71.4'tür.

Sigara – elektronik makine ihracat artış değeri %-0.6 ithalatçı ülkenin payı 2009 yılında %91.9 2013 yılında %48.4'e gerilemiştir. Elektronik bileşenler de ihracat artış değeri %-7.5 ithalatçı ülkenin payı 2009 yılında %86.5 ve 2013 yılında da %86.5 aynı seviyede kalmıştır. Son olarak sınıflandırılmamış ürünler ihracat artış değeri %-17.1 ithalatçı ülkenin payı 2009'da %97.8 2013 yılında % 93.3 olarak görülmektedir. Irak'ın diğer ülkelerle ihracat rakamları bu şekildedir.

3.2. İthalat

Irak'ın ithalatı Tablo – 18'de gösterilmektedir. En yüksek değerde yapılan ithalat motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğerleridir. İkinci sırada ithal edilen ürün elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçalarıdır. Orta sıralara geldiğimizde demir ve çelik, süt ve süt ürünleri, kümes hayvanları ve yumurtaları, hububat, optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alettir. Demir ve çelik 137 binlerle üçüncü sıradayken 126 binlerle süt ve süt ürünleri, hububat gelmektedir. Bu iki ürünün ithalatı birbirine çok yakındır. Optik, fotoğraf vb. ithalatı altıncı sırayı almaktadır. En son olarak yani ithalat değeri en az olan şeker ve şeker mamulleridir. 66 bin ile en son sırayı şeker ve şeker mamulleri almıştır.

Tablo 18. Irak'ın Başlıca İthalat Maddeleri (1000 ABD Doları)

MADDELER	DEĞER
Motorlu Kara Taşıtları, Traktör, Bisiklet, Motosiklet ve Diğer	320.540
Elektrikli Makina ve Cihazlar, Aksam ve Parçaları	175.850
Demir veya Çelikten Eşya	137.500
Süt ve Süt Ürünleri Kanatlı Hay Yumurtaları, Bal Vb.	126.955
Baklagiller	126.620
Optik, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar Cihazları, Tıbbi Alet	109.000
Şeker ve Şeker Ürünleri	66.200

Kaynak: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irq/> (Erişim Tarihi: 11. 01. 2015)

İthalat tablosuna baktığımızda öne çıkan maddeler motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer maddelerdir. İkinci sırayı elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları almaktadır. En son olarak ise karşımıza çıkan şeker ve şeker mamulleridir. İhracatta gördüğümüz dengeler bu tabloda tamamen değişmiştir.

Tablo 19. Irak'ın İthalat Yaptığı İlk 20 Ülke – 2012

Sıra	Ülke	Pay (%)	Sıra	Ülke	Pay (%)
1	Türkiye	33	11	Tayland	2,2
2	Çin	15	12	Fransa	1,9
3	Güney Kore	5,8	13	Mısır	1,4
4	Almanya	4,6	14	İngiltere	1,3
5	Hindistan	3,9	15	Azerbaycan	1,3
6	Ürdün	3,7	16	Hollanda	1,2
7	ABD	3,3	17	Japonya	1,1
8	İtalya	2,5	18	İsviçre	1
9	Ukrayna	2,5	19	Kanada	1
10	Umman	2,3	20	Brezilya	0,89

Kaynak: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irq/> (Erişim Tarihi: 11. 01. 2015)

Irak'ın ithalat yaptığı başlıca ülkeler arasında ilk sırayı %33'lük payla Türkiye almaktadır. İkinci sırada % 15'lik payla Çin gelmektedir. Daha sonra üçüncü sırada Güney Kore %5,8 pay almaktadır. Almanya %4,6, Hindistan %3,9, Ürdün %3,7, ABD %3,3, İtalya %2,5 payla diğer sıralarda yer almıştır. Dokuzuncu sıraya geldiğimizde Ukrayna % 2,5 ardından % 2,3 pay alan Umman'dır. Tayland %2,2, Fransa %1,9, Mısır %1,4, İngiltere %1,3, Azerbaycan %1,3, Hollanda %1,2 pay alarak sıralanmıştır. Son dört ülke Japonya %1,1, İsviçre ve Kanada %1 pay almaktadır. Son olarak Brezilya % 0,89 pay son sıradadır. Irak'ın ithalat sırası bu şekildedir.

Tablo 20. Irak'ın İthalatı İçinde Ürünlere Göre Dağılım – 2012

Sıra	Ürün	Pay (%)
1	Motorlu Taşıt	5,2
2	Ham Demir Barlar	4,4
3	İşlenmiş Petrol	3,0
4	Pirinç	2,7
5	Buğday	2,4
6	Ham Şeker	2,2
7	İzoleli Kablo	3
8	Kanatlı Eti	3
9	Hazır ilaçlar	1,8
10	Bitkisel Yağlar	1,8
11	Demir Borular	1,7
12	Demir Yapıları	1,7
13	Diğer Büyük Demir Borular	1,7
14	Teslimat Kamyonlar	1,6
15	Elektrik Üretme Setleri	1,6
16	Elektrik Trafoları	1,4
17	Ham madde Tütün	1,4
18	Buğday Unlar	1,4
19	Diğer Mobilya	1,3
20	Uçaklar, helikopterler ve / veya Uzay	1,3

Kaynak: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irq/> (Erişim Tarihi: 11. 01. 2015)

Irak'ın ithalatı içinde ürünlere göre dağılımında ilk sırayı %5,1 ile otomobil alırken ikinci ve üçüncü sırayı ham demir barlar ve rafine edilmiş petrol alıyor. Bu ürünlerin yüzdeler payları ise %4,3 ve 2,9'dur. Dörtten ona kadar olan sıralama pirinç, buğday, ham şeker, izoleli kablo, kanatlı eti, paketlenmiş ilaçlar ve diğer bitkisel yağlardır. Yüzdeler paylarına geldiğimizde pirinç %2,6, buğday %2,3, ham şeker %2,1, izoleli kablo ve kanatlı eti %2, paketlenmiş ilaçlar ve diğer bitkisel yağlar %1,7 olarak sıralanmaktadır. On birden, on sekize kadar olan sıralamada demir borular, demir yapılar ve diğer büyük demir borular % 1,6 payla aynı paydadır. Teslimat kamyonlar ve elektrik üretme setleri %1,5'lik paydadırlar. Elektrik trafoları, hadde tütün ve buğday unlar %1,3'lük pay ile diğer sıradadırlar. Son iki ürün ise %1,2'lik payla diğer mobilya ve uçaklar, helikopter ve/veya uzay olmuştur.

Tablo 21. Irak'ın İthalatının Sektörler ve Ülkeler İtibarı ile Gelişimi

Sektör	Sektörün İthalat artış Değeri (%) 2009-2013	Sektörün İthalatının ilk 3 İhracatçı ülkenin payı (%)		İlk 3 İhracatçı ülke	
		2009	2013	2009	2013
Deri Ürünleri	41.2	93.9	95.8	Türkiye; Çin; ABD	Çin; Türkiye; Tayland
Çeşitli Üretim	31.2	60.7	69.0	Türkiye; Çin; ABD	Türkiye; Çin; ABD
Giyim	30.9	84.9	97.9	Türkiye; Sırbistan; Çin	Çin; Türkiye; İtalya
Kimyasallar	29.2	52.4	53.6	Türkiye; Ürdün; Mısır	Türkiye; Çin; Ürdün
Elektronik Bileşenler	29.1	57.2	53.5	Türkiye; Çin; ABD	Türkiye; Çin; Kore Cumh.
Ağaç Ürünleri	26.0	81.8	80.7	Türkiye; Ürdün; Mısır	Türkiye; Ürdün; Çin
Temel Üretim	23.3	68.4	72.4	Türkiye; Çin; Ürdün	Türkiye; Çin; Ukrayna
Tekstil	22.9	94.5	93.3	Türkiye; Çin; Ürdün	Türkiye; Çin; Kore Cumh.
Sigara Elektronik Makine	18.9	38.5	50.2	ABD; İtalya; Kore Cumh.	Çin; İtalya; ABD
İşlenmiş Gıda	17.8	65.1	72.7	Türkiye; Ürdün; Malezya	Türkiye; Ürdün; Mısır
Mineraller	16.0	85.5	71.0	Türkiye; Fransa; Ürdün	Türkiye; Katar; Umman
Taşıma Cihazları	15.1	47.3	54.2	ABD; Kore Cumh.; Çin	Kore Cumh.; Çin; ABD
Taze Gıda	12.5	44.9	54.9	Kanada; Türkiye; Brezilya	Türkiye; Avustralya; Hindistan
Sınıflandırılmamış Ürünler	7.4	62.4	66.8	ABD; Oman; Sırbistan	ABD; Almanya; Rusya
IT & Sarf Elektronik	-2.3	77.9	70.0	Çin; ABD; Hindistan	Çin; Hindistan; İsveç

Kaynak: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irq/> (Erişim Tarihi: 11. 01. 2015)

Deri ürünleri sektörün ithalat artış değeri % 41.2 sektörün ithalatının ilk üç ihracatçı ülkenin payı 2009'da % 93.9 2013'te 95.8'dir. ilk üç ihracatçı ülke 2009'da Türkiye, Çin, ABD'dir. 2013'te Çin, Türkiye ve Tayland olmuştur. Çeşitli üretim ithalat artış değeri % 31.2 ihracatçı ülkenin payı 2009'da % 60.7 2013'te 69.0 ihracatçı ülkeler 2009'da Türkiye, Çin, ABD 2013'te Türkiye, Çin, ABD'dir. Giyim sektöründe ithalat artış değeri % 30.9 ihracatçı ülkenin payı 2009'da % 84.9 2013'te 97.9'dur. İhracatçı ülkeler 2009'da Türkiye, Sırbistan, Çin 2013'te Türkiye, Çin, İtalya olmuştur. Kimyasallarda ithalat artış değeri % 29.2'dir. İhracatçı ülkenin payı 2009'da % 52.4 2013'te % 53.6'dır. İhracatçı ülkeler 2009'da Türkiye, Ürdün, Mısır'dır. 2013'te ise Türkiye, Çin, Ürdün'dür. Elektronik bileşenlere geldiğimizde ithalat artış değeri % 29.1'dir. İhracatçı ülkenin payı

2009'da % 57.2 2013'te 53.5'tir. İhracatçı ülkeler 2009'da Türkiye, Çin, ABD 2013'te Türkiye, Çin, Kore Cumhuriyetidir. Ağaç ürünleri sektöründe ithalat artış değeri % 26.0'dır.İhracatçı ülkenin payı 2009'da % 81.8 2013'te % 80.7'dir. İhracatçı ülkeler 2009'da Türkiye, Ürdün, Mısır. 2013'te Türkiye, Ürdün, Çin'dir. Temel üretir ithalat artış değeri % 23.3'tür. İhracatçı ülkenin payı 2009'da % 68.4 2013'te % 72.4'tür. İhracatçı ülkeler 2009'da Türkiye, Çin, Ürdün 2013'te Türkiye, Çin, Ukrayna olmuştur. Tekstil sektöründe ithalat artış değeri % 22.9'dur. İhracatçı ülkenin payı 2009'da % 94.5 2013'te % 93.3'tür. İhracatçı ülkeler 2009'da Türkiye, Çin, Ürdün. 2013'te Türkiye, Çin, Kore Cumhuriyeti'dir. Sigara elektronik makine ithalat artış değeri % 18.9'dur. İhracatçı ülkenin payı 2009'da % 38.5 2013'te % 50.2'dir. İhracatçı ülkeler 2009'da ABD, İtalya, Kore Cumhuriyeti'dir. 2013'te Çin, İtalya, ABD'dir. İşlenmiş gıda da ithalat artış değeri % 17.8'dir. İhracatçı ülkenin payı 2009'da % 65.1'dir. 2013'te % 72.7'dir. 2009'da ihracatçı ülkeler Türkiye, Ürdün, Malezya 2013'te Türkiye, Ürdün, Mısır olmuştur. Mineraller ithalat artış değeri %16.0'dır. İhracatçı ülkenin payı 2009'da %85.5 2013'te %71.0'dır. İhracatçı ülkeler 2009'da Türkiye, Fransa, Ürdün 2013'te Türkiye, Katar, Umman'dır. Taşıma cihazları ithalat artış değeri %15.1'dir. İhracatçı ülkenin payı 2009'da %47.3 2013'te% 54.2'dir. İhracatçı ülkeler 2009'da ABD, Kore Cumhuriyeti, Çin 2013'te Kore Cumhuriyeti, Çin, ABD'dir. Taze gıda ithalat artış değeri %12.5'tir. İhracatçı ülkenin payı 2009'da %44.9 2013'te %54.9'dur. İhracatçı ülkeler Kanada, Türkiye, Brezilya 2013'te Türkiye, Avustralya, Hindistan'dır. Sınıflandırılmamış ürünler de ithalat artış değeri % 7.4'tür. İhracatçı ülkenin payı 2009'da %62.4 2013'te %66.8'dir. İhracatçı ülkeler 2009'da ABD, Umman, Sırbistan 2013'te ABD, Almanya, Rusya'dır. IT ve saf elektronik ithalat artış değeri %-2.3'tür. İhracatçı ülkenin payı 2009'da %77.9 2013'te %70.0'dır. İhracatçı ülkeler 2009'da Çin, ABD, Hindistan'dır. 2013'te Çin, Hindistan, İsveç olmuştur.

3.3. Dış Ticaret Dengesi

Tablo 22. Irak Dış Ticaret Rakamları (2006- 2012) (Milyon Dolar)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dış İhracat	30.530	39.590	58.810	40.860	50.120	65.800	64.610
Dış İthalat	18.710	16.630	37.225	35.780	42.575	48.870	59.615
Denge	11.830	22.990	21.590	5.090	7.580	16.930	5.000
Hacim	49.250	56.220	96.030	76.655	92.700	114.685	124.220

Kaynak: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irq/> (Erişim Tarihi: 11. 01. 2015)

Irak'ın dış ticaret dengesini gösteren Tablo – 16'da ihracat ve ithalat arasındaki fark incelendiğinde 2006 – 2012 döneminde Irak'ın ihracatı sürekli ithalatından daha yüksek seyretmiştir. Bu Irak'ın dış ticaret dengesinin fazla verdiğini ifade etmektedir. Tablo – 16'da dikkat çeken yıl 2007'dir. 2007 yılında dış ticaret dengesi yaklaşık 23 milyar dolar fazla vermiştir. Ancak 2008 yılı ortalarında patlak veren küresel finansal krizden 2009 yılında Irak da önemli boyutlarda etkilenmiştir. Buna göre 2007 ve 2008 yıllarındaki yüksek miktarlı dış fazla 2009 yılında büyük bir düşüş yaşayarak yaklaşık 5 milyar dolar düzeyine gerilemiştir. 2010 yılında 7,5 milyar dolar düzeyine gelerek tekrar yükselmeye başlayan dış fazla 2011'de yaklaşık 17 milyar dolar düzeyine yükselirken, 2012 yılında tekrar önemli bir düşüş yaşayarak 4,9 milyar dolar düzeyine gelmiştir.

3.4. Dış Borçlar

Irak 1970'li, 1980'li yıllarda borç alan değil aksine borç veren zengin bir ülkeydi. Irak, İran'la girdiği savaş tam 8 yıl sürmüştür. Hemen ardından komşu ülke olan Kuveyt işgali ve de şüphesiz kötü yönetim, gereksiz silahlanma, israf gibi sebepler sonucu Irak yaklaşık 20 yıl içinde dünyanın en borçlu ülkelerinden birisi oldu.

Irak'ın dış dünyaya olan borçları komşulara olan borçlarını saymazsak tamı tamına 120.2 milyar dolardır. Dünyadaki borçlu ülkeleri tasfiye etmek amacıyla kurulan Paris Kulübü denen konsorsiyuma Irak'ın borcu yıllardır 42 milyar dolar

civarlarındadır. Bu kadar yüksek olmasının sebebi ceza ve faizlerdir. Gerçek borç 39 milyar dolardır.³³

Irak'ın yeniden imarını, kalkınmasını engelleyen bu 42 milyarlık borç yükünün yüzde 80'i, sevinerek söyleyelim hafta sonu Berlin'de yapılan G-20 toplantısı sonucunda çıkan bir kararla belli bir süre içinde silinmiş ve böylece Irak büyük bir mali yükten kurtulmuş olacak.

Irak'ın Paris Kulübü'ne olan borcunun yüzde 80'i alınan karar gereği 3 yıl içinde, 3 safhada, tasfiye edilecek. Birinci safhada Paris Kulübü üyeleri Irak'ın borcunun yüzde 30'unu hemen silecekler. İkinci safha ise Milletlerarası Para Fonu (IMF)'nin Irak'ın ekonomik programını onaylamasına bağlı; şayet IMF bu programı onaylarca Paris Kulübü üyeleri 2005 yılında borcun bir yüzde 30'lık kısmını daha silecekler. 2008 yılında gündeme gelecek olan son safha ise yine IMF programına bağlı. Irak IMF'nin programını yerine getirdiği takdirde alacaklılar bir yüzde 20'lik kısmı daha silecekler ve böylece Irak'ın Paris Kulübü'ne olan 42 milyarlık borcunun yüzde 80'i affedilmiş olacak. Bu anlaşmayı kabul eden, imzalayan ülkeler ise şunlar: Avustralya, Avusturya, Belçika, İngiltere, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Güney Kore, İspanya, İsveç, İsviçre, Amerika ve Rusya...

Paris Kulübü'nün Irak'ın borcunun tasfiyesini amaçlayan bu anlaşması bu kuruluşun bugüne kadar yaptığı en cömert anlaşma sayılır. Yüzde 80'lik borç affı kuruluşun tarihinde bir ilk oluyor. Bundan önce eski Yugoslavya ile yapılan bir tasfiye anlaşması var; ama bunun yüzdesi ise sadece yüzde 66 civarında. Bu da Sırp diktatör Slobodan Miloseviç'in devrilmesinden sonra ancak yapılan bir anlaşma. Bu bakımdan Irak'ın Paris Kulübü'nden özel muamele gördüğü rahatlıkla söylenebilir; ama bu arada bu anlaşmanın o kadar kolay gerçekleşmediğini de mutlaka hatırdan tutmak gerekir; zira geçen yıldan bu yana Amerika'nın öncülüğünde başlayan borç müzakereleri ancak büyük zorluklar aşılarak bugünlerde sonuçlanabildi. Anlaşmanın bu kadar uzamasına sebep

³³ http://www.zaman.com.tr/fikret-ertan/irak-in-borclari_114462.html/ (Erişim Tarihi:16.03.2014)

olanlar ise Almanya, Fransa ve Rusya. Bu ülkeler aylardır Irak'ın petrol bakımından zengin bir ülke olduğunu söyleyip borçlarının tasfiyesine karşı çıkıyorlardı; ama sonuçta kendilerine has milli sebepler sonucu önceki davranışlarından vazgeçip başta Amerika olmak üzere diğer kulüp üyesi ülkelerle anlaşmış bulunuyorlar.³⁴

Irak borçlarının 42 milyar dolarlık bölümünün tasfiye takvimine bağlanması olumlu bir gelişme olarak görüyor. Toplam borç 120.2 milyar dolar fakat 42 milyar dolar borcun silinmesiyle borç bitmiyor. Irak'ın borçlu olduğu ülkeler İran, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleridir. Bu ülkeler borçların azaltılması için müzakere de bulunmaya hazır olsalar da Kuveyt halen işgalden doğan tazminat ödemesinde ısrar ediyor. Irak'ın Kuveyt'e muazzam derecede borcu var. Bu borç BM komisyonunda resmen kabul edilmiştir. İran'ın Irak'tan alacağı tazminat ise 100 milyar dolar civarındadır.³⁵

³⁴ http://www.zaman.com.tr/fikret-ertan/irak-in-borclari_114462.html/ (Erişim Tarihi:16.03.2014)

³⁵ http://www.zaman.com.tr/fikret-ertan/irak-in-borclari_114462.html/ (Erişim Tarihi:16.03.2014)

İkinci Bölüm

Irak – Türkiye Ekonomik İlişkileri

Irak ve Türkiye arasındaki ilişkilerin düzeyinde iki ülkeni komşu olmasının önemli bir payı vardır. Bunun yanı sıra tarihte yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu topraklarının içinde yer almaları dolayısıyla kültürel, dil, din, etnik yapı gibi sosyal belirleyiciler açısından da iki ülke birbirine oldukça yakındır. Bu gibi unsurlar iki ülkenin ekonomik ilişkilerini kolaylaştırmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde Irak – Türkiye ilişkileri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Türkiye özel sektör ekonomisinde öncü, kamuda düzenleyici, dış ticaret politikasında liberal, rekabet kurallarında iş birlikçi, mal ve hizmetlerin bireyler ve kurumlar arasında serbest bir piyasa ekonomisine sahiptir. Son yıllarda yapısal reformlara Türkiye büyük önem vermektedir. Türkiye özelleştirme sürecini hızlandırmış kamu maliyesine düzen getirmiştir. Ayrıca tarım, sosyal güvenlik, enerji ve iletişim sektörlerinde önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar altyapıyı güçlendirmiş, özerk kurumlar oluşturmuştur. Bu suretle uluslararası meydana gelebilecek ekonomik dalgalanmalara karşı daha dayanıklı hale gelmiştir. Çoğu bürokratik engeller kaldırılmıştır ya da asgari ölçülere getirilmiş sermaye piyasalarını modern çağın anlayışına uygun şekilde yeniden düzenlenmiştir. Türkiye ekonomisi son 10 yılda Avrupa birliğine üyelik süreciyle büyük bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bu dönüşüm ile pek çok alanda yapısal reformlar hayata geçirilmiştir.³⁶

Dünyanın 16 ve Avrupa'nın 6. büyük ekonomisi olan Türkiye, en güçlü ekonomilerin temsil edildiği G-20'nin faal bir üyesidir. Küresel mali kriz nedeniyle birçok dünya ekonomisinin daralma gösterdiği bir dönemde Türk ekonomisi 2008 yılındaki ekonomik yavaşlamamanın ve 2009 yılındaki küçülmenin ardından 2010 ve 2011 yıllarındaki sırasıyla % 9,2 ve % 8,5 oranında büyüme hızını yakalayarak ÇHC'nin ardından büyüme hızı en yüksek ikinci ülke, Avrupa'nın ise en hızlı büyüyen ekonomisi durumundadır. 2002-2011 döneminde ortalama büyüme

³⁶ <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa/> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2015)

oranı % 6 olmuştur. 2012 yılında ilk dokuz aylık başına döneminde % 2,6 oranında büyüme oranı gerçekleşmiştir. 2002 yılında 3.492 Dolar olan kişi başına düşen GSYH, 2011 sonunda 10.469 Dolar yükselmiş olup, henüz kesinleşmemiş 2012 verileri için tahminler yaklaşık 800 milyar Dolarlık GSYH ve yaklaşık 10.700 Dolarlık kişi başına düşen GSYH'ya işaret etmektedir. Türkiye'nin, 2013 yılında % 3,5-4,1 ve 2014 yılında % 5,0-5,4 oranlarıyla OECD ülkeleri içinde en yüksek büyüme hızını yakalaması beklenmektedir.³⁷

1. Irak Türkiye İkili İlişkileri

Irak- Türkiye ortaklığı komşu ülke olmasında önemli rol oynamaktadır. İhracat ithalat konusunda da sınır olduğumuz için rahat bir pozisyon bulunmaktadır. Fakat Haziran ayında patlak veren savaş nedeniyle ortaklıkta aksamalar yaşanmıştır.

Türkiye ekonomisi, 2014 yılının çeyreğinde dış talep yönünde dengelenme sergileyerek net ihracatın motor güç olduğu bir büyüme gerçekleştirmiştir. Söz konusu dönemde kaydedilen yıllık bazında yüzde 4,3 oranında GSYH artışının 2,7 puanı net ihracat kaleminden geldiği söylenebilir. Öncü göstergeler, ulusal ekonominin, yılın 2. çeyreğinde de dış ticaret desteğiyle büyümeye devam ettiğini göstermektedir. Nitekim veriler, ihracatın artışını sürdürürken ithalatın ise keskin bir düşüş kaydettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu ise net ihracatın, GSYH büyümesini yukarı, cari açığı ise aşağı yönlü etkilediği bir tablo çizmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye ekonomisi 2014 yılında makul bir oranda büyürken, cari açık artmıyor, aksine azaltılmaktadır. Türkiye'nin ihracat performansına enerji veren ana bileşen ise, AB bölgesindeki toparlanma ve bunun ithalata yansımaları oldu. Yılın ilk yarısında Türkiye'nin mal ihracatı yüzde 6,7 artarken, bunun 6 puanı Avrupa Birliği pazarından gelmektedir. Ortadoğu pazarı bu hızın 2,1 puanını açıklarken, oran, Bağımsız Devletler Topluluğu, Asya, Afrika ve Amerika bölgelerinde ki kısmi daralmalarla ise bir miktar aşağı çekilmiştir. Bu veriler, ulusal ihracatın gelişiminde, motor güç olan AB pazarının yanı sıra, Ortadoğu'dan gelen

³⁷ <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa/> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2015)

katkının da, halen kayda değer bir düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu pazarındaki en önemli ticaret ortağı olan Irak'ta son dönemde yaşanan gelişmeler, bölgesel siyasi dengeleri sarsmakla beraber, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri de zedeler nitelikte cereyan etmektedir. Nitekim Haziran ayında patlak veren IŞİD olayları nedeniyle, Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat söz konusu döneminde yıllık yüzde 21 oranında gerilemiştir. Dolayısıyla Haziran verileri, Türkiye açısından oldukça önemli bir pazar ve yatırım bölgesi olan Irak'taki karmaşanın, uzun süreli devamı halinde ekonomik anlamda da sıkıntılar yaratacağını işaret etmektedir. Bu bağlamda, bu perspektif çalışması, Türkiye ve Irak arasındaki ekonomik ilişkiler çerçevesinde, IŞİD olaylarının mevcut ve potansiyel etkilerini tartışmaktadır.³⁸

Irak- Türkiye ilişkilerinde uzun süren dostluk 2003 yılları da çıkan savaşta aksamaya uğramıştır. Irak-Türkiye arasında ki demiryolu, havayolu ve karayolu taşımacılığı uzun süre sonra tekrar başlamıştır. Banka alanında inşaat alanında büyük anlaşmalar olmuştur. Bu da uzun süreli ikili ilişkilere zemin hazırlamıştır.

Tablo 23. Anlaşmalar ve Protokoller

Anlaşma Adı	İmza Tarihi
Ticaret Anlaşması	03.08. 1965
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	07.02. 1976
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	18.10. 1980
Petrol Ürünleri Ticaretine İlişkin Mutabakat Zaptı	26.08. 2005
Petrol Ürünleri Ticaretine İlişkin Mutabakat Zaptı	27.09. 2006
Petrol Ürünleri Ticaretine İlişkin Mutabakat Zaptı	15.06. 2006
Petrol Ürünleri Ticaretine İlişkin Mutabakat Zaptı	15.02. 2006
16. Dönem Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı Protokolü	16.11. 2006
Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması	23.03. 2009
Türkiye-İrak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 1 Bakanlar Toplantısı	17.09. 2009
Türkiye-İrak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 2 Bakanlar Toplantısı	15.10. 2009

Kaynak: <http://setav.org/tr/turkiye-irak-ekonomik-iliskileri-isid-ve-otesi/perspektif/16076/> (Erişim Tarihi: 02. 04. 2015)

³⁸<http://setav.org/tr/turkiye-irak-ekonomik-iliskileri-isid-ve-otesi/perspektif/16076/> (Erişim Tarihi: 02. 04. 2015)

1.1. Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması

Irak Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti tarafından imzalanan Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşmasının temel hedefi iki ülke arasındaki ekonomik, ticari, bilimsel ve teknik ilişkilerin geliştirilmesidir.

Anlaşma kapsamında taraflar ihracat ve ithalatta ya da bunlarla bağlantılı olarak uygulanan her türlü gümrük vergisi, resim ve harçlarla ilgili olarak birbirlerine en çok kayıran ülke prensibini uygulayacaktır. Anlaşma ile ayrıca iki ülke transit geçişlerin serbestleştirilmesi, tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, şirketlerin faaliyetlerinin kolaylaştırılması, enerji işbirliği gibi avantajlar sağlanmıştır. Anlaşmanın uygulanmasından dış ticaretten sorumlu Bakanlar Başkanlığında toplanan işbirliği sorumlu olacaktır. 23-24 Mart 2009'daki Türkiye'nin üst düzey yetkililerin Irak ziyareti sonrasında yetkililer tarafından söz konusu anlaşmanın ilerleyen dönemde yapılacak işlere ve yapılacak anlaşmalara esas olacak bir çerçeve anlaşması olduğu vurgulanmış ve iki ülke arasında ticaretin daha da artması için yol haritasının belirlendiği vurgulanmıştır. Aynı ziyaret sırasında Türkiye-Irak sınırında sıfır noktasında, Nitelikli Serbest Bölge kurulması konusundaki Türkiye tarafının önerisi de gündeme getirilmiş ve Irak ile bu konuda prensipte anlaşmaya varılmıştır. Ziyaret kapsamında ayrıca Irak hükümetine kısa ve orta vadede gerçekleştirilecek 20 yeni proje önerilmiştir. Bu projeler:

1. Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını öngören iki ayrı anlaşma imzalanması,
2. Gümrük alt yapı ve mevzuatlarında tek pencere uygulanması
3. Türk Eximbank'ın Irak'a uygun ülke kredisi açması
4. Türk Eximbank'ın Irak'a revolving kredisi açması ve geri ödemelerin karayoluyla petrol ithalatı yoluyla yapılması,
5. Türk-Irak sınırının sıfır noktasında Nitelikli Serbest Bölge kurulması,
6. Bağdat'ta Türk ticaret merkezi kurulması,
7. Bağdat Uluslararası Fuar Merkezinin Türk firmalarınca yenilenmesi,
8. Bağdat'ta 9 adet Türk Ürünleri Fuarının düzenlenmesi,

9. Petrol sahasının geliştirilmesi ve elektrik santral yapımı projesinin hayata geçirilmesi,
10. Irak'ta geniş bant internet altyapısının Türk ve Irak firmalarınca ortaklaşa yapılması,
11. Irak'ın vagon ve lokomotif ihtiyaçların Türkiye Tarafından karşılanması,
12. Hızlı elektrik üretimi projelerinde Türk-Irak işbirliğini sağlanması,
13. Irak'ın çeşitli bölgelerinde 5 hastane yapımını Türk firmalarının üstlenmesi,
14. İki ülke demiryollarının bağlanması,
15. Basra-Bağdat-Gaziantep-Mersin koridorunun yapımı,
16. Türk-Irak doğalgaz boru hattının yapımı,
17. İki ülke elektrik sistemlerinin yüksek kapasiteli hatla bağlanması,
18. Irak petrol sahalarında Türk-Irak ortaklığının geliştirilmesi,
19. Kerkük-Yumurtalık boru hattının tam kapasite ile çalıştırılması,
20. İskenderun-Nusaybin- Al Yarubiyah-Musul tren yolunun etkin şekilde kullanılması,³⁹

Tablo 24. Irak Türkiye Arasında 2013 ilk ayı ile 2014 ayının karşılaştırması

	2013	2014
Ocak	879 milyon Dolar	1 Milyar 16 Milyon Dolar
Şubat	840 Milyon Dolar	1 Milyar 2 Milyar Dolar
Mart	925 Milyon Dolar	989 Milyon Dolar
Nisan	908 Milyon Dolar	1 Milyar 4 Milyon Dolar
Mayıs	686 Milyon Dolar	1 Milyar 27 Milyon Dolar
Haziran	919 Milyon Dolar	726 Milyon Dolar

Kaynak: http://www.karacadag.org.tr/ContentDownload/irak_ulke_raporu.pdf (Erişim Tarihi: 22. 11. 2014)

Kapsamlı ortaklık anlaşmasında 2013 ve 2014 verilerine göre ocak ayından mayıs ayına kadar artış görülmüştür. Haziran ayında 2013 yılında 919 milyon dolar olan sayı 2014 yılında 726 milyon dolara düşmüştür.

³⁹<http://www.bing.com/search?pc=up97&q=%c4%b0n%c5%9eaat+ve+taahh%c3%9ct+sekt%c3%96r%c3%9c&first=21&form=pere1./> (Erişim Tarihi: 16. 09. 2014)

2. Irak Türkiye Ticari İlişkileri

İki ülke arasında ki ithalat ihracat Birleşmiş milletler ambargosu ile durdurulmuştur. Fakat ambargosunun kalkmasıyla birlikte iki ülke arasında ki ithalat ve ihracat büyük oranda artış göstermiştir.

Tablo 25. Irak – Türkiye İkili Ticaret İstatistikleri (000\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2003	829	112	941	716
2004	1,820	467	2,288	1,353
2005	2,750	458	3,208	2,291
2006	2,589	375	2,965	2,213
2007	2,811	645	3,456	2,167
2008	3,912	1,320	5,233	2,591
2009	5,126	952	6,078	4,174
2010	6,042	1,354	7,396	4,688
2011	8.310	86.753	8.396	8.223
2012	10.827	149.327	10.976	10.678
2013	11.958	145.526	12.104	11.813

Kaynak: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irakekonomik-iliskileri-ve-turkiye_nin-yeniden-imarsurecine-katkisi.tr.mfaaa.(Erişim Tarihi 18.08.2015)

Körfez Savaşı öncesinde ekonomik ilişkilerimizin en yoğun olduğu ülkeler arasında yer alan Irak ile ilişkiler BM Yaptırımlar rejimi (6.8.1990 itibariyle) ile Irak'tan ithalatın yasaklanması ve ülkeye yönelik ihracatın gıda maddeleri, ilaç ve tıbbi malzemeler ile sınırlandırılması sonucunda oldukça yavaşlamıştır. Bununla birlikte ham petrol karşılığı Türk malı ihracatını öngören karşılıklı ticaret sistemi sayesinde Irak'la ikili ekonomik ilişkilerimizde 2000 yılından itibaren artış yaşanmıştır.²⁰ Amerika Birleşik Devletleri ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında, 22 Mayıs 2003 tarihinde 1991 yılından beri uygulanmakta olan Birleşmiş Milletler Ambargosunun kaldırılmasıyla ülke ile olan ticari ilişkilerimiz önemli oranda artış kaydetmiştir. Bu çerçevede, 2003 yılında 941 milyon dolar olan ticaret hacmimiz, 2011 yılında 6 milyar doları aşmıştır. 2010 yılına oranla Irak'a yönelik ihracatımız 2011 yılında %38.7 oranında artarak 6.6 milyar dolara yükselmiştir. Buna karşın ithalatımız %42 oranında azalmış ve 72.9 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. 2011 yılı Ocak-Kasım döneminde Irak'a yönelik olan

İhracatımız bir önceki yılın aynı dönemine göre %36.6 oranında artarak 6.7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İhracatın ithalata oranı ise %90.8 oranında gerçekleşmiştir.⁴⁰

2003 sonrası, Türkiye ve Irak arasında gelişen ilişkiler, ulaştırma sektörünü de pozitif yönde etkilenmiştir. Türkiye'nin Suriye üzerinde Irak'a demir yolu taşımacılığı Suriye'nin kısıtlaması nedeniyle 8 Nisan 1982 tarihinde durdurulmuştu. 2000 Nisan'ında, Suriye'nin sınırlamayı kaldırması sonucunda 2 Ocak 2001 tarihinde Türkiye, Suriye ve Irak arasında transit demir yolu taşımacılığı yeniden başlamıştır. 16 Eylül 2003 tarihinde, Irak, Türkiye ve Suriye demir yolu taşımacılığının miktarını ve kalitesini arttırmak için İstanbul'da bir araya gelmişlerdir. Irak- Türkiye arasındaki demiryolu taşımacılığı ilişkisi bu yönde devam ederken, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü tarafından 2011 yılında, gündemde olan bir projeyi açıklanmıştır. Bu projeye göre, Irak'ta artık direk demir yolu hattının döşeneceğini ve direk taşımacılığın yapılması için proje hazırlandığı belirtilmiştir. Bu proje gerçekleştiğinde kapasite ve sayı olarak Irak'a yapılan taşımacılığın artması, maliyetin düşmesi ve sürenin azalması hedeflenmektedir. 2003 sonrası dönemde iki ülke arasındaki havayolu taşımacılığında 29 Temmuz 2005 tarihinde Irak hükümeti tarafından Türkiye'ye yeniden direk uçuşları başlatma kararı alınmıştır. İlk uçuşun 3 Ağustos 2005 tarihinde İstanbul'dan gerçekleştirilmesiyle, 15 yıl aradan sonra Irak havayolları Bağdat-İstanbul-Bağdat seferlerine başlamıştır. İki ülke arasındaki hava taşımacılığı konusunda 2011 yılından sonra yaşanan gelişmeler sektörü olumsuz etkilemiştir. Bu konudaki en son gelişme, Irak'ın Türk uçaklarının ülkeye inişlerini yasaklamasıyla yaşanmıştır. Irak Ulaştırma Bakanlığı, bu kararın Türkiye'nin aynı şekilde Irak uçaklarına yasak getirmesine cevaben alındığını söylemiştir. Türkiye'nin yasaklama kararının gerekçesi olarak ise Irak Milli Petrol Şirketi SOMO'nun Türkiye'ye olan milyonlarca dolarlık borcu gösterilmiştir. 2003 sonrası Türkiye-İrak ilişkilerinde gelişme yaşayan bir diğer sektör de bankacılık olmuştur. Bankacılık sektörü ile ilgili, Türkiye ve Irak arasında 7 Kasım 2004 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre,

⁴⁰ <http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye-kuzey-irak-iliskileri-ve-ekonomik-yansimalari.pdf/> (Erişim Tarihi: 01. 04. 2015)

Irak ÷lkede T÷rk bankalarının Őube aŐması konusunu onaylamıŐtır. Ziraat Bankası ve Vakıfbank Irak'ta banka Őubesi aŐmak iŐin izin alan ilk bankalar olmuŐtur. Hatta Ziraat Bankası 2005 yılında, Irak'ta iŐletme iznini alan ilk banka olmuŐtur. Ancak, o dñnem iŐin, g÷venlik kaygıları nedeniyle Ziraat Bankası Őubesi Irak'ta aŐılmamıŐtır. Akabinde 2006 yılında, Vakıfbank ve Akbank Kuzey Irak'ta bir temsil b÷rosu ya da Őube aŐmak iŐin Iraklı yetkililerle gñrűşmelere baŐlamıŐlardır. Ancak, Irak'a Őube aŐılması 2008 yılını bulmuŐtur. 2008 yılın da, Ziraat Bankası BaŐdat'a Őube aŐarak Irak'ta Őube aŐan ilk T÷rk bankası olmuŐ ve 14 Őubat 2011 tarihinde Kuzey Irak'ın Erbil kentine de banka Őubesi aŐmıŐ ve Kuzey Irak'ta da ilk Őube aŐan T÷rk bankası olmuŐtur. Ziraat Bankası'nı takiben, peŐ peŐe Vakıfbank ve İŐ Bankası da Erbil'e Őube aŐmıŐlardır. Bñlgede kurulu uluslararası Őirketlerin yarıdan fazlasının yani 741 Őirketin T÷rkiye ŐıkıŐlı olduğu gñz ònűne alındığında T÷rk bankalarının Őube aŐma giriŐimlerinin nedeni daha iyi anlaŐılmaktadır. 2003 sonrası dñnemde Irak-T÷rkiye arasında geliŐen bir diğer sektñr de inŐaat sektñrűd÷r. Irak'ın yeniden yapılandırılması s÷recinde, T÷rk inŐaat Őirketleri projelerde aktif rol oynamıŐtır. Irak Ticaret Odası 18 Ekim 2003 tarihinde İzmir'de gerŐekleŐen bir toplantıda T÷rk Őirketlerinin Irak'ın yeniden inŐası proje ihalelerine teklif gñndermeleri ŐaĐrısında bulunmuŐtur. Bu ŐerĐevede, Irak'ın yeniden yapılandırılmasında Kerk÷k Ticaret Odasına kayıtlı Őirketlerle T÷rk Őirketlerin iŐbirliĐi yapması teŐvik edilmiŐtir. 23-24 Ekim 2003 tarihinde Madrid'de, Irak'ın yeniden inŐası s÷recinde katkı sağlamak amacıyla dñzenlenen Irak iŐin Uluslararası Donñrler Toplantısında, T÷rkiye, 2004-2007 yılları arasın dñnemi kapayacak Őekilde yeniden yapılandırılmaya 50 milyon dolar hibe taahhűdűnde bulunmuŐtur. Bu rakam T÷rkiye'yi diğer donñrlerin katkıları gñz ònűne alındığında ilk 15 iŐine sokmuŐtur. Yeniden yapılandırılma kapsamında yeni Őirketlerin bñlgede ŐalıŐmalarının yanında, Saddam yñnetimi yıkılmadan ònce sñzleŐme imzalanmıŐ T÷rk Őirketleri de, Irak'ta ŐalıŐmaya devam etmiŐlerdir. T.C. Ticaret Bakanlığı tarafından, 2005 yılı itibariyle iki ÷lke arasında gerŐekleŐtirilen iŐ seviyesinin 5.5 milyar dolara ulaŐtıĐı vurgulanmıŐtır. Yeniden yapılandırılmanın yanı sıra son dñnemlerde Irak ve òzellikle Kuzey Irak'ın kalkınmasına yñnelik inŐaat projelerinde de T÷rk inŐaat Őirketleri yer almaktadır. Buna òrnek olarak, 2011 yılında iki T÷rk inŐaat firmasının Kuzey Irak'ın Erbil kentinde havaalanını inŐa etmesi gñsterilebilir. Bu ŐerĐevede, T÷rkiye-Irak

arasındaki inşaat sektörü değerlendirilmesi yapılırken iki taraflı bir faydanın gerçekleştiği söylenebilir. Dünya raporuna göre, Irak'taki artan inşaat projelerinde Türk firmalarının sıklıkla yer alması Türkiye'nin inşaat sektörü için pozitif bir gösterge olmaktadır. Aynı şekilde, inşaat sektörünün gelişmesi, Irak için hızlı bir büyüme aşaması olarak görülmektedir. Bu sektördeki gelişme de Türkiye-İrak ilişkileri açısından olumlu bir işbirliği olarak değerlendirilebilir. Tıpkı diğer sektörler gibi 2003 sonrası dönemde, Türkiye-İrak arasında enerji sektöründeki ilişkiler de canlanmıştır. 2004 yılında, Irak Endüstri ve Maden Bakanlığı, çimento sektörünün karşı karşıya kaldığı sorunları çözmek ve yine çimento sektörü için gerekli olan enerji ihtiyacının karşılanması için Türkiye'den çeşitli santraller kiralamıştır. Ardından, Türkiye 2005 yılında Irak'a elektrik satmaya başlamıştır. Dönemin Irak Başbakanı, Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret sonrası, 2005 Mayıs ayı sonuna kadar, Türkiye'nin Irak'a elektrik miktarının 350 megavata çıkacağını ve ihracat kapasitesinin de 2005 sonuna kadar 1200 megavat seviyesine erişeceğini beyan etmiştir. 2009 tarihinde Türkiye'de enerji fazlalığı nedeniyle üretimi durdurulan Karadeniz Enerji Grubu'na ait mobil santral Silopi'de dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanının da katıldığı bir törenle Irak'a elektrik ihracatına başlanmıştır. Şirket, Irak'a 2 yıl süreyle 200 megawatt gücünde ya da yıllık 1 milyar 752 milyon kilowatt /saat enerji ihraç etmesi kararlaştırılmıştır. İstanbul'da Irak Enerji ve Gaz Projeleri 2011 konferansına katılan Irak Enerji Bakanlığı IPP (Independent Power Projects) bölüm başkanı, hali hazırda 7.500 megawatt kurulu güce sahip olan Irak'ta 2015 yılına kadar 20.000 megawatt kurulu güce ulaşmayı hedeflediklerini ve Irak'ta hali hazırda gerçekleşen en büyük elektrik yatırımlarını Türk şirketlerinin üstlendiğini beyan etmiştir. Bu şirketlere örnek olarak da Kerbela'da 1250 megawatt'lık El-Khairat santralini ve Musul'da da 750 megawatt'lık Ninova santralini göstermiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere 2003 sonrası dönemde Irak'ın enerji ihtiyacını karşılayan şirketlerin önemli bir bölümünü Türk şirketleri oluşturmaktadır. Türkiye ile Irak arasındaki gerçekleşen enerji ticareti iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir adım olacaktır. 2011 yılında Türkiye'nin Irak'a gerçekleştirdiği ihracat miktarı 8,3 milyar dolarken, 2012 yılına geldiğinde %30,2 oranında bir artış sağlanarak bu rakam 10,8 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatta ise 2011 yılında 86 milyon dolarken 2012 yılında %73,2 oranında artış yaşanarak 149 milyon dolar olmuştur. 2013 yılında

ise Türkiye'nin Irak'a olan ihracatı %10 artışla 11,9 milyar dolar ulaşırken, Irak'tan ithalatı %2 azalarak 145 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Körfez Savaşı öncesinde Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin en yoğun olduğu ülkeler arasında yer alan Irak ile ilişkiler Birleşmiş Milletler yaptırımları (6.8.1990 itibariyle) ile Irak'tan ithalatın yasaklanması ve ülkeye yönelik ihracatın gıda maddeleri, ilaç ve tıbbi malzemeler ile sınırlandırılması sonucunda oldukça yavaşlamıştır. Bununla birlikte ham petrol karşılığı Türk malı ihracatını öngören karşılıklı ticaret sistemi sayesinde Türkiye'nin Irak'la ikili ekonomik ilişkilerinde 2000 yılından itibaren iyileşme yaşanmıştır.

Tablo 26. Türkiye'nin Irak'tan İthalatının Sektörel Dağılımı

Milyon Dolar	Ocak-Temmuz						
					% Pay		% Değişim
	2007	2008	2008	2009	2008	2009	2009
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	4	16	9	7	1,1	1,5	-20,2
i- Gıda Maddeleri	4	14	9	6	1,0	1,1	-40,2
Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	4	14	8	5	1,0	1,1	-41,0
Hububat ve mamulleri	0	8	7	0	0,9	0,0	-100,0
Meyve, sebze ve mamulleri	3	7	2	5	0,3	0,9	183,2
ii-Tarımsal Ham maddeler	0	3	0	3	0,2	0,5	346,7
2- MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	637	1.299	796	449	98,4	97,2	-43,5
i- Maden cevherleri ve döküntüleri	0	3	1	0	0,1	0,0	-87,4
ii- Mineral yakıtlar ve mineral yağlar	595	1.296	794	449	98,3	97,1	-43,5
Petrol ve ürünleri	595	1.296	794	449	98,3	97,1	-43,5
iii- Demir dışı metaller	42	0	0	0	0,0	0,0	670,9
3- SANAYİ	5	8	5	6	0,6	1,3	31,1
i- Demir ve çelik	0	0	0	0	0,0	0,0	-60,1
ii- Kimyasallar	1	3	1	2	0,1	0,4	200,9
iii- Diğer yarı mamuller	1	1	0	0	0,0	0,0	-67,9
iv- Makinalar ve ulaşım araçları	3	3	3	4	0,3	0,8	26,9
vii - Diğer tüketim malları	0	0	0	0	0,0	0,0	-54,1
4- DİĞER ÜRÜNLER	0	0	0	1	0,0	0,1	199,1
Toplam	645	1.321	808	462	100,0	100,0	-42,8

Kaynak: https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=eDseVujaAaKz8wf9ga7QBQ&gws_rd=ssl#q=kobiden.com (Erişim Tarihi: 19.03.2015)

Irak'tan, Türkiye yaptığı ithalatın hemen hemen tamamı Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattından yapılan sevkiyatlardan oluşmaktadır ve hat ithalatın seyrinin temel belirleyicisidir. 2007 yılında hattın güvenliğinin sağlanması, Irak'ın petrol üretimi ve bunu sevkindeki etkinliğini artırması Boru Hattı ile ithal edilen ham petrol miktarında önemli ölçüde artışı beraberinde getirmiştir. 2008 yılında petrol fiyatlarının artışı ile beraber Irak'tan yapılan ithalat 1,3 milyar dolar seviyesinin üzerine çıkmıştır. Öte yandan, 2009 yılında petrol fiyatlarının düşmesi sebebiyle Iraktan ithalatımız 2009'da 1 milyar doların altında

gerçekleŖecektir.(Irak Cumhuriyeti, 2009) Türkiye'nin Irak'a olan 2007 toplam ihracatı 2.844 milyar dolar, 2008 toplam ihracatı ise 3.911 milyar dolardır.⁴¹

⁴¹ https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=eDseVujaAaKz8wf9ga7QBQ&gws_rd=ssl#q=kobiden.com

Tablo 27. Madencilik ve Doğal Taş Sektörü

Sektör (Milyon Dolar)	Irak'ın Toplam İthalatı 2011	Türkiye'nin Irak'a İhracatı 2012	Türkiye'nin Toplam İhracatı 2012	Dünya İthalatında Irak'ın Payı (%) 2011	Türkiye'nin Irak'a İhracatındaki Değişim 2011-2012 (%)	Irak'ın Toplam İthalatındaki Değişim 2010-2011 (%)	Ülke İthalatında İlk 3 Ülke ve Pazar Payları (%)
Plastikten Tüpler, Borular, Conta, Dirsek,vs.	189	179	843	0,9	57	-11	Türkiye (60) Mısır (16) Ürdün (14)
Plastikten İnşaat Malzemesi	111	112	303	1,3	33,3	29	Türkiye (75) Çin (19) Ürdün (2)
Ağaçtan inşaat malzemesi	49	56	295	0,5	24,4	54	Türkiye (92) Çin (4)
İşlenmiş doğal taşlar (mermer, granit)	131	97	942	1,3	24,3	1	Türkiye (60) Çin(37) İtalya (1)
Blok Mermer Traverten	1,586	453	928	1,25	-2,99	17	Türkiye (26) Umman (22) Hindistan (21)
Çimentodan, Betondan, Suni Taştan Eşya	25	26	69	0,5	23,8	1	Türkiye (84) Ürdün (7) Çin(5)

Kaynak: <http://www.deik.org.tr/> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

Özellikle Kuzey Irak'ta gelişen inşaat sektörü içinde bu bölgede doğal taş sektörünün öneminin artacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu inşaatlarda kullanılacak işlenmiş doğal taş ihracatında bölgeye yakın illerden ihracat yapılması kolay olacağından avantajlı duruma gelecektir. Irak Türkiye'nin 2012 yılı doğal taş ihracatında 99,3 milyon dolar ile değer bazında 3. sırada ve 368.187 ton ile miktar bazında 4. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin işlenmiş mermer

traverten ihracatında Irak 322.947 ton ve 93.601.414 dolar (Amerika Birleşik Devletleri) ABD'nin ardından 2. sırada yer almıştır.⁴²

2.1. Irak'ın Türkiye'ye Mal İhracatı

Türkiye'nin Irak'tan ithalatı petrol hariç tutulacak olursa çok yüksek olduğu söylenemez. Ancak başta demir çelik olmak üzere büyük ölçüde artış göstererek devam etmektedir.

Tablo 28. Türkiye'nin Irak'a İthal Ettiği Başlıca Ürünler (Bin Dolar)

ÜRÜNLER	2011	2012	2013
Demir ve çelik	850.749	1.136.198	1.242.276
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar; yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar	660.017	832.617	661.051
Değirmencilik ürünler; malt, buğday glüten	492.437	492.168	529.220
Demir veya çelikten eşya	556.274	837.392	907.167
Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer bunların aksam ve parçaları	433.437	586.063	674.438
Elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme- verme, televizyon görüntü-ses cihazları; aksam-parça aksesuarı	605.781	821.413	949.733
Mobilyalar, yatak takımları; aydınlatma cihazları; reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb; prefabrik yapılar	361.386	506.664	577.088

Kaynak: <http://www.deik.org.tr/> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

Tabloda 2011 yılından 2013 yılına kadar olan ithalat ürünlerine bakacak olursak başta demir çelik, hayvansal bitkisel yağlar, değirmencilik ürünler, demir çelikten eşya, makineler mekanik cihazlar, elektrikli makine ve cihazlar, mobilya ürünleridir. Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlara hariç diğer ürünlerde 2011

⁴² <http://www.deik.org.tr/> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

den 2013'e kadar süre gelen artışlar olmuştur. Sadece hayvansal ve bitkisel katkı sıvı yağlarda bir düşüş yaşanmıştır. 2012 yılında artmasına rağmen 2013 yılında ithalatı azalmıştır. 5. sırada ki mekanik cihazları bile daha çok ithal etmiştir.

2.2 Irak'ın Türkiye'den Mal İthalatı

İhracat tablosunda sadece ham postlar deriler ve plastik ve mamullerinde artış olduğunu görüyoruz. Diğer ürünler 2012 yılında artış gösterebilir de 2013 yılında düşmüştür. Bu da ihracatın günümüzde daha da düşeceğine işaret etmiştir. Bu tabloda en büyük düşüş motorlu kara taşıtları traktörler vb. ürünlerde yaşanmıştır.

Tablo 29. Türkiye'nin Irak'a İhracat Ettiği Başlıca Ürünler

Ürünler	2011	2012	2013
İnciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, taklit mücevherci eşyası; metal paralar	61.104	104.510	51.273
Muhtelif kimyasal maddeler (bio dizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb:)	5.803	1.431	1.111
Plastikler ve mamulleri	3.217	9.599	12.146
Ham postlar, deriler (kürekler hariç) ve köseleler	1.854	3.621	7.235
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	1.091	12.369	663
Motorlu, kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam, parça, aksesuarı	1.950	576	72

Kaynak: <http://www.deik.org.tr/> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

2.3. Türkiye'nin Kuzey Irak ile Ekonomik İlişkileri

Kuzey Irak'ın uluslararası piyasalarla ekonomik entegrasyonunun sağlanmasında en büyük rol Türkiye'ye düşmektedir. Türk özel sektörü, Kürtlerin Irak petrol satışlarından elde ettikleri petrol gelirleri dışında, o bölgedeki en hakim ekonomik güç konumundadır. Tüm dünyanın petrolü için göz diktiği Irak'ın kuzeyinde Türkiye, başta enerji ve taahhüt alanlarında önemli avantajlara sahiptir.

Türkiye ile Irak ticaretinde tüketici ürünlerinin payı yaklaşık %50'dir. Bu ürünlerin içerisinde tekstil, mobilya, gıda, elektrik, elektronik, yapı ve inşaa malzemeleri gibi ürünler yer almaktadır. Irak tüketicisinin Türk ürünlerinin kalitesi ile ilgili olarak olumlu bir yaklaşımı söz konusudur. Irak bu ürünleri Türkiye'nin yanı sıra İran, Suriye ve Uzakdoğu ülkelerinden de satın almaktadır.⁴³

Türkiye ticaret ürünleri başlıca tekstil, mobilya, gıda, elektrik ve elektronik, yapı ve inşaat malzemeleridir. Türkiye imajını korumaya çalışırken rakiplerini de belirlemiştir. Rakipleri İran, Suriye ve Uzakdoğu ülkeleridir. Bölgede petrol dışında bir şey üretilmediğinden bölge büyük ölçüde ithalata bağımlı durumdadır. Bölge hemen hemen pek çok ihtiyacını Türkiye ile ticaretinden sağlamaktadır. Türk markaları bölgede kalite ve güven simgesi haline gelmiştir. Türk firmalarının şubelerinin sayısındaki artışın yanı sıra, yörede satışa sunulan ürünlerin yaklaşık yüzde 50'sini Türk malları oluşturmaktadır. Mendilden, diş macununa kadar binlerce Türk ürünü kuzey Irak'taki iş yerlerinde satışa sunulurken, ürünlerin kalitesinin yüksekliği nedeniyle Iraklılar bu ürünlere büyük ilgi göstermektedir.

Bölgede yerleşik Türk sayısı da 15 bin civarındadır. Her gün bin 500 kamyon ve 600 özel araç Türkiye-Kuzey Irak arasında karşılıklı gidip gelmektedir. Daha önce kişi başına 400-500 dolar olan gelir seviyesinin artık 5 bin dolara çıktığı bölgede refah seviyesi petrol ve gaz üretimiyle hızla artmaktadır. Türk şirketlerinin yaptığı ve yapacağı yeni havaalanları, Türk bankalarının yeni şubeleri ve Türk firmalarının oluşturduğu yeni istihdam alanları bölge insanının refahını artırıcı etkiler doğurduğu için oldukça önemsenmektedir. Diğer yandan inşaat alanına büyük bir dönem Kuzey Irak'ta Türk firmalar, bölgenin yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynamaktadır. İnşaat sektörünün %75'ini, enerji sektörünün de yaklaşık %10'unu Türk firmalar oluşturmaktadır.⁴⁴

Irak-Türkiye dış ticareti BM ambargosundan sonra büyük bir artış olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Irak'a ihracatı ve ithalatında da büyük bir yükselme

⁴³<http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye---kuzey-irak-iliskileri-ve-ekonomik-yansimalari.pdf/> (Erişim Tarihi: 01. 04. 2015)

⁴⁴<http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye-%E2%80%93-kuzey-irak-iliskileri-ve-ekonomik-yansimalari.pdf/> (Erişim Tarihi: 30. 10. 2014)

seviyesi olmuştur. 2004 yılında Türk şirketlerine pay vermeye başlanmıştır. Bu gelişmelerle Irak Türkiye ilişkilerinin geleceği belirlenmiş olmaya başlamıştır.

Irak- Türkiye dış ticaret sektöründeki duruma bakıldığı zaman, Irak'a uygulanan BM ambargosunun kaldırılmasının ardından dış ticaretin arttığı görülmektedir. 2003 ve 2004 yıllarında Türkiye'nin Irak'a ihracatı sırasıyla 829 milyon dolar ve 1.820 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003 ve 2004 yıllarında Türkiye'nin Irak'tan ithalatı da sırasıyla 112,6 milyon ve 467,6 milyon dolar seviyesindedir. 2010 yılındaysa iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi rakamının 7 milyar doların üzerinde gerçekleştiği hesaplanmaktadır. Dış ticaret çerçevesinde, Türkiye'nin Irak'ta gerçekleştirdiği ana ithalat kalemi petrol ve petrol ürünleridir. 2003 sonrası bu sektörde de gelişmeler yaşanmıştır. Kasım 2004 tarihinde Irak Türk şirketlerine petrol projelerinde pay vermeye karar vermiştir. Bu bağlamda, Türkiye ve Irak, Güney Irak'taki Gharraf bölgesindeki petrol alanlarında ortak petrol üretimi konusunda müzakerelere başladılar. 2004 yılının Aralık ayında ise, Irak Petrol Bakanlığı savaş sonrası ilk petrol alanları geliştirme sözleşmelerini Türk ve Kanada firmalarına verdi. Bu anlaşma Saddam Hüseyin sonrası yabancı firmalarla imzalanan ilk anlaşma niteliği taşımaktadır. Türkiye- Irak ilişkilerinde dış ticaretin 2003 sonrası seyrine ışık tutması açısından aşağıdaki istatistikler oldukça önemlidir.⁴⁵

2.4. Irak ve Diyarbakır Dış Ticareti

Irak ile Türkiye arasındaki ihracat olumlu yönde ilerlemektedir. Irak Türkiye'nin ürünlerini satabileceği en rahat pazarlarından biridir. Saddam zamanından günümüze kadar baktığımızda ihracat rakamlarının da büyük bir artış görmekteyiz.

Irak ile Türkiye'nin dış ticaretinde Son dönemde ikili büyük anlaşmalar yapıldı. Türkiye'nin fuarlarında ve başka etkinliklerinde Irak'la yarattığı ticaret hacmi, hep Türkiye'nin çıkış noktalarından biri olarak görüldü. Kültürel, Tarihi,

⁴⁵<http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye-%E2%80%93-kuzey-irak-iliskileri-ve-ekonomik-yansimalari.pdf> (Erişim Tarihi: 30. 10. 2014)

coğrafi ve hatta siyasi olarak Irak'la olan ilişkiler sebebiyle ticaret hacmini en rahat arttıracak illerden birisi Diyarbakır'dır. Irak, Türkiye'nin her çeşitli ürününü satabildiği çok önemli bir pazardır. Saddam zamanında Irak -Türkiye toplam ihracatı 1 milyar dolar civarındaydı. Son zamanlarda durum biraz ilginç bir hal almaktadır. 2007'de Türkiye'nin Irak'a olan toplam ihracatı 2.844 milyar dolar,2008 toplam ihracatı ise 3.911milyar dolardır. yüzde 1 İhracatın payını Türkiye oluştururken 2008 verilerine göre Gaziantep ise 1.211 milyar dolarla ihracatın yüzde 30'unu tek başına yapabilmektedir. Irak'a yapılan 2008 yılında ihracat ürünlerinde ilk sırayı bitkisel ürünler 862 milyon dolar ile almaktadır. Çelik 565 milyon dolar, elektrik 518 milyon dolar, 392 milyon dolar kimyevi malzemeler, 226 milyon dolar demir, 181 milyon dolar ağaç ve orman ürünleri, 175 milyon dolar makine, canlı hayvanlar ise 144 milyon dolar, 137 milyon dolar konfeksiyon, otomotiv 111 milyon dolar, 62 milyon dolar meyveyle ile sebze, 70 milyon dolar halı, 50 milyon dolarlık yaş meyve ve sebze, 29 milyon dolar tekstil, 23 milyon dolar madencilik, 23 milyon dolar deri, 20 milyon dolar kuru meyve, değerli madenler 19 milyon dolar, zeytin 9 milyon dolar, fındık 6 milyon dolar, diğer sanayi ürünleri 3 milyon dolar, kesme çiçek 1,5 milyon dolar.⁴⁶

2.5. Türkiye'nin Irak'a Yatırımları

Türkiye'nin Irak'a çok sayıda yatırımı bulunmaktadır. İnşaat sektöründe, bankalar alanında, ithalat ve ihracat yolu olarak kullanılan karayolu, altyapı çalışmalarında, havayolu alanında ve demiryolu büyük yatırımlar yapmıştır. Türkiye en büyük yatırımı inşaat sektöründe yaptığını görülmektedir. ilk Türk bankasını Erbil'de açarak büyük bir adım atmıştır. Savaş sonrası tahrip olan karayolu, demiryolu ve havayolu yapımında büyük rol oynamıştır. Böylece Türkiye'nin Irak'a olan yatırımı büyük ölçüde görülmektedir.

⁴⁶http://www.kirsehirtso.org.tr/Portals/84/ulke_raporlari/IRAKRAPORU.pdf/ (Erişim Tarihi: 21. 12. 2014)

Anadolu Grubunun, Erbil'deki Demir dolun tesisleri Nisan 2008'de faaliyete geçmiştir. Grup, Erbil'den sonra Bağdat'ta da demir fabrikası kurmayı planlamaktadır.

Taq Taq Arama ve Üretim Paylaşım Anlaşması Genel Enerji'nin sahip olduğu ve arama ve gelirlime çalışmalarının büyümesine öncülük eden ilk sahadır. Mülkün, % 55'lik hissesini Genel Enerji elinde bulundurmakta olup, Addax Petroleum International'ın % 45'lik bir katılım payı bulunmaktadır. Taq Taq Sözleşme Sahası, Irak'ın kuzey bölgesinden olup, Erbil'in 85 km güneydoğusuna, Süleymaniye'nin 120 km kuzeybatısına düşmekte ve 951,3 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Sözleşme sahası, Taq Taq geliştirme bloğu ve Keşif Bloğu olarak iki farklı bloktan oluşmaktadır. Genel Enerji'nin iştiraki olan Taq Taq Petroleum Refining Company, Koya kentinde bulunan 60.000 BPSD kapasiteli rafineriyi inşa etmektedir. TTOPCO, ayrıca, Konya'dan Kerkük'e uzanan 64 km uzunluğunda 24 inçlik bir boru hattı inşa etmektedir. İhracat amacıyla Kerkük-Ceyhan boru hattına bağlanacaktır. Bu boru hattının maksimum kapasitesi 450.000 BODP'dir.

Pet Holding bünyesindeki Pet Oil'in Ağustos 2006'da Kuzey Irak – Bina Bawi sahasında başlattığı sondaj çalışmaları devam etmektedir. Pet Oil'in operatörlüğünü yaptığı bu projede oluşturulan şirketin adı A&T Petroleum olup, proje ortakları Hawler Energy ve Oil Search Iraq Ltd.'dir. 21 Kasım 2008 tarihinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, BOTAŞ ve Shell Energy Europe Irak'ta doğalgaz arama, işletme, taşıma ve pazarlama faaliyetlerini kapsayan bir işbirliği ön anlaşması.⁴⁷

⁴⁷ http://www.karacadag.org.tr/ContentDownload/irak_ulke_raporu.pdf/ (Erişim Tarihi: 22. 11. 2014)

Sonuç

Irak Ortadoğu'da en önemli coğrafyalarından birisidir. Irak'ın temel ekonomisi petrole dayanmaktadır Komşular ise İran, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, Ürdün ve Kuveyt'tir. Irak'ın toprak özelliği evlerişlidir. Irak'ta bu özellikle Tarım alanları, otlak ve orman çalılık büyük alanlar oluşturmaktadır. Irak'ın demografik yapısında nüfusuna baktığımızda 32,2 milyar nüfusa sahiptir. Irak'ta işgücü yapısına geldiğimizde işsizlik büyük bir problem teşkil etmektedir. Karışıklık nedeniyle büyük zarar gören işyerleri olduğu için işsizliğe zemin oluşturmuştur. Irak temel ekonomik göstergeleri ise 2010-2012 yıllarında en parlak dönemi yaşamıştır. Fakat karışıklıklardan dolayı hızla bir düşüşe yaşamıştır. Bu sebeple GSYİH kişi başı gelirden yetersiz olmuştur. Ambargo kalktıktan sonra ekonomide büyüme görüldü ABD'nin işgalinden sonra düşüşe geçmiştir. Başlıca madencilikte yeraltı kaynakları petrol, doğalgaz, fosfat ve sülfürdür. Diğer yanda az da olsa kükürt üretmektedir. Irak tarım sektöründe Dicle ve Fırat nehirleri sayesinde sulak ve verimli topraklara sahiptir. Tarım sektöründe başlıca ürünler, buğday, arpa, pirinç ve hurmadır. Hayvancılıkta ilk sırada küçük baş hayvancılık gelmektedir. Sonrasında ise kümes hayvanları ve büyük baş hayvancılık gelmektedir. Sanayi sektöründe petrol, doğalgaz ve demir çilek sanayileri oldukça önemli yer almaktadır. Enerji alanında petrol ve doğalgaz Irak dünyada doğalgazın %2'sine petrolün ise %8'ine sahiptir. Irak'ta elektrik enerjisi çok olmasına rağmen karışıklıktan meydana gelen elektrik kesintisi oldukça fazladır. Sağlık sektöründe imkânsızlıktan dolayı ölümler büyük orandadır. Yeterli olanak sağlanmadığı için doğumların %60'ı evde olmaktadır. Bu yüzden bebek ölümleri daha fazladır. İnşaat ve müteahhitlik hizmetleri büyük önem taşımaktadır. Karışıklarda tahrip olan yerleri onarmak için müteahhit büyük görev düşmektedir. Buna dayanarak bu sektöre fazla önem verilmiştir. Irak'ta bankacılık finansal yapısının güçlenmesinde önemli rolü vardır. Irak'ın kendi bankaları kadar Türk bankalarda bulunmaktadır. İlk Türk bankası olarak Bağdat'ta ziraat şubesi açılmıştır. Turizm ise kuzey Irak'ta büyük ilgi görmektedir. Bununla birlikte ekonomiye oldukça gelir sağlamaktadır. Irak'ta ulaşım baktığımızda en çok kara yoluna sahiptir. Irak yatırımlar sağlık sektöründe, sanayi ulaşımında ve altyapısına fazla yatırımlar gerçekleştirilmiştir. İnşaat sektöründe yabancı yatırımlara da olanak sağlayarak önemli yatırımlara imza atmıştır. Irak'ın dış ekonomik ilişkileri

komşu ülkeleriyle düzenli bir politika izlemektedir. Irak'ın ihracatı komşu ülkelerle yapmaktadır. En çok ta ham petrol ihracatı yapmaktadır. İhraç ettiği ülkeler arasında ilk sırada Hindistan gelmektedir. Irak'ın ihracatının sektörler ve ülkeler itibari ile gelişiminde deri ürünleri ilk sırayı almaktadır. İthal ettiği ürünler arasında ilk sırayı motorlu taşıtlar yer almaktadır. Ülkeler arasında ise ilk 3 sırada Türkiye, Çin, Güney Kore'den ithal etmektedir. Irak-Türkiye uzun süre dostluk yaşanmıştır. Daha sonra ortaya çıkan karışıklık nedeniyle ihracat ve ithalat konusunda gerilme yaşanmıştır. Kapsamlı ortaklık anlaşmasında üzerine durulan esas konu iki ülke arasındaki ithalat ve ihracatın kolaylaşması için sınırları serbest hale getirilmesi. Ticari ilişkilerde ithalat ihracat öne çıkmaktadır. Ayrıca geçiş esnek olmasıyla karayolu, demiryolu, önemli rol oynamıştır. Türk firmalarının çokluğu nedeniyle bir çok Türk bankası açılmıştır. Savaş sonrası tahrip olan yerlerin tekrardan yapılandırılması için inşaat sektöründe de ikili ilişkiler önemli olmuştur. Ekonomik ilişkilerde Türkiye Irak'ta serbest Pazar kurmuştur. Bunun sebebi Irak'lı tüketicilerin Türk ürünlerine memnun kalmalıdır. Diyarbakır Irak sınırına yakın olduğu için dış ticaretin en yoğun olduğu bölgedir. Türkiye'nin Irak'a yatırımlarda her sektörde önemli rolü vardır. En çok yatırımıysa inşaat sektöründe vardır. Kısaca Irak'ın ekonomisi savaş nedeniyle hep düşük seviyede kalmıştır.

- 1980'den bu güne kadar süre gelen savaşlar nedeniyle gereken düzen sağlanamamıştır.
- Savaş ve iç karışıklıkların sona ermesi ve politik ilişkilerde düzen sağlanması gerekir.
- Irak'taki gelenek ve göreneklere göre kadınların çalıştırılması hoş karşılanmamaktadır. Ama gelişme açısından kadınlarında aktif olması önemli bir konudur.
- Irak verimli topraklara ve zengin su kaynaklarına sahiptir. Fakat alt yapısı iyileştirildiği takdirde daha fazla verime sahip olacaktır.
- Irak'ta elektrik sıkıntısı oldukça önemli bir konudur. Bu sıkıntının giderilmesi için elektrik santrallerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.
- Sağlık hizmetinde hastanelerin iyileştirilmesi, sağlık çalışanlarının eğitimlerinin daha iyi olması ve ortamlarının temizliğine önem verilmesi gerekir.

Yabancı yatırımcılara daha çok hak verilerek Irak'ın gelişmesine yardımcı görülmesi gerekir. Böylelikle Irak daha önemli yer almalıdır.

- Dış ekonomisi için siyasi ve askeri sıkıntıların giderilmesi halinde dış ekonomi rahat bir şekilde özüne dönecektir.
- Yatırımların, ticaretin ve turizmin gelişmesi ve buradan gelecek gelirler ile dış borçların kapatılmasını kolaylaştıracaktır.
- Bu bölgeler de otellerin, restoranların çoğaltılması ile turist çekmesi ve savaşın bitmesi gerekir. Bu şekilde olduğunda ekonomiye de katkısı azımsanmayarak gelişmeye devam edecektir.
- Her bölgede bir banka şubesi kurulması gerekmektedir. Finansal konularda dış ülkelerle sürekli iletişim halinde olması gerekir.
- Ulaşım yollarının kötü olması nedeniyle ithalatta ve ihracatta güçlükler yaşanmaktadır. Bu sorunlar ulaşım yollarının düzeltilmesiyle ve iyi hale getirilmesiyle daha rahat bir ticaret ve ulaşım sağlanacaktır. Ulaşımında ithalat ve ihracatta rahata erişilecektir.
- Karışıklıkların sona ermesi ulaşım yollarının iyileştirilmesiyle sağlanan ithalat ve ihracatın ayakta tutulmasıyla ikili ilişkiler daha sağlam bir ortam oluşturulacaktır.
- Diğer komşu ülkelerin yasaklamalarına karşın da olsa hiçbir zaman ikili ilişkiyi zedelemeyecek şekilde ilişkilerinin devam etmesi gerekmektedir.
- Türkiye'nin Irak'a yaptığı yatırımlar ile kendini göstermesi gerekmektedir. Irak'a bu yardımlarıyla Irak'ın ekonomisini hafifletmesi gerekmektedir.
- Hayvan yetiştirme yerlerinin oluşturulması ve bu yerlerin hijyenik olması, hastalıklara karşı önlem alınması gibi çalışmaların geliştirilmesi gerekmektedir.
- Savaşta rafinelerinin tahrip olması bu konuda düşüşe sebep olmuştur. Bu sorunun giderilip tekrar önemli duruma gelmesi için tahrip olan rafineleri zaman kaybetmeden onarılması gerekir.
- Ekonominin daha güçlü olması için dünya pazarına açılması gerekir.
- Irak savaş ve israf nedeniyle bu hale gelmiştir. Bu sorunun da bundan sonra daha tutumlu olması lazım ve savaşların sona ermesi gerekmektedir.

Kaynakça

- http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-ekonomik-iliskileri-ve-turkiye_nin-yeniden-mari-surecine-katkisi.tr.mfa/ (Erişim Tarihi: 11. 06. 2016)
- <http://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=63513/> (Erişim Tarihi: 17.02 2015)
- <http://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=63513/> (Erişim Tarihi: 24.04 2014)
- <https://www.cia.gov/library/publications/download/download-2012/index.html/>
(Erişim Tarihi: 18.01 2015)
- https://www.kobilersizinicin.com/pdf/ulke_bulten/2014/Irak_Ulke_Bulteni_2c2014.pdf/ (Erişim Tarihi: 18.01. 2015)
- <http://www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2014/09/Irak-Dogal-Tas-Sektoru-Ulke-Raporu.pdf/> (Erişim Tarihi: 21. 03. 2015)
- http://www.zaman.com.tr/fikret-ertan/irak-in-borclari_114462.html/ (Erişim Tarihi: 20.04.2015)
- http://www.zaman.com.tr/fikret-ertan/irak-in-borclari_114462.html/ (Erişim Tarihi:16.03.2014)
- https://www.interactivebrokers.com/en/?f=/en/general/about/about.php?ib_entity=llc/ (Erişim Tarihi: 18. 03. 2015)
- https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=W3YdVteXJKne8geunoX4Cw&gws_rd=ssl#q=IMF+irak+ekonomik+g%C3%B6stergeleri(Erişim Tarihi:19.03.2015)
- <http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2009/09-10/11.pdf/> (Erişim Tarihi: 18. 02. 2015)
- <http://www.iraq-turkey.com/ithaledilenurunler.htm/> (Erişim Tarihi: 18. 02. 2015)
- <http://www.irakisdunyasi.com/irak-su-kaynaklari-icin-100-milyar-dinar-yatirdi/>
(Erişim Tarihi: 18. 02. 2015)
- <http://www.irakisdunyasi.com/tarimdan-sonra-besicilik-icin-irak-tesvikleri/> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)
- <http://www.irakisdunyasi.com/irakin-divaniyedeki-ilk-buyuk-tarim-projesi/?lang=ar/> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)
- from <http://www.deik.org.tr/> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)
- <https://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/5733> (Erişim Tarihi: 21. 04. 2015)

<http://www.irakisdunyasi.com/irak-hukümetinin-tarima-yaptigi-yatirim/> (Erişim Tarihi: 20. 01. 2015)

<http://www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2014/09/Irak-Dogal-Tas-Sektoru-Ulke-Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 20. 01. 2015)

<http://setav.org.tr/turkiye-irak-ekonomik-iliskileri-isid-ve-otesi/perspektif/16076/> (Erişim Tarihi: 02. 04. 2015)

http://www.kirsehirtso.org.tr/Portals/84/ulke_raporlari/IRAKRAPORU.pdf/ (Erişim Tarihi: 21. 12. 2014)

<http://www.kobiden.com/irak-ve-diyarbakir-dis-ticareti-4238h.htm/> (Erişim Tarihi: 18. 12. 2014)

<http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye---kuzey-irak-iliskileri-ve-ekonomik-yansimalari.pdf/> (Erişim Tarihi: 01. 04. 2015)

[http://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/irak-ulke-raporu2013.from /](http://www.slideshare.net/UlkeRaporlari2013/irak-ulke-raporu2013.from/) (Erişim tarihi: 20. 08. 2014)

<https://www.atso.org.tr/download/1780/irak-pazari-yavuz-selim-ozden.html>
www.atso.org.tr www.atso.org.tr.from/ (Erişim Tarihi: 16. 07. 2014)

<https://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/5733/> (Erişim Tarihi: 20. 12. 2014)

http://www.karacadag.org.tr/ContentDownload/irak_ulke_raporu.pdf/(Erişim Tarihi: 22. 11. 2014)

<http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye-%E2%80%93-kuzey-irak-iliskileri-ve-ekonomik-yansimalari.pdf/> (Erişim Tarihi: 30. 10. 2014)

<http://www.bing.com/search?pc=up97&q=%c4%b0n%c5%9eaat+ve+taahh%c3%9ct+sekt%c3%96r%c3%9c&first=21&form=pere1./> (Erişim Tarihi: 16. 09. 2014)

<http://www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2014/09/Irak-Dogal-Tas-Sektoru-Ulke-Raporu.pdf/> (Erişim Tarihi: 09. 10. 2014)

<https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irq/> (Erişim Tarihi: 11. 01. 2015)

<http://tr.tradingeconomics.com/iraq/inflation-cpi/> (Erişim Tarihi: 15. 07. 2014)

<http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa/> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2015)

<http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa/> (Erişim Tarihi: 11. 04. 2014)

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-ekonomik-iliskileri-ve-turkiye_nin-yeniden-imar-surecine-katkisi.tr.mfa/ (Erişim Tarihi: 02. 09. 2014)

<http://asiadhrra.org/wordpress/2008/03/10/little-progress-in-wto-agri-talks/>
(Erişim Tarihi: 11. 04. 2015)

https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=8UbnVKzSD-mG8QfxnoAg&gws_rd=ssl#q=Yavuz+Selim+Özden+Ülke+Masalarl-I+Dairesi+Irak+Ve+Suudi+Arabistan+Ülke+Masası+Sorumlusu+İhracatı+Geliştirme+Uzman+Yardımcısı/ (Erişim Tarihi: 07. 02. 2015)

<https://www.acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/671/tez2013.pdf?show/> (Erişim Tarihi: 20.01 2015)

http://i.alalam.ir/news/Image/650x375/2014/06/13/alalam_635382515685542365_25f_4x3.jpg/(Erişim Tarihi: 03.21. 2015)

https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=eDseVujaAaKz8wf9ga7QBQ&gws_rd=ssl#q=kobiden.com